

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKA BİRLEŞİK
DEVLETLERİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ
RADİKALLEŞMEYE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat KAPLAN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sibel AKGÜN

EYLÜL - 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

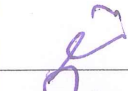
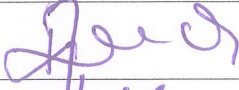

SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKA BİRLEŞİK
DEVLETLERİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ
RADİKALLEŞMEYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat KAPLAN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 20.09/2019 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Dr. Sibel Akçın	Basarılı	
Dr. Öğretim Üyesi Nesrin Keleş	Basarılı	
Dr. Öğretim Üyesi Aysel Bozta	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

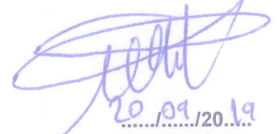
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Murat KAPLAN
Öğrenci Numarası	:	1660Y07012
Enstitü Anabilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ RADİKALLEŞMEYE ETKİLERİ
Benzerlik Oranı	:	%18

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

20.09./20..19
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

20.09./20..19
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:

Doç. Dr. Sibel Akgün

Tarih:

20.09.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Doç. Dr. Sibel AKGÜN'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez savunma jürimde yer alarak değerli görüş ve önerilerini benden esirgemeyen ve yapıcı eleştirileriyle tezimin son halini almasına katkı sağlayan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR ve Dr. Öğr. Üyesi Asena BOZTAŞ'a teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunmayı vazife sayarım. Ayrıca tüm çalışmalarına dışarıdan bir göz olarak katkı sağlayan ve tezimin son okumasında da yardımını esirgemeyen değerli arkadaşlarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Murat KAPLAN

20.09.2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: RADİKALİZM VE RADİKALLEŞME	14
1.1. Radikalleşmenin Tanımı.....	14
1.2. Radikalleşme Kavramının Evrimi	17
1.3. Radikalleşme Yaklaşımları.....	19
1.4. Radikalleşmeyi Etkileyen Unsurlar	22
1.4.1. Devletlerin Etkisi.....	22
1.4.2. Bireylerin Etkisi	23
1.4.3. Savaş ve İşgallerin Etkisi.....	24
1.4.4. Eğitimsizliğin Etkisi	25
1.4.5. Yoksulluğun Etkisi	26
1.5. Radikalleşmeye Sebep Olan Etkenler	27
1.5.1. Dini Etkenler	27
1.5.1.1. İslam Açısından	27
1.5.1.2. Hristiyanlık Açısından	29
1.5.1.3. Yahudilik Açısından	30
1.5.2. Siyasi Etkenler.....	32
1.5.3. Sosyo-Ekonomik Etkenler.....	32
1.5.4. Etnik ve Kültürel Etkenler.....	33
1.6. Radikalleşme Süreci	35
1.7. Radikalleşmenin Kökenlerine Dair Kuramsal Tartışmalar	36
BÖLÜM 2: ORTADOĞU'YA GENEL BAKIŞ.....	40
2.1. Kavram Olarak Ortadoğu	40
2.2. Ortadoğu'nun Coğrafi Tanımı	43
2.3. Ortadoğu'nun Kısa Tarihi.....	44
2.4. Ortadoğu Bölgesi'nin Önemi.....	46
2.4.1. Ortadoğu'nun Jeopolitik Özellikleri.....	46
2.4.2. Ortadoğu'nun Ekonomik Özellikleri.....	48
2.4.3. Ortadoğu'nun Dini ve Kültürel Özellikleri	50
2.5. Ortadoğu'nun Etnik ve Toplumsal Yapısı.....	51
2.6. Ortadoğunun Kendine Has Unsurları	52
2.6.1. Ekonomik İstikrarsızlık	53
2.6.2. Dış Güçlere Bağımlılık.....	54

2.6.3. Bölge İçi Kronik Çatışmalar.....	55
2.7. Ortadoğu’da Radikalleşmeyi Tetikleyen Faktörler	56
2.7.1. Filistin Sorununun Radikalleşmeye Etkileri.....	57
2.7.2. Milliyetçilik ve Laik Düzen Arayışı.....	59
2.7.3. Emperyalizm – İslamiyet Karşıtlığı	60
BÖLÜM 3: ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI VE RADİKALLEŞMEYE ETKİLERİ	62
3.1. Ortadoğu’nun ABD Açısından Önemi	62
3.2. ABD’nin Ortadoğu Ülkeleri ile Askeri, Ticari ve Diplomatik İlişkileri	67
3.3. ABD’nin Ortadoğu Politikasında Öne Çıkan Faktörler	68
3.3.1. Petrol	69
3.3.2. İran.....	71
3.3.3. İsrail.....	73
3.3.4. Suriye İç Savaşı	76
3.3.5. Ortadoğu’daki Şii Varlığı, ABD’nin Şii Korkusu ve Siyasal İslam Yargısı. 79	
3.3.6. ABD Düşmanlığı ile Mücadele	82
3.3.7. Çevreleme Politikası.....	83
3.4. Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikasını Etkileyen Yaklaşımlar	84
3.4.1. Fukuyama ve “Tarihin Sonu”	85
3.4.2. Huntington ve “Medeniyetler Çatışması”	86
3.4.3. Brzezinski ve “Büyük Satranç Tahtası	87
3.5. Soğuk Savaş Döneminde ABD’nin Genel Ortadoğu Politikası	88
3.6. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD’nin Genel Ortadoğu Politikası	89
3.6.1. 1990 - 2001 Arası Dönemde ABD’nin Ortadoğu Politikaları.....	89
3.6.2. 11 Eylül Saldırıları ve ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti	90
3.6.3. 2003 Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası	95
3.6.4. Obama Dönemi ABD Politikası	96
3.6.5. Trump Dönemi ABD Politikası.....	100
3.7. ABD’nin Ortadoğu Politikasından Beklentileri	104
3.7.1. Ekonomik Çıkarlar	105
3.7.2. Stratejik Çıkarlar	106
3.7.3. Siyasal Çıkarlar	108
3.8. ABD’nin Ortadoğu Politikasını Belirlemesinde İslamofobi’nin Yeri.....	110
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	112
KAYNAKÇA.....	118
ÖZGEÇMİŞ	132

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	:	American Israel Public Affairs Committee (Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi)
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	:	Büyük Ortadoğu Projesi
CDI	:	Coalition for Democracy in Iran (İran'da Demokrasi İçin Koalisyon)
Çev.	:	Çeviri
DEAŞ Terör Örgütü	:	Devlet'ül Irak ve's Şam
Der.	:	Derleyen
İKA	:	İpekyolu Kalkınma Ajansı
KCK Terör Örgütü	:	Kürdistan Topluluklar Birliği
OPEC	:	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler)
PKK Terör Örgütü	:	Kürdistan İşçi Partisi
PYD Terör Örgütü	:	Demokratik Birlik Partisi
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşu
USA	:	United States of America
USSR	:	Union of Soviet Socialist Republics
Vb.	:	ve benzeri
Vs.	:	vesaire

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikasının Radikalleşmeye Etkileri	
Tezin Yazarı : Murat KAPLAN	Danışman : Doç. Dr. Sibel AKGÜN
Kabul Tarihi : 20.09.2019	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım)+132 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	
<p>Ortadoğu tüm tarihsel süreçte; hem jeopolitik konumu hem de stratejik önemi nedeniyle kilit bir bölge olmuştur. Bu araştırma odağında bakıldığında ise Soğuk Savaş sonrasında ciddi bir kaosa sürüklenen Ortadoğu coğrafyasında ABD ve çevresindeki güç odakları çeşitli politikalar izlemiş ve müdahalelerde bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından tek kutuplu Dünya düzeninde başat hale gelen ABD, Ortadoğu'yu bir oyun alanına çevirmiş ve her başkan döneminde yeni bir oyun sahne almıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında ABD, tüm Ortadoğu'yu terörize ederek faaliyetlerini meşrulaştırmak istemiş ve askeri müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahaleler, Ortadoğu toplumlarında ABD karşıtlığını ve radikalleşmeyi körüklemiş, radikalleşme de batıda İslamofobi'yi beraberinde getirmiştir. Bu iki durum birbirini tetiklerken, ötekileştirilen Ortadoğu coğrafyasında radikalleşme eğilimleri her geçen dönem daha da belirginleşmiştir. Ortadoğu politikaları incelendiğinde ABD'nin öncelikle Arap milliyetçiliği ve Baasçı rejimleri tasfiye etmek istediği, demokratikleşme adı altında reform baskısı kurduğu, reform ve dönüşümlerin gerçekleşme konusunda başarısızlık gözlemlense de istikrarsızlık, çatışma ve kaos ortamı yaratılarak pek çok rejimi devirme konusunda başarı yakalandığı söylenebilecektir. Soğuk Savaş döneminde çekişme halinde olan ABD ve SSCB'nin, Soğuk Savaş sonrasında da Ortadoğu'da çekişmelerini çok yoğun olmayan durumlara karşın sürdürdüğü, ABD'nin hamlelerinde Rusya ile yakın rejimleri öncelikle hedef belirlediği görülmektedir. Ortadoğu'daki müdahaleler ve yaptırımların, Ortadoğu toplumlarında aşırılığa neden olduğu ve radikalleşmeyi körüklediği değerlendirilmiştir. Bu açıklamalar bağlamında ise yapılan bu çalışmada ABD'nin Ortadoğu politikasının radikalleşmeye etkileri üç bölüm başlığı altında incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın giriş kısmında, kavramsal çerçeve, kapsam, önem ve amaç ortaya konulmuştur. Birinci bölümde ise radikalleşme kavramı tanıtılmış, kavramı dönüşümü ve etkileyen faktörler incelenmiştir. Bununla birlikte radikalleşme süreci ve kavram üzerine yapılan kuramsal tartışmalar da bu bölümde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise Ortadoğu, hem coğrafik, hem stratejik hem de sosyolojik yönleriyle ortaya konulmuş, Ortadoğu'da radikalleşmeyi tetikleyen faktörler incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Ortadoğu'nun ABD için önemi, ABD'nin bölge ile ilişkileri, bu ilişkileri belirleyen faktörler, Soğuk Savaş ve sonrası dönemde ABD'nin Ortadoğu politikası değerlendirilmiş ve İslamofobi'nin radikalleşmeyle ilişkisi ortaya konulmuştur.</p>	
Anahtar Kelimeler: ABD, Ortadoğu, Radikalleşme, Soğuk Savaş	

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Master's

Title of The Thesis: The Impacts of Post-Cold War United States of America's Middle East Policy on Radicalization	
Author of Thesis: Murat KAPLAN	Supervisor : Assoc. Prof. Sibel AKGÜN
Accepted Date : 20 Sep 2019	Number of Pages: viii (pre text)+132 (main body)
Department	: International Relations
<p>The Middle East has been a key region in the entire historical process due to its geopolitical position and strategic importance. In the focus of this research, in the Middle East geography, which has been dragged into serious chaos after the Cold War, the power centers in and around the US have pursued various policies and intervened. The United States, which became dominant in the unipolar world order after the Cold War, turned the Middle East into a playground and took the stage of a new game during each presidential term. Especially after 9/11, the United States wanted to legitimize its activities by terrorizing the entire Middle East and made military interventions. These interventions fueled anti-US and radicalization in Middle Eastern societies and radicalization brought Islamophobia in the west. While these two conditions triggered each other, the tendencies of radicalization in the marginalized Middle East geography became more and more evident. When the Middle East policies are analyzed, it can be said that the US primarily wants to liquidate Arab nationalism and Baathist regimes, put pressure on reform under the name of democratization, and fail to realize the reforms and transformations, but it is possible to create instability, conflict and chaos and create success in overthrowing many regimes. It is seen that the US and USSR, which were in conflict during the Cold War period, continued their conflicts in the Middle East after the Cold War, despite the intense situations, and the USA's moves set a priority target for the close regimes with Russia. Interventions and sanctions in the Middle East have been considered to cause extremism in Middle Eastern societies and fuel radicalization. In the context of these explanations, in this study, the effects of the USA's Middle East policy on radicalization were examined under three chapters. In the entrance of the research, conceptual framework, scope, importance and purpose have been put forward. In the first part, the concept of radicalization is introduced and the transformation of the concept and the factors affecting it are examined. However, the theoretical debates on the concept of radicalization and the concept are also discussed in this section. In the second chapter, the Middle East is presented in terms of both geographical, strategic and sociological aspects and the factors that trigger radicalization in the Middle East are examined. In the third and last part, the importance of the Middle East for the USA, the relations of the USA with the region, the factors that determine these relations, the Middle East policy of the US during the Cold War and the post-war period were evaluated and the relationship between Islamophobia and radicalization was revealed.</p>	
Keywords: USA, Middle East, Radicalization, Cold War	

GİRİŞ

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Ortadoğu politikası ve bu politikanın radikalleşmeye etkileri incelenecektir. Bugün Ortadoğu bir şiddet sarmalında kaybolmuştur. Bu coğrafya bir günde kendiliğinden bu hale gelmemiştir. Yüzyıllardır bir arada yaşayan halklar birden bire birbirine düşmemiştir. Ortadoğu'yu bu hale getiren bu çatışmaları ortaya çıkaran sebepler olmalıdır. İşte bu çalışmada bu sebepler araştırılacaktır. İlgili araştırma öncelikle günümüze kadar Dünyada ve İslam coğrafyasında meydana gelen gelişmeler tarihsel süreç perspektifinde incelenmeye çalışılacaktır. Genel hatları ile çalışmanın temel amacı ise radikalleşmeyi, buna giden yolları, insanları bu noktaya getiren sebepleri anlama ve bu sorunla nasıl mücadele edileceğinin ortaya konmasıdır.

İslam'ın ortaya çıkışı ve çok kısa bir sürede bugünkü Ortadoğu, Kuzey Afrika, Anadolu ve Orta Asya bölgelerini hâkimiyeti altına alması ile Roma İmparatorluğu elinde ki topraklardan ilk önce Anadolu'ya sonrada peyderpey Balkanlara ve Avrupa içlerine doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemiyle birlikte Anadolu ve Rumeli toprakları Müslümanların eline geçmiş Akdeniz üzerinde ki Ceneviz Venedik gibi Avrupa'lı güçlerin hâkimiyeti sona ermişti. Batılı devletler kapanan Çin ve Hindistan ticaret yoluna alternatif yollar bulmak için çıktıkları deniz seferleri sonucunda Afrika kıtasının güney batısına ve Amerika kıtasına ulaşmışlardır. Sürecin devamında Amerika ve Afrika kıtasını egemenlikleri altına alıp bu toprakların kaynaklarını kendi ülkelerine aktarmaları sonucunda Avrupa'da aşırı zenginleşme meydana gelmiştir. Avrupa kıtasına ulaşan kaynakların eğitim, bilim, sanayi gibi alanlarda da kullanılması sonucunda silah sanayii gibi pek çok alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerin ve zenginleşmenin de etkisiyle Avrupa Osmanlı İmparatorluğu'nu durdurmuş, fetihleri durmuş Osmanlı İmparatorluğu duraklama dönemine girmiştir. Gitgide güçlenen Avrupa nüfuz bölgelerini genişleterek Osmanlı İmparatorluğu'nun hareket alanını daraltmıştır.

Yaşanan gelişmeler neticesinde Avrupa'ya karşı koyacak herhangi bir dünya gücünün olmamasının da etkisiyle Avrupa'lı devletler ulaştıkları toprakları sömürgeleştirmeye başlamışlardır. Afrika kıtasında yaşayan halkları köleleştirip hem Avrupa'da hem de yeni

ulaştıkları Amerika'da köle olarak kullanmaya başlamışlardır. Amerika kıtası halkları içinde aynı şekilde sömürgeleştirme hareketleri gerçekleştirilmiştir. Elleriinde ki silah gücü üstünlüğü ve bünyelerinde taşıdıkları Amerika yerli halklarının ise daha önce tanışmadıkları Avrupa kıtasına ait hastalıkların da etkisiyle meydana gelen ölümlerin sonucunda bölgede yaşayan insanlara üstünlük sağlamışlar ve uzun mücadelelerden sonra hâkimiyetleri altına almışlardır.

Avrupa'da meydana gelen bu değişimlerin başka bir yönü de toplumsal refahın artmasının da etkisiyle meydana gelen sekülerleşmedir. Katolik kilisesinin eğitimden ticarete hayatın her alanında bulunan üstün konumu ve baskıları Katolik kilisesine karşı olumsuz düşüncelerin gelişmesini ve reform taleplerini beraberinde getirmiştir. Bu reform talepleri kilisenin sert karşılık vermesi, zamanla meydana gelen gelişmeler ve yaşanan çatışmalar sonucunda farklı mezheplerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler, kilisenin baskıları, yaşanan çatışmalar, zenginliğin getirdiği refahında etkisiyle dinden uzaklaşma sonucunu doğurmuş ve sekülerleşme olgusu ortaya çıkmıştır.

Aydınlanma çağı, bilimsel gelişmeler ve Fransız devriminin de etkisiyle din tamamen sosyal alanın dışına çıkarılmış ve gelişmenin ancak din karşıtlığıyla olabileceği kanısı yerleşmiştir. Avrupa'da Fransız devriminin etkisiyle hızla yayılan milliyetçilik İslam Dünyasına da ulaşmış ve Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yaşayan milletler Avrupa'lı devletlerin de teşvik ve yönlendirmelerinin etkisiyle kendi devletlerini kurmak adına çeşitli arayışlara girmişlerdir. Avrupa'lı devletlerin İslam Dünyasına ve onun lideri konumunda ki Osmanlı İmparatorluğu'na ihraç ettiği milliyetçilik, özgürlük, bağımsızlık vs.. gibi fikri akımlar etkisini göstermiş, zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve bünyesinde bulunan İslam Dünyasının manevi liderliği olan Halifelik ortadan kaldırılmıştır. Müslümanlar sahipsiz, savunmasız, çaresiz ve başsız olarak kendilerine milli devletlerini vadeden Avrupa'lı devletlerin insafına kalmışlardır.

Avrupa'da bunlar yaşanırken Osmanlı İmparatorluğu'nda ise duraklamanın ve gerilemenin de etkisiyle yeni arayışlar çerçevesinde modernleşme talepleri gelmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu halen çok güçlüdür ilk başlarda bazı araştırmalar ve bunların sonucunda bazı ıslahat çalışmaları yapılmış fakat istenilen neticeler alınamamıştır. Güçlenen Avrupa zayıflayan ise Osmanlı İmparatorluğu'dur. Avrupa

devletlerinin başarısının ve gücünün sırrını anlamak üzere gönderilen araştırma heyetlerinin raporları doğrultusunda Avrupa usullerinin tatbikine karar verilmiş ve bu karar uygulamaya konulmuştur. Orduda ki askeri düzenden eğitim müfradatına kadar pek çok alanda Avrupalı usuller uygulamaya konulmuştur. Gelişen bilim ve sanayiye yerinde görmek, modern usullerde eğitim alarak, bu usulleri Osmanlı İmparatorluğu'nda tatbik etmek üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Fakat bu çabalar farkı çok açmış bulunan Avrupa'yı yakalamaya yetmemiş, gelişen ve büyüyen Avrupa Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor durumdan da faydalanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını çevreden merkeze doğru en zayıf halkalardan işgal etmeye başlamıştır. Bu arada eğitim için yurt dışına gönderilen öğrenciler modern Dünyadan pek çok farklı fikri akımı da Osmanlı İmparatorluğu'na taşımışlardır. Bu fikirler arasında Avrupa'nın yaşadığı dinin hayatın merkezinden çıkarılıp, sosyal hayattan ve yönetimden atılması ve bunun sonucunda ulaşılan sekülerleşme gibi fikirlerde vardır. Sekülerleşme, milliyetçilik gibi fikirler Avrupa'dan sonra biraz geç de olsa Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkisini göstermeye başlamıştır.

Yüzyıllardır bir arada, tek devlet altında beraber yaşayan halklar Avrupa'dan Dünyaya yayılan milliyetçilik, hürriyet, bağımsızlık gibi fikirlerden etkilenecek, Avrupa'lı devletlerin de teşvik ve desteğiyle isyan etmiş, Osmanlı İmparatorluğu toprakları parçalanmış, her bölgede farklı Avrupa'lı güçlerin himayesinde yeni devletler kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla İslam Dünyası iyice savunmasız hale gelmiş, Müslümanların dini liderliği ve birliğinin sembolü olan Halifelik ortadan kaldırılmıştır. Bu Müslümanlar üstünde büyük bir şoka sebep olmuş, yıllardır kendileri adına bütün idari işlerini gören, her şeyi düşünen karar veren, ülkelerini başkent İstanbul'dan yöneten devlet yıkılmıştır. Kendilerini Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak gören halklar bir anda kendi kaderleriyle başbaşa kalmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp Halifelik ortadan kaldırılınca Avrupa'lı devletlerin vadettiği hürriyet özgürlük gelmemiş aksine iç karışıklıklara sebep olacak işgal yönetimleri kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve yıkılmasıyla Hilafet müessesesi ortadan kaldırılmış, Müslümanlar başsız ve hamisiz kalmış, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan topraklar/ülkeler sınırları cetvelle çizilerek doğal olmayan bir şekilde

birbirinden koparılmıştır. Her ülke/toprak farklı batılı devletler tarafından işgal edilmiş ve bu ülkede azınlıkta olan, asla tek başına yönetimi ele alma ve ayakta tutma, sürdürme şansı olmayan aşiret, mezhep veya etnik gruplar yönetime getirilmiştir. İşgal sürecinde bu gruplara her türlü destek verilerek güçlenmeleri sağlanmış, yönetim organları bu gruplardan oluşturulmuş ve bu grupların işgal sonrasında ayakta kalabilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Her halkın kendi devletine sahip olacağı iddiasıyla parçalanarak yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra batılı devletlerin işgali altında sömürge dönemi başlamıştır. Avrupalı devletler kendi aralarında ki savaşların da etkisiyle bu işgali fiili olarak fazla sürdürememiş kendilerine muhtaç, kendilerinin eğittiği, yerli işbirlikçileri yönetimde bırakarak çekilmişlerdir.

Bu yeni yönetimler ayakta kalabilmek için işgal sonrasında kendilerine iktidarı bahşeden batılı devletlere mahkûm hale getirilmişlerdir. Meşruiyetleri halk tarafından değil kendilerine iktidarı veren devletler tarafından sağlanan bu yeni yönetimler iktidarlarını sağlama almak için işgalci devletlere ülkenin aleyhine olsa da her türlü tavizi vermişlerdir. Bu ülkelerin bütün kaynakları azınlık iktidarının sürdürülebilmesi için batılı devletlere verilmiş yerel halk açlık ve sefaletle baş başa bırakılmıştır. İsyana dönüşen memnuniyetsizlikler, karışıklıklar, darbelerle bastırılmaya çalışılmış, ama bir türlü huzur sükûnet sağlanamamış, kaos daha da artmıştır. Bu ülkelerde isyanlara sebep olan kötü yönetimler darbelerle devrilmiş, eski yönetimler gitmiş yerine yenileri gelmiş fakat değişen bir şey olmamıştır.

Bu duruma karşı getirilen itirazlar şiddetle bastırılmış yönetime muhalefet edenler, ülkeyi karıştırmak isteyen dış güçlerin maşası olarak ilan edilmiş ve şiddetli şekilde cezalandırılmıştır. Yönetimde bulunan etnik/dini grup/mezhep kendi menfaatleri doğrultusunda devleti/ülkeyi biçimlendirmiş, halkın taleplerine kulak tıkamış, kendi iktidarının devamı için meşruiyeti içerde özgürlükleri, refah ortamını arttırmak yerine batılı güçlerin desteğinde aramışlardır. Halklar hükümetleriyle bağ kuramamış, ülkesinde adı konmamış bir işgal altında yaşıyorum düşüncesine kapılmış ve mevcut devletin kendi devleti olmadığı fikri yayılmıştır. Bu bölgelerde meşru yollardan muhalefet imkânı kalmayan kesimler, kendine yeni çözüm yolları aramış, farklı fikri akımların etkisine açık hale gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla İngiliz işgali altında kalan Filistin bölgesinde, 1917'den 1948 kadar hazırlanan, devletleşme aşamalarını tamamlayan Yahudiler 1948 yılında İsrail Devletinin kuruluşunu ilan etmişlerdir. Hazırlıksız bulunan aslında başlarında ki devletleri de kendi devletleri olmayan Araplar İsrail'e karşı Filistin'i savunmak için savaşa girmiş fakat ağır bir yenilgi almıştır. Filistin bölgesinde İsrail işgali yayılarak büyümüş, ardarda meydana gelen savaşlarda batıların desteğiyle İsrail Arapları yenmiştir.

1950'li 60'lı yıllarda göstermelik bağımsızlık süreçleri başlamış sömürgeciler yerlerine kendi yetiştirdikleri ve anlaşarak yönetimi bıraktıkları ve Ortadoğu halkları tarafından asla benimsenmeyen yönetici sınıfa yönetimi devretmişlerdir. Bu Ortadoğu halkları açısından batılı güçlerin işgalinin şekil değiştirmesinden başka bir şey değildi. Artık yabancı manda yönetimler yerine yerel manda yönetimleri kurulmuştur. Batılı güçler tarafından Ortadoğu halklarını kontrol altında tutabildikleri sürece bütün antidemokratik uygulamalarına rağmen desteklenen yönetimler bölge halkları tarafından asla benimsenmemiştir.

2. Dünya Savaşından sonra Avrupalı devletlerin yerini ABD almıştır. Soğuk Savaş süreci boyunca ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir tercihe zorlanan yönetimler iki ülkenin güç mücadelesinde arada kalmış kendi ülkelerinin zararlarına pek çok uygulama yapmak zorunda kalmışlardır. Bu Ortadoğu halkları açısından kendilerini temsil etmeyen yönetimlerden daha da uzaklaşma sonucunu doğurmuştur.

1979 yılında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiş bu tüm İslam Dünyasında olduğu gibi Ortadoğu'da büyük tepkiye sebep olmuştur. Bir İslam ülkesinin komünistler tarafından işgal edilmesi Dünyanın her yerinden müslümanları harekete geçirmiştir. İslam ülkelerinden binlerce genç Afgan halkına yardım için Afganistana akın etmiştir. Sovyetler Birliği 10 yıl süren işgal boyunca çok ağır savaş suçları işlemiş buda radikalleşmeye giden yolu açan ilk etkenlerin arasında yerini almıştır.

1990 yılının sonunda Kuveyt krizi ortaya çıkmış, ABD müdahale etmiş ve Irak'ı fiili olarak üç parçaya bölmüştür. ABD'nin Ortadoğu'da ki varlığı zaten kendilerini temsil etmediklerini düşündükleri yönetimlerden rahatsız olan halkları daha da öfkelenmiştir.

ABD askerlerinin Ortadoğu'ya girişi radikalleşme sürecinde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu müdahale Ortadoğu açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

1992 yılında medeni Avrupa'nın ortasında Bosna Hersek soykırımı yaşanmış bütün Dünya 3 yıldan fazla süren savaş boyunca Bosnalı Müslümanlara yapılan soykırımı seyretmiştir. Hatta Yugoslavya ordusunun silahlarını ele geçiren sınırları hiç etkilemeyen fakat kendilerinde herhangi bir silah bulunmayan Bosnalı Müslümanları eli kolu bağlı bırakan bir silah ambargosu uygulanarak sınırlara dolaylı olarak destek sağlanmıştır. Bosnalı Müslümanların soykırımı tabii tutulması, Dünyanın bunu seyretmesi, herhangi bir müdahaleye izin verilmemesi İslam Dünyasında infial uyandırmış ve radikalleşmeye giden yola bir tuğla daha koymuştur.

1994 yılında Rusya Çeçenistan'ı işgal edince Afganistanda yaşanan sürece benzer bir süreç burada da tekrarlanmıştır. Rusya Çeçen halkına karşı çok vahşi bir soykırım uygulamış pek çok görüntü basına yansımıştır. Çeçenistan'da yaşanan bu savaş suçları radikalleşme sürecinde önemli bir adım olmuştur.

2003 yılında ABD Irak'ı bilfiil işgal etmiştir. İşgal süreci ve sonrasında binlerce savaş suçu işlenmiş bunların pek çoğu fotoğraflanarak basına servis edilmiştir. Binlerce insan haksız bir şekilde tutuklanarak cezaevlerinde işkenceye maruz kalmıştır. Ebu Gureyb Cezaevi gibi pek çok cezaevinde uygulanan insanlık dışı işkence görüntüleri aylarca medyada yer almıştır. Yukarıda saydığımız örnekler gibi Irak savaşında uygulanan binlerce savaş suçu sebebiyle radikalleşme sürecinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. İnsanlar durup dururken radikalleşmemiş, uzun yıllar boyunca süren hak ihlalleri radikalleşme sürecini hazırlamış yaşanan savaş ve işgallerde süreci hızlandırmış ve bugün karşılaştığımız sonucu ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde radikalleşme kavramı nedenleri, türleri, süreci açısından incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde genel olarak Ortadoğu bölgesi, tarihi, coğrafyası, siyasi ve ekonomik durumu açısından ele alınmıştır. Son bölümde ise ABD'nin Ortadoğu politikası ve bunun radikalleşmeye etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Radikalizm, bir gerçekliği ya da ilkeyi hiçbir ödün vermeksizin, doğruluğu önceden kabullenilmiş belli ilkeler ışığında sonuna kadar sürdürme tutumu, savunulan konunun doğruluğunu ne pahasına olursa olsun sonuna kadar götürme üzerine kurulu bir düşünce sistemidir. Radikal hareketlerin temel özelliği mevcut toplumsal düzeni kökten değiştirerek amaçları doğrultusundaki temel ilke ve yapılarda köklü değişiklikler yaparak kendi siyasi yapılarına uygun yeni bir oluşum kurma amacı taşımalarıdır. Radikalizmin bu özelliği, toplumsal düzene ayak uyduramamış, istediği statüyü yakalayamamış, dışlanmışlık duygusuna kapılmış ve topluma yabancılaşmış bireyler için radikal eğilimlerin cazip hale gelmesine neden olmaktadır. Düşünsel bir dönüşümün temsili olarak değerlendirilen radikalleşmede, bireylerin kendilerine ait olan ve kutsal olarak kabul ettiği değerleri ile inançlarına karşı ortaya çıkan olguların varlığını sürdürmesine zemin hazırlanmaktadır. Bu bağlamda radikalleşmede çoğunlukla “biz” ve “öteki” karşıtlığı bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse; DEAŞ saflarına Avrupa kıtasından katılmakta olan yabancı teröristlere Siyonistler ve Haçlılar tarafından İslam Dünyasına yönelik saldırıların düzenlendiği ve bu saldırıların son bulması adına mutlak suretle örgüt haline gelerek cihat edilmesi gerektiği algısı oluşturulmakta ve bu algı radikalleştirilmektedir.

Suriye’de devam eden iç savaş ortamında ve Irak’ın son yıllarına bakıldığında DEAŞ’ın vücut bulması ve uluslararası bir sorun haline gelmesinin ardından bu terör örgütünün hem ideolojik hem örgütsel yapısı, hem de eylem tarzı radikalleşme ile ilgili tartışmalarda da yeni boyutlar getirmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak da batıda güçlenen göçmen karşıtlığı ve İslamofobi, aşırı sağ radikalleşmeyi körüklemiş ve ortaya çıkartmıştır. Aşırı sağ radikalleşme, batıda doğrudan şiddet üreten bir hal almış durumdadır. Bununla birlikte; ayrılıkçı ve etnik radikalleşme de uluslararası sistemin önemli birer parçası haline gelmiştir. Lakin araştırmanın odağında bakıldığında radikalleşmenin dini ve siyasi boyutları önemlidir. Bu boyutların önemli bir uzantısı olarak lanse edilen terörizm, dinlerle ilişkilendirilmekte ve batı toplumlarında sağ radikalizmi güçlendirmektedir. Bu doğrultuda radikalleşme ve terörle mücadele bağlamında radikalleşmenin önlenmesine mülaki hususlarda kritik bir bakış açısının benimsenmesi daha faydalı olacaktır. Bütün teröristler belki radikal olabilir; fakat unutmamak gerekir ki her radikal terörist değildir.

Diğer bir deyişle, bir ideoloji ya da Dünya görüşünü radikal bir biçimde benimseyen bireylerin hepsi sonuçta teröre bulaşmayabilirler. Bu bağlamda da radikalleşmeyi yalnızca terörizme açılan bir kapı olarak görmek noktasında da kavramsal bir bakış açısı hatası olacaktır.

Esas olarak radikalleşmeyi; devletler ve çıkar çatışmaları, bireylerin içinde bulunduğu durumlar, işgal ve savaşlar, eğitimsizlik ve yoksulluk gibi pek çok unsur tetikleyebilmektedir. Bu bağlamda etkileyen unsurların başında ise, siyasi, dini, etnik, kültürel ve sosyo-ekonomik koşullar gelmektedir.

Araştırma odağına dönüldüğünde ise; Ortadoğu coğrafyasının stratejik önemi ve istenen istikrarsız yapının zemin hazırladığı radikalleşme ön plana çıkmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında ciddi bir kaosa sürüklenen Ortadoğu coğrafyasında ABD ve çevresindeki güç odakları çeşitli politikalar izlemiş ve müdahalelerde bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından tek kutuplu Dünya düzeninde başat hale gelen ABD, Ortadoğu'yu bir oyun alanına çevirmiş ve her başkan döneminde yeni bir maç sahne almıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında uyduladığı politikaları yaşadığı saldırıların mağduriyetine sığınarak açıklamaya çalışan ABD, haklılığını tüm Ortadoğu'yu terörize etmesine dayandırmak istemiş ve askeri müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahaleler, Ortadoğu toplumlarında ABD karşıtlığını ve radikalleşmeyi körüklemiş, radikalleşme ve çoğunlukla zorunlu göçler de batıda İslamofobi'yi beraberinde getirmiştir. Bu iki durum birbirini tetiklerken, ötekileştirilen Ortadoğu coğrafyasında radikalleşme eğilimleri her geçen dönem daha da belirginleşmiştir. Ortadoğu'da yürüttüğü askeri ve diplomatik her faaliyet, kabaca bakıldığında kolay kazanılan zaferler gibi görünmekte olsa da bu müdahalelerin ardından ABD karşıtlığının artması ve toplumun radikalleşmesi, Birleşmiş Milletler kararları olmadan tek taraflı olarak yapılan ABD müdahalelerinin ardından gelişmiştir. Kaosa sürüklenen Ortadoğu'da radikalleşme, çeşitli sonuçlar ortaya çıkartmış ve bu sonuçlar da batılı odaklar tarafından İslamofobi adına kullanılmıştır. Bazı dönemlerde yumuşama eğilimi gösteren ABD dış politikası her şeye rağmen ABD karşıtlığını baskılayamamış, ABD'nin yumuşak gücü oldukça aşınmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin, Ortadoğu'daki faaliyetlerini meşru kılmak için kullandığı araçlardan biri olan İslamofobi ile birlikte ötekileştirilen Müslümanlar ve Ortadoğu coğrafyası, ötekileştirildikçe radikalleşmekte olan grupların eline geçen toplumlara sahne olmaktadır.

ABD'nin Ortadoğu'daki partneri İsrail, özellikle Filistin topraklarındaki işgalci durumu ve tarihsel süreçteki rekabetiyle Ortadoğu toplumlarında radikalleşmenin önemli etkenlerinden biri haline gelmiştir. İsrail politikalarına ve davranışlarına karşı gösterilen her tavrın başarısız bir tarafının olması radikalleşmenin sinir uçlarını oluşturmuştur. Sağlam ekonomik ve sosyal politikalarının olmayışının yol açtığı boşluk, büyük bir memnuniyetle Filistinliler yönünde siyasal İslam tarafından, İsrail yönünde ise Yahudi Fundamentalizmi tarafından doldurulmuştur. Karşılıklı etki-tepki politik yaklaşımları iki tarafın da şiddet eğiliminde kırılmalar meydana getirmiştir. Terörün siyasi boyutunun bir pazarlık aracı ve tanınma aygıtı olarak kullanılan kısmının keşfi şiddet sürecini sıklaştırmıştır. Bu durum da ABD ve batılı devletlerin müdahaleleri ile birlikte toplumda aşırılığı artırmakta, artan radikalleşme Ortadoğu'da ABD ve İsrail düşmanlığını körüklemekte, bu körükleme de yine batının devşirdiği haber ve medya araçlarıyla İslamofobi'yi güçlendirmektedir. Bu yöntemle ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında tek güç olarak sürdürdüğü Ortadoğu'daki pozisyonu bölgede radikalleşmeyi arttırmakta ve bölgenin radikalleşmesi de ABD'nin en önemli silahlarından biri haline gelmektedir.

Bu açıklamalar bağlamında bu araştırma, Ortadoğu coğrafyasının önemi ve stratejik konumu doğrultusunda istikrarsızlığa itilmesindeki nedenleri ortaya koymayı, Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki Ortadoğu'da ABD politikalarındaki değişimi, bu politika ve müdahalelerin bölgedeki radikalleşmeye olan etkilerini konu edinmiştir.

Konu üzerine yapılan önceki araştırmalara bakıldığında; radikalleşmenin Ortadoğu bölgesinde sıklıkla dini temelde incelendiği görülmektedir. Yapılan araştırmaların çoğu dini temele dayandırdığı radikalleşmenin sebepleri ve ABD'nin bölgedeki tutumu üzerine çok fazla eğilmemiştir. Gurr (1970), radikalleşmeyi siyasi faktörlerden uzak şekilde; bazı grupların mobilize olması ve bazı aktivistlerin tatmin olmaması süreci olarak tanımlamıştır. Bu tanım zamanla siyasi bir dönüşüm geçirse de Gurr'un yaklaşımının yalnızca toplumsal açıdan değerlendirme yaptığı söylenebilecektir. Sprinzak (1993) ise yaptığı araştırmada; terörizmle sonuçlanan lakin belli bazı yöneticilere ya da sosyal politikalara karşıtlıkla başlayıp, sistemden umudun kesilmesi ve bu sistemin külliyen değiştirilmesi gerektiği düşüncesinden beslenen bir süreç olarak radikalleşmeyi açıklamıştır. Sprinzak, radikalleşme ile ABD'yi bağdaştırmamış, politik köklerden ziyade sosyolojik faktörlere değinmiştir. Silber ve Bhatt (2007) ise yaptıkları araştırmada

radikalleşmeyi terörizm ve dini terörizmle bağdaştırmış, aşırı sağ radikalleşmeyi ise batıdan doğuya doğru yönelen şiddetli bir nefret olarak tanımlamıştır. Bu araştırmaya göre toplumsal ve kültürel dışlanma; radikalleşmenin en önemli tetikleyicisidir. Silber ve Bhatt, siyasi nedenler üzerinde durmadan, direkt olarak radikalleşme-din ilişkisi kurmuştur. Benzer araştırmalar içinde direkt devlet ve devletdışı faktörleri radikalleşme içinde değerlendiren araştırmalardan biri McCauley ve Moskalenko (2008)'dur. Yazarlara göre bir devlet ve bu devletin vatandaşları da çatışma ya da savaşa giden yolda giderek artan bir şekilde radikalleşerek, bunu maruz kaldıkları terörist saldırılara münasip bir cevap olarak benimseyebilmektedirler. Geisser (2011) yaptığı araştırmada; İslam ve Müslümanlığın, batıda olumsuz tanıtılmasında medyanın derin bir rolü olduğu ve aşırı sağ radikalleşmenin bu şekilde geliştiğini ortaya koymuştur. Aşırı sağ radikalleşme ile ilgili ortaya konulan bu yargı, araştırmamızda da aynı şekilde değerlendirilmiştir.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda ise radikalleşme, sıklıkla İslamofobi ile birlikte değerlendirilmiştir. Akıner (2014)'e göre İslamofobi'nin üretilme sürecinin günümüzde endüstriyel bir araç haline dönüşmesi çok boyutlu ve siyasi çıkarlara hizmet eden karmaşık bir yapı halini almıştır. ABD de Ortadoğu politikalarını ve sonuç olarak yaptığı müdahaleleri meşrulaştırmak adına İslamofobi'yi körüklemekte ve bir araç olarak kullanmaktadır. İslamofobi de karşıt kutuplarda radikalleşmeyi desteklemektedir. Öztürk (2014) ise ABD açısından yaklaştığı araştırmada ABD çıkarlarının dünyayı hegemonyacı bir zihniyete maruz bıraktığını, hukuk tanımazlığın ise toplumlarda radikalleşmeye neden olduğunu belirtmişlerdir. Günal (2015) ABD'nin farklı gerekçelerde Ortadoğu'yu sürüklediği savaş ve çatışma ortamının ve BOP'un toplumda travmalara yol açtığı ve artan dini fanatizmin radikalleşmeyi direkt etkilediğini ortaya koymuştur. Bu araştırmaların sonuçları, çalışmamız ile örtüşmektedir.

Söz konusu araştırmalar; radikalleşmeyi toplumsal ya da siyasi açılardan incelese de; Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu coğrafyası üzerine direkt bir araştırma konusuna rastlanmamıştır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'daki tutumu ve sonuçlarının radikalleşmeye etkilerinin incelenmesinin literatüre katkı vereceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Ortadoğu politikası ve bu politikanın radikalleşmeye etkileri incelenecektir. Bugün Ortadoğu bir şiddet sarmalında kaybolmuştur. Genel hatları ile çalışmanın temel konusu bu bağlamda radikalleşmeyi, buna giden yolları, insanları bu noktaya getiren sebepleri anlama ve bu sorunla nasıl mücadele edileceğinin ortaya konmasıdır. ABD'nin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde uyguladığı Ortadoğu politikası radikalleşme açısından hayati rol oynamıştır. Ortadoğu bölgesinde ABD politikalarının etkisiyle şiddet artmış toplumsal düzen bozulmuştur. Şiddet sarmalında kalan bölge içinde buldukları durumun birinci müsebbibi olarak ABD'yi ve bugüne kadar uyguladığı Ortadoğu politikasını görmektedir.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik dış politikası ele alınmıştır. Bu doğrultuda, ABD ve Ortadoğu arasında ki tarihi ilişkiler ve bu ilişkilerin günümüze kadar devam eden yansımaları çalışmanın teorik çerçevesini belirlemiştir. Teorinin günümüzdeki ilişkileri anlayabilmek amacıyla tarihsel süreci vurgulaması, tarihsel bir arka plan oluşturulmasını gerekli kılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve Ortadoğu ülkeleri arasında ki ilişkilere odaklanan ve bu ilişkilerin radikalleşmeyle alakalarını günümüze kadar olan süreci bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmeye çalışarak literatüre katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Bugün Orta Doğu bölgesinin içinde bulunduğu durumun anlaşılması açısından ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde ki politikalarının iyi incelenmesi gerekmektedir. Ortadoğu bölgesi şu an bir yokuluş sürecinde kendi kendini elinde ki bütün imkânları kullanarak yok etmektedir. İşte bu çalışma da bu sürece gelene kadar ABD'nin Ortadoğu politikasının ne kadar etkili olduğu ve radikalleşmenin ABD politikalarıyla olan ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, soğuk savaş sonrası dönemde ABD'nin yürüttüğü Ortadoğu politikasının bugün Ortadoğu bölgesinde yaşanan radikalleşmeye etkilerini incelenmektir. Radikalleşme artık bölge ile eşanlamlı olarak kullanılan bir kavram haline

gelmiştir. Tüm Dünyada Ortadoğu denilince akla radikal, şiddet yanlısı, terörist vs. gibi kavramlar akla gelmektedir. Bu bölge açısından pek çok problem oluşturmaktadır. İnsanlığın medeniyetin beşiği olarak anılan Ortadoğu bölgesi bugün şiddetle, terörle anılmaktadır. Çalışmamızda bu günkü durumun asli sebepleri araştırılmaya çalışılmıştır ve çalışmanın gelecek çalışmalara örnek olması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın sınırlılıklarını Soğuk Savaş sonrası dönem ile başlayıp günümüze kadar uzanan tarihi bir çerçeve oluşturacaktır. Çalışmada Ortadoğu bölgesinin çatışma dinamikleri görmezden gelinmeden tezin konusu olan ABD'nin Ortadoğu'da ki politikaları ve bu politikaların radikalleşmeye etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kapsamını ise ABD'nin dış politikasında Ortadoğu ve Radikalleşme ekseninde yaşanan gelişmelerin günümüze kadar incelenmesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Söz konusu çalışmada konu ile ilgili olarak bir literatür taraması gerçekleştirilmiş olup birincil ve ikincil veriler değerlendirilerek çalışmanın konusuna yönelik sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen söz konusu veriler yorumsamacı paradigma ile birlikte değerlendirmeye tabi tutularak analizler gerçekleştirilmiştir ve çalışmanın genelinde nitel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında bir model biçiminde farklı algı, yorum, duygu ve düşüncelerin incelenmesi neticesinde ulaşılmakta olan bilgiler doğrultusunda çok daha geniş bir bakış açısı üzerinden çalışmanın aydınlanmasını sağlayan tarihsel araştırma modelinden yararlanılmıştır. Buradan hareketle belli bir kavramsal ve kuramsal çerçevinin oluşturulması ve verilerin okunması ile netice alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi

Ortadoğu'nun stratejik ve jeopolitik önemi doğrultusunda ABD'nin Soğuk Savaş sonrasındaki politikalarının bölgedeki radikalleşmeye etkilerinin değerlendirileceği bu araştırmanın hipotezleri aşağıda belirtilmiştir. Çalışma boyunca bu hipotez çerçevesinde bilgiler değerlendirilmiş ve konular bu bağlamda ele alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

- Soğuk Savaş'ın sonrası ABD'nin Ortadoğu'daki politikaları radikalleşme eğilimini artırmış, artan radikalleşme de İslamofobi'yi tetiklemiştir.
- Radikalleşme ve İslamofobi ilişkisi, ABD tarafından Ortadoğu'daki müdahalelerine dayanak olarak kullanılmaktadır.
- Radikalleşmenin sonuçları terörizmi kavramsal açıdan dönüştürmüş ve batı toplumları İslamiyet'i ötekileştirirken kendilerinde sağ radikalleşmeye zemin hazırlamıştır.
- Soğuk Savaş sonrası ABD'nin bölgesel politikaları istikrarsızlığı getirmiş buda terörizme zemin hazırlamıştır.

BÖLÜM 1: RADİKALİZM VE RADİKALLEŞME

1.1. Radikalleşmenin Tanımı

Her toplumun, her siyasal sistemin ürettiği bir ideolojisi vardır. Toplumun bir araya getiren bilinç yine toplumsal varoluş tarafından belirlendiğine göre, ideoloji de toplumsal varoluştan kaynaklanan bilincin bir parçasıdır. Bütün ideolojiler, her zaman ve biçimde otoriteye yöneliktirler ve toplumsal yaşamdan tümüyle çekilmeyi savunmadıkça, siyasal olmaktan kaçınmazlar (Ergil, 2015: 69-95). Yakın tarihte terörizm, çarpıcı bir gelişme ve dönüşüm geçirerek siyasal davranış biçimlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Gün geçtikçe artan talepler aşırılıkları getirmekte ve bu talepler kendilerine bir çıkış yolu bulmak için farklı düşünce ve eylemlere girmektedir. Bu aşırılıkların oluşturduğu yıpranma yeni eskidir ve tarih boyunca defalarca tecrübe edilmiştir. Sosyo-ekonomik kırılmaların yaşandığı çağımızda insanlar artık, elde edemedikleri şeyler arttıkça, daha da keskin taleplerde bulunmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler ise radikalleşmenin hızlanmasına zemin hazırlamıştır. Çağımızda giderek yaygınlaşan ve yaygınlaşma konusunda farklı bakış açıları bulunan radikal hareketlerin ve radikalleşme kavramının detaylı olarak incelenmesi çalışmanın daha net anlaşılabilmesi açısından uygun görülmektedir.

Yukarıda sözü edildiği üzere çağımızda toplumları ve bireyleri etkileyen değişkenlerin ve radikalleşme kavramının anlaşılabilmesi adına öncelikle ideoloji kavramını ele almakta fayda vardır. İdeoloji; toplumun, insanın ya da toplumun olası alt birimlerinin çevresine ya da içe dönük olarak davranış veya fikirleri haklı çıkarmak, toplumsalda var olan düşünsel pratikleri farklı şekillerde etkilemek gayesini taşıyan inanç ve düşünceler bütünüdür. Ergil'in Althusser'den aktardığına göre ideoloji, yalnızca düşüncel bir işlem olmaktan öte, hayatın akışı ve yönü ile paralel, toplumdaki bir sınıfın ya da egemen düşüncelerin dikte edilmesi ile değil, sınıfların katılımı ile oluşan "pratikler" demetidir. Pratikler toplamı, yaşam içerisinde gerçekleşenleri, yaşayanların "algıladığı düşünceler" deneyimidir. Bu durum gerçeğin öznel ya da bulanık bir yorumunun pratiklere yansımaları sonucunu doğurur. Sonuç olarak, "*ideoloji, toplumsal koşullar, toplumsal varoluş biçim, bireyin ve üyesi olduğu kümenin, toplumun neresinde durduğu ve o kümenin yaşam koşulları tarafından belirlenir.*" (Ergil, 2015: 70).

Bu noktada ideoloji, belirli bir düşünürün sistemli düşüncelerinden, şahsın fikri dünyasına sıkışmışlığından öte toplumsal kümelerdeki konumlara ve insanlara göre farklılıklar içeren, “idare edilen”lerin arasında yaygın, yönlü, fakat sınırlı, belirsiz fikir kümelerinden meydana gelir (Mardin, 1983: 6).

Radikalizm kavramı da temelinde bir ideolojiyi barındırmaktadır. Radikalizm, köktencilik ve fundamentalizm farklı anlamlar gibi gözükseler de aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kavramların İngilizce karşılığı “fundamentalizm” Fransızca karşılığı “fundamentalisme” Türkçe karşılığı ise “köktenciliktir.”. Köktencililiğin sözlükte yer alan anlamına bakıldığında; bilim, din, siyaset gibi alanlarda topyekün değişim süreçlerinin hayata geçirilmesinde yönünde ortaya çıkan eğilimlerdir. Felsefi bakış açısı ile değerlendirilmekte olan konuların temelinde yer alan nedenlere ulaşabilme adına düşünme biçimini ifade etmektedir. Sosyoloji sınırları içerisinde ise var olan düzenin toplumsal ya da ekonomik olarak temellerinden değiştirilmesi adına sergilenen tutumlardır (Alkan, 2013: 1497). Dini olarak ise kabul edilen ve izinden gidilen kitabın sadece metinsel anlamlarının göz önünde bulundurulması ile birlikte felsefi, ilmi ya da tarihi olarak öne sürülen hiçbir görüşün kabul edilmemesi anlamına gelmektedir (Aydınalp, 2011: 67).

Radikalizm kavramını etimolojik açıdan değerlendirmek gerekirse özünde Latincenin yer aldığı görülmektedir. Latince bir kelime olan ve kök manasına gelen radix, radic kelimesinden türemiştir. Radikalizm terimi; “sosyal meselelere temelden ve alışagelmış, denenmiş usul ve prensiplerden tamamıyla farklı şekilde çözüm bulma hareketi, kökten ve tamamen değişme, değiştirme hareketi, köktencilik, cezriye” (Aydınalp, 2011) veya “değişimi aşamalı, yanlışları eleyerek reformcu bir biçimde değil, var olanı tamamen ortadan kaldırıp yerine yenisini koymak şeklinde gerçekleştirmeyi amaç edinen düşünüş ya da eylem tarzı” (Demirel, 2005) şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu terim, yönetim içerisinde geliştirilen politikalarda, toplum içerisinde gelişen değerlerde hatta kapsamı çok daha geniş, hızlı ve köklü bir değişim sürecini planlamakta olan ideolojileri sınıflandırmakta olan bir terim olarak kabul edilmektedir.

Radikalizde temel ilkelerden doğan inaçlara yönelik vurgularla birlikte bilimsel yaklaşımlara ve sekülerleşmeye karşı koyma çabası ağır basmaktadır. Bu durumda 19.yy içerisinde etkileri daha güçlü bir şekilde hissedilmekte olan “gelişme kültürü” karşı

radikalizmin bir tepki olarak değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Buna karşılık bu süreç içerisinde insanlık başarıyla yürütülen bilimsel çalışmalarla, rasyonel ve seküler dönüşümler sonucu akıl gücünün ön plana çıkmasıyla, birçok şeyin rahatlıkla üstesinden gelebileceği inancına sahip olmuştur. Öte yandan din odağında oluşan cemaatler ile dini elitlerin ise süreç içerisinde seküleşme eğilimlerinin varlığına adapte olma yolunu tercih ettikleri görülmektedir (Almond vd., 1995: 403-404). Radikalizm sınırlarının orta noktasında ise değerler yer almakta, modernleşme süreci içerisinde dışlanan mutlak değerler tekrar kurulmakta ve bu anlayışın içerisinde yaşamında farklı alanlarına yeniden adapte edilmeye çalışılmaktadır (Lechner, 1990: 88-98).

Radikalizm genel anlam olarak bilimde, dinde, siyasette ya da herhangi bir alanda kökten yenilikler yapma tutumu olarak ifade edilmektedir (Salur, 2009: 24). Ayrıca ele alınan konunun en son köklerine ya da ilk temellerine inme amacıyla yürütülen düşünce yöntemi de olduğu söylenebilir. Radikalizmin, bir gerçeği veya ilkeyi hiçbir ödün vermeksizin, doğruluğu önceden kabullenilmiş belli ilkeler ışığında sonuna kadar sürdürme tutumu, savunulan konunun doğruluğunu ne pahasına olursa olsun sonuna kadar götürme üzerine kurulu bir düşünce sistemi olduğu da söylenebilmektedir. Radikal hareketlerin temel özelliği mevcut toplumsal düzeni kökten değiştirerek amaçları doğrultusundaki temel ilke ve yapılarda köklü değişiklikler yaparak kendi siyasi yapılarına uygun yeni bir oluşum kurma amacı taşımalarıdır. Radikalizmin bu özelliği, toplumsal düzene ayak uyduramamış, istediği statüyü yakalayamamış, dışlanmışlık duygusuna kapılmış ve topluma yabancılaşmış bireyler için radikal eğilimlerin cazip hale gelmesine neden olmaktadır (Sever vd., 2010: 78).

Düşünsel bir dönüşümün temsili olarak değerlendirilen radikalleşmede, bireylerin kendilerine ait olan ve kutsal olarak kabul ettiği değerleri ile inançlarına karşı ortaya çıkan olguların varlığını sürdürmesine zemin hazırlanmaktadır. İnsanlar sosyal kimliklerini taşımakta oldukları grupları “biz”, sınırların dışında yer alanları ise “öteki” kavramı ile çevreleyerek alternatif olarak öne sürülen görüşlere karşı konumlanmaktadır (Sönmez, 2010: 8). Örnek vermek gerekirse; DEAŞ saflarına Avrupa kıtasından katılmakta olan yabancı teröristlere Siyonistler ve Haçlılar tarafından İslam Dünyasına yönelik saldırıların düzenlendiği ve bu saldırıların son bulması adına mutlak suretle örgüt haline gelerek cihat edilmesi gerektiği algısı oluşturulmakta ve bu algı radikalleştirilmektedir.

Bu durumda küresel bir inanç ikliminin varlığına yönlendirilmekte ve militanların aidiyet hissi içerisinde olması sağlanmaktadır (Palmer, 2017: 13).

1950 ile 1970 seneleri arasında kalan dönem içerisinde üçüncü Dünya ülkeleri arasında gösterilmekte olan ülkeler ile eş zamanlı olarak İslam ülkelerinde de ekonomik, politik, sosyolojik ve kültürel anlamda yoğun değişim denemelerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu dönem içerisinde devletlerin yönetim birimlerinin baskılarının hedefinde yer alan aşırı İslamcı reformistler tarafından radikaizmin hayata geçirilmesi adına çaba sarf edilmesine karşılık, milliyetçilik ve sosyalizm fikirlerinin dönem içerisinde daha ağır basması söz konusu eğilimlerin popüler hale gelmesinin önüne geçmiştir (KimJungWi, 1993: 110). Yaşanan bu gelişmeler farklı ideolojik çerçevelerde radikalizm kavramında değişikliklere yol açabilmektedir. Değişikliğe uğrayan radikalleşme kavramının hem evrimle süreci hem de ilişkili açıklamalar aşağıdaki başlıkta değerlendirilmiştir.

1.2. Radikalleşme Kavramının Evrimi

Radikalleşme çalışmaları bölge, araştırma yöntemi ve sosyal bilim disiplinleri açısından çeşitlilik arz etmektedir. Bu konuda yapılan araştırmaların önemli ölçüde 2000'lerden sonra yapılmış olduğu görülmektedir. Psikoloji, siyaset bilimi, sosyal psikoloji, sosyoloji, antropoloji, ekonominin alt dalları, hukuk, din çalışmaları, uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmaları gibi sosyal bilimlerin pek çok disiplinin radikalleşmenin evrimi ve kavramsal karşılığı üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Radikalleşme, hangi disipline olursa olsun bir sorunsal olarak görülmektedir ve değişim süreci de bu doğrultuda değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda radikalleşme ile ilgili birtakım sorular sorulabilmektedir.

- Radikalleşmenin toplumsal, yapısal, bölgesel ve bireysel nedenleri nelerdir?
- Radikalleşme süreci nasıl ivmelenmektedir, radikalleşmeyi yavaşlatan ya da hızlandıran etmenler nelerdir?
- Radikalleşme eğilimi gösteren grupların ideolojik yapıları, finans kaynakları ve etkileşimleri nasıldır ve nasıl gerçekleşmektedir?

Radikalleşme kavramının ortaya çıkışından itibaren tartışmalarında merkezinde yer alan konular; yakın tarihte yaşanmış olan üç temel dönüm noktası olarak görülmektedir. Bunlardan ilki 11 Eylül 2001’de ABD’ye karşı gerçekleştirilen terör saldırılarının Batı medyasında “İslamcı Terör”, “Selefi Cihatçı Terör” ya da “Radikal İslam” olarak ifade edilmesi ve bu saldırıların terörü uluslararası çalışmaların odağına dini boyutuyla getirmiş olmasıdır. Bununla birlikte 2004 yılında Madrid’de ve 2005 yılında Londra’da gerçekleştirilen saldırılar da terör çalışmaları içinde radikalleşmeyi önemli bir çalışma alanı haline getirmiştir (McCauley ve Moskalenko, 2017).

Suriye’de devam eden iç savaş ortamında ve Irak’ın son yıllarına bakıldığında DEAŞ’ın vücut bulması ve uluslararası bir sorun haline gelmesinin ardından bu terör örgütünün hem ideolojik hem örgütsel yapısı, hem de eylem tarzı radikalleşme ile ilgili tartışmalarda da yeni boyutlar getirmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak da batıda güçlenen göçmen karşıtlığı ve İslamofobi, aşırı sağ radikalleşmeyi körüklemiş ve ortaya çıkartmıştır. Aşırı sağ radikalleşme, batıda doğrudan şiddet üreten bir hal almış durumdadır (Silber ve Bhatt, 2007).

Son dönemde ortaya çıkan diğer bir konu ise “yalnız kurt radikalizmi” olarak tanımlanan ve örgütlü yapılarla direkt bağı olmadan eyleme geçen kişilere dayalı radikalleşme türüdür. Terör örgütleri ile doğrudan bir bağı bulunmayan bu yüzden Dünya genelinde istihbarat örgütleri tarafından tespit edilmelerinin oldukça zor olduğu bu radikal kişiler, özellikle ABD’deki okul saldırıları örneğinde olduğu gibi ve batıda siyasi ya da dini dayanaklarla radikal eylemler gerçekleştirmişlerdir. Radikalleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan bu eylemler, terör örgütleri ile doğrudan bağ olmaması nedeniyle terör eylemi olarak değerlendirilmemişlerdir. Buna karşında bu eylemlerin, bireysel radikalleşmenin bir tezahürü olarak ortaya çıkması ve bu eylemleri yapanların da terör eylemleri ile benzer yöntemleri kullandığı görülmektedir. Radikalleşmenin bireysel boyutta; depresyon, hayal kırıklığına uğrama, toplumsal ya da kültürel dışlanma ve uyum sorunları sebebiyle ortaya çıktığı da bilinmektedir. Tüm bu trendler, radikalleşmeyi değişim ve dönüşüme uğratmış, yalnız kurtlarla beraber terör örgütlerinin de dayanakları güçlenmeye başlamıştır (Silber ve Bhatt, 2007).

Radikalleşmenin dönüşümünde bir diğer durum ise dinamik yapısı ve değişkenliğidir. Örneğin Türkiye’nin muhatap olduğu PKK terör örgütü, ideolojik ve etnik bir radikal

yapılaşmadır. Küreselleşmeye karşıt olan sol radikalleşmenin de bu doğrultuda ivmelendiği görülmektedir. Aynı şekilde batıda da ayrılıkçı, etnik ya da dini radikalleşme örneklerinde potansiyel artış öngörülmektedir.

1.3. Radikalleşme Yaklaşımları

Radikalleşme kavramına ilişkin literatürde yer alan pek çok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunların önemli ölçüde terörle ilişkilendirilmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda radikalleşmenin çeşitli nedenleri ve sonuçlarının toplumu en çok etkileyen terör konusu üzerinden işlendiği görülmüştür.

Radikalleşme üzerine araştırma yürüten akademisyen ve yazarlar; radikalleşmeyi, bir anda gelişen bir olgudan ziyade, pasifizmden şiddete temayüle doğru yükselen bir süreç olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını savunmaktadırlar (Gurr, 1970; Sprinzak, 1993; Horgan, 2005; Sageman, 2007; Silber ve Bhatt, 2007; Yılmaz, 2016). Örneğin Gurr (1970) radikalleşmeyi, “bir grubun sosyal ya da siyasal bir amaç için mobilize olduğu fakat bunda başarısız olup bazı aktivistleri tatmin edememesini içeren bir süreç” olarak ifade ederken Sprinzak’a (1993) göre radikalleşme, terörizmle sonuçlanan fakat belli bazı yöneticilere ya da sosyal politikalara karşıtlıkla başlayıp, sistemden umudun kesilmesi ve bu sistemin külliyen değiştirilmesi gerektiği düşüncesinden beslenen bir süreç olarak anlaşılabilir. Yine Gurr’a göre siyasal şiddetle sonuçlanan radikalleşme sürecini üç safhaya ayırmak mümkündür: göreceli yoksunluğun meydana getirdiği memnuniyetsizlik, bu memnuniyetsizliğin ideolojiler sayesinde siyasallaşması ve şiddetin benimsenmesi (akt: Magranella, 1998: 203).

Gurr’un bu üçlü tipolojisinden hareketle Magranella (1998: 204) dört aşamalı bir süreçten oluşan “çekişme kültürü” adını verdiği bir kavram geliştirmiştir. Bu aşamalar da sırasıyla:

- 1) Toplumda memnuniyetsizliğin oluşmasına yol açan yapısal ve algılanan problemlerin varlığı;
- 2) Toplumun bu sorunları giderme noktasındaki yetersizliği;
- 3) Bu sorunların ortaya çıkmasını lanetleyen ve şartları düzeltmek için şiddeti savunan ideolojilerin kabulü;

4) Şiddetin tatbik edilmesinden müteşekkildir.

Diğer yandan, Yılmaz (2016) radikalleşmeyi terörle sonuçlanan bir sürecin safhalarından biri olarak görmektedir. Ona göre şiddetin benimsenmesi yoluyla bu süreci anlamak için beş safha üzerine yoğunlaşmak faydalı olacaktır. Bu safhalar,

- 1) Çocukluk çağındaki tecrübeler;
- 2) İlköğretim çağlarında yaşanan tecrübeler;
- 3) Siyasal sosyalleşme;
- 4) Radikalleşme;
- 5) Şiddeti benimseme.

Ayrıca Yılmaz (2016), bu safhalar arasındaki geçişi daha iyi kavrayabilme noktasında hayatın akışı içinde karşılaşılan “kırılma noktaları”nın önemine ve bu safhalar arası geçişte düzenli bir örüntü olmadığına vurgu yapmıştır. Yani bu formulasyona göre, mesela, ailesinde ya da okulda bireysel travmaya maruz kalmış bir kişi, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için bir arayış içerisine girebilir, bu noktada bir terör örgütü ile tanışıp bu örgüte katılabilir ve burada yaşamış olduğu tecrübelerle bağlı olarak radikalleşmesi daha sonra gerçekleşebilir. Diğer bir ifade ile radikalleşme şiddete/teröre bulaşmanın (her zaman) bir ön şartı değildir.

Mezkûr teorik yaklaşımların yanında, New York Emniyet Müdürlüğü'nün “dini istismar eden terörizm” bağlamında radikalleşmeye karşı mücadelesini kaleme alan iki istihbarat uzmanı Silber ve Bhatt'a (2007) göre radikalleşme dört aşamadan oluşmaktadır: ön-radikalleşme, özdeşleşme, endoktrinasyon ve “savaşçılılaşma.” Buna göre önradikalleşme aşamasında kişi sıradan bir hayat yaşamaktadır ve henüz daha sonra teröre kapı açacak olan radikal bir ideolojiyi benimsememiştir. Özdeşleşme aşamasında ise kişide ‘algısal uyanış’ (cognitive opening) ya da krizin tetiklediği ideoloji arayışı noktasındaki bir değişim yaşanır ve bu süreç kişinin daha önceki inançlarının sarsılmasıyla sonuçlanır. Endoktrinasyon aşamasında grup üyeleri desteği ve bir ideolojik liderin direktifleri doğrultusunda bireyin radikalleşen dünya görüşünde bir yoğunlaşma yaşanır. Son olarak,

kişi savaşıçı statüsüne geçer ve örgütün ondan beklediği tüm eylemleri gerçekleştirecek hale gelir.

McCauley ve Moskalenko (2008) radikalleşmeyi hem devlet hem de devletdışı aktörlerin çatışmaya hazırlanma pratikleri şeklinde kavramsallaştırmak suretiyle radikalleşmenin başka bir boyutuna dikkat çekmişlerdir. Yazarlara göre bir devlet ve bu devletin vatandaşları da çatışma ya da savaşa giden yolda giderek artan bir şekilde radikalleşerek, bunu maruz kaldıkları terörist saldırılara münasip bir cevap olarak benimseyebilirler. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek 11 Eylül saldırılarına ABD ve vatandaşlarının vermiş olduğu tepkide görülebilmektedir. Devletdışı aktörler açısından ise radikalleşme kendi grubunu savunma noktasında fedakârlığı talep eden ve gruplararası şiddeti meşrulaştıran bir yöne doğru inanç, duygu ve davranışlarda yaşanan değişimi ifade eder. Son olarak, McCauley ve Moskalenko (2008: 416)'ya göre devlet uygulamaları devlet-dışı aktörlerin radikalleşmesine katkı yapabilmektedir.

Yukarıdaki tanımlamalardan hareketle üzerinde önemle durulması gereken bir husus da radikal kelimesinin anlamı ile alakalıdır. Radikal kelimesinin Oxford Sözlüğü'ndeki sözlüksel (lexical) gelişimini inceleyen Mandel, tarihsel olarak bu kelimenin fundamental olandan aşırı olanı tanımlamaya doğru evrildiğini ve günümüzde radikal kelimesinin genellikle mutedil kelimesinin karşıtı gibi kullanıldığını (mutedil ve radikal İslam ibarelerinde olduğu gibi) tespit etmiştir (2009:104). Buna ilaveten Mandel, Yeni Oxford Thesaurus of English sözlüğünde mutedil ve radikal kelimeleri karşıt anlamlı olarak listelendiğinden bahisle, ikincinin daha çok 'devrimci' çağrışım yaptığından bahsetmiştir (2009:104).

Mandel (2009:106), kelimenin izafi kullanımına vurgu yapmış, radikal kelimesinin modern kullanımında daha çok terörizmle ilişkilendirildiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımı besleyen düşünce ile alakalı olarak ise yazar, "bir aşırı/terörist olarak radikal" algısının, radikalizmi teröristlerin ya da diğer şiddete meyyal kişilerin üretimi noktasında bir kuluçka süreci olarak görülmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Bu cümleden olarak, radikalleşme ve terörle mücadele bağlamında radikalleşmenin önlenmesine mülaki hususlarda kritik bir bakış açısının benimsenmesi daha faydalı olacaktır. Bütün teröristler belki radikal olabilir; fakat unutmamak gerekir ki her radikal

terörist değildir. Diğer bir deyişle, bir ideoloji ya da dünya görüşünü radikal bir biçimde benimseyen bireylerin hepsi sonuçta teröre bulaşmayabilirler. Dolayısıyla radikalizmi terörün ön şartı olarak görüp “güvenlikçi” politikalara başvurmak ve kişi özgürlükleri ve demokratikleşme pahasına radikalizmle mücadele kisvesi altında terörle mücadele stratejileri tatbik etmek, arzulanan amaçların tersi ile sonuçlanan bir durumun ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Burada asıl önemli olan husus şiddeti içeren bir radikalleşmenin var olup olmadığıdır. Terörizm literatürü incelendiğinde radikalleşme kelimesinin genellikle “şiddete varan radikalleşme” ya da “militan radikalleşme” gibi tamlamalar içinde kullanıldığı kolaylıkla görülecektir. Bu da aslında radikalleşmenin başlı başına bir suç olarak görülmemesi gerektiğinin katını olarak addedilebilir.

1.4. Radikalleşmeyi Etkileyen Unsurlar

Toplumların ya da bireylerin radikalleşmesinde etkili olan faktörler; devletler, savaş ve işgaller, eğitim ya da eğitimsizlik, yoksulluk ve sosyo ekonomik durum ve kişisel nedenler olarak sıralanabilmektedir. Bu başlık altında bu unsurlara değinilmiştir.

1.4.1. Devletlerin Etkisi

Radikalleşmeyi teşvik eden emperyalist devletlerin varlığı ve bununla birlikte zayıf ya da başarısız devletlerin terörizm için verimli bir zemin olduğu iddiası oldukça yaygındır. Gelişmiş Dünyadaki oluşmuş olan konsensüs, terörün sebebiyet verdiği yeni ve ciddi uluslararası güvensizliğin temelinde başarısız ve zayıf devletlerin olduğunu ifade etmektedirler. Kantitatif literatürün bir kısmı ise, terörizmin kullanımını belirleyen politik bağlamı çok sık görmezden geldiğini, terörizm tehdidi ile zayıf devlet arasındaki ilişkinin abartıldığını iddia etmektedir. Zayıf devlet ile terörizm arasındaki ilişki hakkında çok farklı görüşler olsa da son 30 yılda yaşananlar göz önüne alındığında, savaş halinde olan ya da siyasi çöküş yaşanan zayıf devletlerde, terör üretme olasılıklarının çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Zayıf devlet terörizm arasındaki ilişkinin daha somut bir şekilde dile getirilmesinde 11 Eylül saldırılarının rolü yadsınamaz bir gerçektir. Yapılan bu saldırılar, ABD'nin tehdit algılamasında önemli bir değişim yaratmış, ABD Dışişleri Bakanı Danışmanı Condoleezza Rice, “sorumlu egemenlik” ilkesini gereği gerekli önlemleri almayan

devletlerin “yayıma etkisi” yarattığını açıklamıştır. Dolayısıyla saldırılardan sonra zayıf ve başarısız devletler üzerine yeniden odaklanılmasına neden olmuştur. 11 Eylül saldırılarının bir diğerk etkisi ise Dini radikalizm kaynaklı terörizm kavramının Dünya gündemine oturmuş olmasıdır (Patrick, 2006; 30-32).

Bu bağlamda dini referanslı terörizm, zayıf devlet ile terörizm arasındaki ilişki kadar önem kazanmış, bu süreçten sonra İslam ve terör yanyana anılmaya başlanmıştır. Son 20 yılda El Kaide, DEAŞ, Bako Haram gibi Dünyanın değişik bölgelerinde yaptıkları terör eylemleri ile uluslararası bir kimliğe kavuşan terör örgütleri, İslami referanslarla hareket ettikleri iddiasında olduklarından dolayı, Özellikle Batı kamuoyunda İslam ve terör içiçer değerlendirilmekte, etkisini hızla artıran terör olaylarının islami referansları ön plana çıkartılmaya çalışılmaktadır.

1.4.2. Bireylerin Etkisi

Çeşitli toplumsal ve siyasi gelişmeler, savaşlar ve çatışmaların; bireyleri kutuplaştırması ve bireyleri şiddete yönlendiren bir ideoloji çerçevesinde değerlendirilmesi, uluslararası toplumu hiç olmadığı kadar radikalleştirmiştir. Bireyler hem yaşamı anlamlandırma, hem de kimlik kazanma gibi iki önemli motivasyonla radikalleşebilmektedirler. Buna çeşitli ideolojiler de dâhildir. Herhangi bir düşüncenin ideolojik olarak tanımlanabilmesi için, toplumsal pratik içinde var olan insanların sınırlı maddi pratik biçimleri ve toplumsal ilişkilerinden kaynaklanan ve esasen bu pratiğin içindeki çelişkileri görmelerini engelleyen bir niteliğe sahip olmalıdır. Benzer şekilde dini radikalleşmenin yanlış empoze ettiği fikir ve düşüncelerin, bireyler tarafından algılanamamasının nedeni, ideolojinin alt yapı ve üst yapı unsurlarıyla birlikte hareket ederek kontrolü doğrudan sağlamasıdır. “Bireyin ideolojiye bağlanması, iradesini gönüllü olarak ona teslim etmesi anlamına gelir ki; bu şekilde birey o ideolojinin nesnesi haline dönüşür. Tek merkezli düşünce, giderek tek doğrulu düşünceye dönüşebilmektedir.” (Sökmen, 2012: 43).

Bu bağlamda politik, kültürel ve ideolojik süreçlerin, kapitalizmin kendini yeniden üretmesine katkıda bulunduğu düşüncesi, kavramın kuramsal temelde yeniden ele alınmasının en önemli gerekçesi olmaktadır (Parlak, 2005: 23-26).

Farklı kimlik aidiyetlerine sahip bireyler, hegemon gücün sahip olduğu ideolojik araçlarla yönlendirilirler. Bu sonuç ise, bireylerin kendi yargıları ve düşüncelerini bir kutupta toplaması ve onun etrafında radikalleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bireylerin bilinç kazanarak politik alanla ilk temas kurduğu sivil toplumda, çıkarlar eklenerek ideoloji ile genişletilebilmektedir. Örneğin 11 Eylül sonrası “terörizme karşı savaş” adı altında yürütülen politikalar, Selefi-Cihatçı grupların kümelenmesine yol açarken karşı hegemonyanın yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır (Dural, 2012: 315-316). Burada hem egemen devletlerin, hem toplumsal normların hem de medyanın bireylerin radikalleşmeye yönlendirilmesinde etkisi oldukça büyüktür. Bireyler radikalleşen toplumların küçük yapıtaşları olarak fanatikleştirilmekte ve belirli bir odağı takip etmektedirler.

1.4.3. Savaş ve İşgallerin Etkisi

Toplumları ve uluslararası düzeni değiştiren en önemli unsurlardan ikisi savaş ve işgallerdir. Uluslararası değişimler de savaşlar yoluyla gerçekleşmektedir (Eralp, 2011: 162). Değişen ve dönüşen toplumlar ve devletler de beraberinde değişen ve dönüşen bireyler getirmektedir. Savaşların, birey ve toplumlarda radikalleşmeye zemin hazırladığı bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse; 2. Dünya Savaşını takip eden yıllarda İsrail’de kamu hayatında ve Yahudiler arasında militan ultra-Ortodoks hareketlerin yükselişe geçmesi, diğer yandan İslam Dünyasında özellikle de İran’da İslami hareketlerin yükselmesi savaşlar sonrasında radikalleşmenin geldiği noktalardır (Albayrak, 2007: 28).

Çatışma ve savaş dönemlerinde, yine Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi karşı taraftaki rakip, şeytani özelliklere sahip bir düşman olarak gösterilmektedir. Aydınalp (2007) bu konuyu şu şekilde ortaya koymaktadır: Radikalleşmenin, milliyetçi, dini ya da toplumsal pek çok değişkeni ve etkeni bulunmaktadır. Savaşlardan sonra İslâmî fobi şeklinde bir algı haline gelen radikalleşme, Müslümanların tarihsel süreç içinde diğer milletlerle olan ilişkileriyle de yakından ilgilidir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. yy’da Viyana kapılarına dayanmasıyla süregelen travmaların bir sonucu olarak devam etmektedir. Lakin batı tarafından İslamiyetle bağdaştırılan radikalleşmenin ardında savaşlardan yorulmuş toplumlar, zulme ve işgallere karşı koyan gruplar da olabilmektedir.

1.4.4. Eğitimsizliğin Etkisi

Radikalleşme odaklarının günümüzde potansiyellerini sürdürebilmek adına beşeri ve sosyal potansiyellerini sürekli yenilemekte oldukları bilinmektedir. Özellikle de terör odakları ayakta kalabilmek için sürekli strateji değiştirmekte ve yeni yöntem aramaktadır. Yeni dönemde terörün, katılımcı bulabilmesindeki en önemli yol eğitimsiz ve algılarının yönetilmesi kolay bireylere ulaşılmasıdır. Terör örgütleri farklı ideolojilere, motivasyonlara ve yapısal özelliklere sahip olsalar da yaşam döngülerini devam ettirebilmek için bu alanlarda etkin olmak zorundadır. Sosyal bir varlık olarak bireyin günlük yaşam sürecinde yoğun ve korunmasız olarak kullandığı bu alanlar, terör örgütlerinin etki derecesini artırmaktadır. Bu nedenle toplumsal tabanın en derin ve geniş alanlarına nüfuz etmektedirler. Terör örgütleri kullandığı radikalleşme süreçleri ve araçları sayesinde istedikleri sosyal ve beşeri kapasiteyi kolaylıkla sağlamaktadır. Bir süreç olarak radikalleşme, bireyin geçirmiş olduğu zihinsel ve davranışsal değişiminin şiddet eylemine nasıl ve ne şekilde yöneldiği konusunda önemli göstergelere sahiptir. Radikal gruplar etkilemeye çalışacakları kitleye özgü (meta)-anlatı, sembolik süreç ve radikal bakış açılarını değiştirebilmektedirler.

Radikalleşme süreçleri sayesinde, sürekli yenilenebilen insan gücüne, ekonomik sisteme ve alansal meşruiyete ulaşılmaktadır. Terör örgütleri bu süreci daha etkili bir şekilde sürdürmek ve güvenlik birimlerinin gözetiminden çıkarabilmek için aile/akran/okul ilişkilerini (offline) ve sanal (online) ortamları etkin bir şekilde kullanmaktadır. Toplumun en hassas grubunu oluşturan çocuk ve gençlerin büyük çoğunluğu günlük yaşam dilimini aile/akran/okul ve sanal alanlarda geçirmektedir. Bu iki alanda da alansal üstünlüğu kendi lehine kullanmak isteyen terör örgütleri; eğitim kurumları ve üniversiteler başta olmak üzere, konserleri, gençlik ve spor kulüplerini, kafeterya ve kitapevlerini, sanal platformlarda faaliyet gösteren kanalları ve sohbet odalarını kullanmaya çalışmaktadır. Bu alanlarda yer alan nüfusun yaş ortalamasının düşük olması ve sosyo-psikolojik ölçekte toplumun en zayıf kesimini oluşturması güvenlik birimlerinin tam olarak denetim ve kontrolü sağlamasını zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda özellikle de internet ve medya yolu ile daha kolay erişilebilen hale gelen bireylerin eğitim ve algı yönetimi konusunda donanımlı olmaları, radikalleşme eğilimi olanların da rehabilite edilmeleri gerekmektedir (Kıyıcı, 2019).

1.4.5. Yoksulluğun Etkisi

Dünya üzerinde en çok etkiye sahip liderler ve politika öne sürenlerde dâhil olmak üzere insanların önemli bir kısmının ortak görüşü, radikalleşmenin alt metninde yoksulluk ve cahillik kavramlarının yer almasıdır. Böylesine bir yaklaşım ortaya çıkmasının arka planında yer alan temel neden ise maddi ya da manevi olarak kaybedeceği bir şey olmayan bireylerin çoğu zaman kendilerini düşünce kalıplarının içerisinde hapsetmeleri ve kendilerinin zarar görebileceği eylemlere katılım eğilimi göstermeleridir. Her ne kadar yoksulluk ve radikalleşme kavramları arasında dolaylı bir ilişki olsa da, yapılan incelemelerde yoksulluk oranının yüksek olduğu bölgelerde radikal eylemler ile çok daha fazla karşılaşıldığı görülmektedir (Ghatak ve Gold, 2015: 620-621).

Yoksulluk oranlarının bir hayli yüksek olduğu ülkelerde ortaya çıkan radikalleşme eğiliminin bir sonucu olarak şiddetli terör olaylarının ya da terörle ilişkili farklı sorunların ortaya çıkması bu alanda oldukça önemli bir gerçeği temsil etmektedir. Burada iki kavram birbirinin gelişimini de şiddetli bir şekilde tetiklemektedir. Öyle ki, yoksulluk hali radikalleşmeyi tetikleyen bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan, radikalleşmenin bir uzantısı olarak görülebilecek terör eylemleri ise askeri harcamaların artmasına paralel olarak yoksulluğun ortaya çıkışında etkili olabilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kaynakların kıt olmasına ek olarak barınma, sağlık, eğitim alanlarında kullanılması planlanan kaynakların bir kısmı askeri harcamalara ayrılmak zorunda kalmaktadır. Ülke geneline askeri harcamaların artması süreç içerisinde işsizliğin de oldukça önemli bir sorun olarak doğmasına neden olmaktadır. Bu alanda ABD Emek İstatistikleri Bürosu (The Bureau of Labour Statics) tarafından yürütülen bir çalışma kapsamında, yapılan her bir milyar dolarlık harcama ile inşaat sektöründe 100.000, sağlık sektöründe 139.000, toplu taşımada 92.000 kişi, eğitim alanında ise 187.000 kişinin istihdam edilebileceği ortaya koyulmaktadır (Kesici, 2007:141- 142).

İstihdam alanında yaşanan sorunlara ek olarak radikalleşme ile birlikte ortaya çıkan terör eylemlerinin bir diğer olumsuz sonucu ise bölgesel ve küresel yardım örgütlerinin yoksulluk içerisinde ki bölgelere yardım etmelerinin güçleşmesidir. Radikalleşmenin toplumsal yapının dinamiklerini de oldukça olumsuz etkileri olabilmektedir. Öyle ki, bölgede aktif terör eylemlerinin ortaya çıkması zorunlu göçlerin ortaya çıkmasına neden olabilmekte, bireylerin yaşadıkları bölgeleri terk etmelerinin ve gelir elde ettikleri

topraklardan uzaklaşmalarının bir sonucu olarak maddi ve manevi anlamda önemli kayıplar yaşanabilmekte, fiziksel olarak vücut bütünlüğünün zarar görmesi ile birçok alanda bireyler yıkıma uğrayabilmekte ya da aile reisinin yaşamını kaybetmesi ile ailenin geri kalan aile üyeleri oldukça yoksul ve çaresiz kalabilmektedir.

1.5. Radikalleşmeye Sebep Olan Etkenler

Radikalleşme kavramı sadece sonucunda oluşan terör eylemleriyle değerlendirildiğinde tanımlama eksik kalmaktadır. Asli olarak incelenmesi gereken konuların başında radikalleşmeye sebep etkenlerdir. Bu etkenlerin bireyleri nasıl etkilediği çeşitli etkenler açısından farklı olarak ele alınmalıdır. İşte bu başlık altında radikalleşmeye sebep olan etkenler incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebepler aşağıda birkaç başlık altında incelenmiştir. Bu bağlamda dinlerin, coğrafi faktörlerin, kültürel yapıların ve diğer faktörlerin etkileri aşağıda ortaya konulmuştur.

1.5.1. Dini Etkenler

Radikalleşmeye zemin hazırlayan etkenler farklı açılardan ele alınabilir. Bu bağlamda günümüzde en çok tartışılan başlık olarak dini etkenler öne çıkmaktadır. Radikalleşmeyi etkileyen unsurların dini boyutu günümüzün en önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Radikalleşmeye giden süreçte dinlerin etkisi İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik açısından bu başlık altında incelenmiştir.

1.5.1.1. İslam Açısından

Radikalleşme ile birlikte özellikle de “köktencilik” olarak isimlendirilen kavramın da ortaya çıkmasıyla radikalizm dini boyutta bakıldığında “çok kuvvetli bir dini iştihak” anlamında da kullanılmaktadır. Oysa radikalleşmenin sadece bir dine yönelik veya dindarlık ifadesi olarak tanımlanması indirgemeci ve hatalıdır. Radikalleşmenin ayırıcı özelliği, bireysel olmaktan çıkıp toplumsal, siyasi ve dini bir harekete dönüşebilmesinde aranmalıdır. Dini açıdan radikalleşme anlayışı aslında, dinin katı yorumlarından hareketle ortaya çıkan; tarihî, coğrafi ve kültürel değişikliklere itibar etmeyen; ilk dönemlerdeki uygulamaları, sonradan oluşmuş geleneği devreden çıkararak bu güne taşıyan kendine özgü bir dindarlık tipidir (Aydınalp, 2011: 223). Bu dindarlık tipi sosyolojik olarak her toplumda görülebilecek küçük bir grup kimliği ya da bir alt kimlik unsuru olarak

yorumlanabilirken, bu tipin tarihsel süreç içinde taraftar toplayarak genişlemesi ve daha büyük bir grup kimliği haline gelmesi küresel kapitalizmin ortaya çıkardığı ekonomik adaletsizlikler, siyasi tecavüzler ve kültürel hoşnutsuzluklarla ilgilidir.

Bunun yanında radikalleşme ile ilgili diğer geleneksel dini yorumlar arasında belirgin bir çizginin olmaması, radikal düşüncenin açık ve ideal bir tip oluşturmamasına neden olmaktadır. Müslüman radikalleşmesine örnek verecek olursak; muhafazakâr /geleneksel bir Müslüman da radikalleşmiş Müslüman'ın yaptığı gibi seküler değerlere karşı çıkıp hayatını bütünüyle kutsallaştırmak isteyebilir, bu durum aralarındaki çizgiyi belirsizleştirmektedir. Geleneksel dini gruplarla radikal dini akımları birbirinden ayıran, aynı kutsal metinlerden beslenmelerine rağmen ortaya çıkan düşünce-davranış farklılıkları ve köktencilerin kutsal metin ve hayata dair prensiplerinde gösterdikleri katı, ayrılıkçı tutumdur. Bunun yanında muhafazakâr dindarlar, radikal gruplar gibi şiddete müracaat etmemekte ve dışarıdaki dünya için daha olumlu ve esnek bir bakış açısına sahip olmaktadır (Aydınalp, 2011: 299).

Dinin, radikalleşmeye zemin hazırlayabilecek boyutuna gelindiğinde ise Allah'ın hâkimiyeti konusundaki yorumları, kendileri dışındaki toplumu cahiliye olarak görmeleri, onları kolayca tekfir etmeleri ve özellikle kendi yorumlarına dayalı İslam kaynaklı bir hukuk ve devlet sistemi üzerindeki ısrarları ile diğer geleneksel gruplardan ayrılmasının birey ve toplumları daha fanatikliğe itmesi olarak görülebilecektir. Modern hukuk sistemlerini ve sosyal normları ortadan kaldırarak bunların yerine cezaları, hukuk usullerini, yargılama usulleri, hükümet ve devlet anlayışı ile şeriatı hâkim kılmak Müslüman radikalleşmesi bağlamında köktencileri diğer geleneksel gruplardan ayıran önemli özelliklerden biridir. Radikalleşenler ile geleneksel gruplar arasındaki çizgiyi netleştirmemizi sağlayacak bir diğer özellik; radikal dindarların kutsal metinlerin literal manalarını dikkate alan bir din telakkisine sahip olmalarıdır. Kutsal metinlerde seçici olma manasındaki literal selektivizm bu literalizme eklenmiştir (Albayrak, 2007: 54). Bu bağlamda radikalleşen dindarların, sadece kutsalının gösterdiği yönde diğer unsurları göz ardı ederek yaşama taraftarı olduğu ve bu yönelimin de toplumsal normlar bir yana radikalleşmeyi daha popüler hale getirebildiği görülmektedir.

1.5.1.2. Hristiyanlık Açısından

Modernleşme ve sekülerizm, Hristiyan dünyada köklü pek çok toplumsal değişime neden olurken; söz konusu değişimi varoluşuna tehdit sayan hristiyanlar tepkilerini göstermekten geri kalmamış; bu amaçla Kuzey Amerika’da, Latin Amerika’da, İtalya’da, İrlanda’da, Protestan veya Katolik daha pek çok ülkede çeşitli radikal hareketler ortaya çıkartmışlardır. Dünyadaki örneklerine bakıldığında Hristiyan radikalleşmesinde mezhepsel ayrışmanın da önemli yer tuttuğu görülmektedir. Örneğin; İtalya’da Comunion e Liberazione, din-devlet ayrımına karşı çıkan ve İtalyan toplumunda kilisenin konumunu güçlendirmek isteyen radikal bir harekettir. Milano’da hızlı toplumsal değişme ve siyasi farklılaşmanın olduğu dönemde ortaya çıkan söz konusu radikal hareket, Luigi Giussani tarafından yönetilmiş; 1960 ve 1970’lerde özellikle üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşmıştır. Tüm gücüyle modernizmi reddeden hareket, boşanmayı, kürtaçı ve siyasi kargaşayı modern toplumun kötülükleri arasında sayarken, insanın herşeyin ölçüsü olduğu iddiasına da karşı çıkmıştır (Almond vd., 1995: 416; Ammerman, 1991: 155).

Hristiyan radikalleşmesi de diğerleri gibi şiddetten uzak kalamamış, kimi zaman ürkütücü olayların faileri olmuşlardır. Örneğin, ABD’de ortaya çıkan bazı yeni dini grupların eylemleri şiddetin boyutlarını ortaya koymaktadır. Örneğin, Rahip Jim Jones liderliğindeki “Halk Tapınağı” kilisesi bağlılarının 18 Kasım 1978’deki toplu intiharları sonucu ölen 913 kişiden bazılarının silahla vuruldukları ve pek çoğunun da üzüm suyu aromalı potasyum siyanid içtikleri tespit edilmiştir. Kendisinin İsa’nın reenkarnasyonu olduğuna inanan rahip Jones, cemaatine Armageddon’un çok yakında nükleer bir katliamla vuku bulacağını ve sadece California’daki Ukiah ile Brezilya’daki Horizonte bölgelerinin kurtulacağını anlatmıştır. Cemaat içinde kadın ve çocuklara yapılan kötü muamelelerle ilgili haberler basına yansıdığına San Francisco’dan kongre üyesi Leo Ryan, insan hakları ihlallerini yerinde incelemek üzere gazetecilerle beraber Guyana’ya gittiğinde cemaat üyeleri tarafından öldürülmüşlerdir (Gündüz, 2005: 35-36).

Bununla birlikte özellikle İslamofobi adı altında örgütlenen radikal Hristiyanlar, çeşitli dernek ya da STK’larla da güçlenmekte ve karşıt faaliyetler göstermektedirler. Radikalleşen Hristiyanlığın gün geçtikçe ivmelendiği, kendi inanç sistemi dışında kalanlar karşısında fanatizm boyutunu artırdığı görülmektedir. Buna verilebilecek güncel

örneklerden biri; radikalleşen Yeni Zelandalı bir terörist'in bir camide ibadet eden Müslümanlar'a karşı gerçekleştirdiği silahlı terör eylemidir. Terörizmi ve radikalleşmeyi, hiçbir kaygı gütmeyen İslam ile birlikte telaffuz edebilen Dünya kamuoyu, bu olay karşısında çeşitli tepkiler verse de; gerçekleştirilen terör eylemi "Hıristiyan terörizmi" değil, yalnızca "terörizm" olarak nitelenmiştir. Bu konu, İslam ile terörizmi yan yana getirmekten çekinmeyen ve "Radikal İslam" mottoları ile yayın yapan medya grupları için önemli bir zıt örnek olmuştur.

Hıristiyan radikalizmi, İslamofobi ile de birleştiğinde önü alınamaz bir düşmanlığa zemin hazırlamaktadır. Almanya'da yaşayan Türklere karşı oluşan ön yargı, düşmanlık bunun örneğidir. Fransa'da yaşayan Müslümanlara, göçmenlere, Cezayirlilere gösterilen nefret bunun diğer bir örneğidir. ABD'deki Anglosakson beyaz ırk dışındaki ırklara yani Latinlere, Müslümanlara ve Afrika kökenlilere karşı gelişmekte olan nefret de benzer bir kökten beslenmektedir. Batıdaki Müslüman düşmanlığının altında bu psikoloji yatmaktadır.

Bununla birlikte Hıristiyanlıkta radikalleşmenin bir diğer boyutu da antisemitizmdir. Temelinde Yahudi bireylere yönelik ortaya çıkan nefret ve ayrımcılık temalı eylemler yer almaktadır. Bu eylemler toplumun bir kesimi, polis, asker ya da bir örgüt üzerinden gerçekleştirilmektedir. Etimolojik olarak bütün Sami halklarının uğrayabileceği saldırıların söz konusu kavramla açıklanabileceği vurgusunun olmasına karşılık, uygulamada tamamı ile Yahudilere yönelik saldırıların aktarımında kullanıldığı görülmektedir. Yahudi toplumlarına karşı doğan nefretin temelleri modern çağ ve antisemitizm kavramının ortaya çıkışının öncesine dayanmaktadır. Kavramın yeni olmasına karşılık, içeriğinde yer alan Yahudi nefretinin kökleri Hıristiyanlığın ortaya çıkışına dek uzanmaktadır.

1.5.1.3. Yahudilik Açısından

Radikalizm ve Yahudilik arasında ortaya çıkan etkileşimin daha iyi anlaşılabilmesi adına öncelikle tek tanrılı bir dinin hahamlar tarafından yozlaştırılması ve radikal yorumların geliştirilmesi neticesinde içerikte meydana gelen değişim süreçlerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Yahudiliğin bugün sahip olduğu toplumsal etkinin oluşum sürecine bakıldığında dört önemli evreden geçerek bugünlere geldiği anlaşılmaktadır. Bunlardan

ilki MÖ 587 yılında Birinci Mabet'in yıkılması sonrasında parçalanmış antik Yahudi krallıklarının olduğu dönem ki, bu dönem Yahudilerin içinde buldukları toplumlardan etnik ayrışma ve monoistik içe kapanmada başlangıç evresini oluşturur. Kutsal kitabın kaleme alındığı bu dönem (Biblical Period), din adamları eliyle kutsal dinin yozlaştırılmasının başlangıcıdır. Babil dönüşüyle başlayan ve İkinci Mabet (Second Temple) dönemi olarak isimlendirilen ikinci evre ise Filistin ve Mezopotamya merkezli olmak üzere iki ayrı otonom Yahudi toplumunun oluşmasıydı ve MS 200'e kadar sürdü. Burada iki önemli özellik vardı: Bunlardan ilki Yahudi dışı kapanmacılığının (exclusivizm) oluşumu, ikincisi de katı dinî uygulamalara dayalı kuralların hâkim imparatorların denetiminde hahamlar tarafından halka, uymaları gereken tartışılmaz kutsal emirler diye, empoze edilmesiydi. Klasik dönem denilebilecek üçüncü dönemi oluşturan Ortaçağ Yahudiliği ise, bugün bile etkileri süren bir değişikliğe maruz kaldı. Bu dönemde hahamlar, özellikle hâkim devletlerle iyi geçinme adına söz konusu güçlerin en sadık destekçileri oldu. Bu sadakat süreci, dinin yorumlarını da etkilemiş ve bireysel dinî uygulamalarda alabildiğine katı ve içine kapanık bir koruma anlayışı benimsenirken, hâkim sultalara itaat o derece abartılmıştı. Özellikle Roma döneminde dinî konularda tüm Yahudilerin kırbaçlama, zorla vergi toplama ya da dinî cezalar için maddi bedel koyma gibi yetkileri bulunan din adamlarına boyun eğmek zorunda olduğu bir sistem kuruldu. Bu din adamları Roma devlet hiyerarşisi içinde oldukça yüksek resmî bir rütbeyi temsil etmekteydi. Bu özerklik, Yahudi köktencilüğünün yükselişinde büyük katkı sağladı. Bu üçüncü dönem boyunca oluşturulan sayısız literatürün ana teması din olmakla birlikte, en ciddi yenilik Kabala denilen Yahudi mistizminin oluşumudur. İşte bu mistik anlayış hemen hiç değişikliğe uğramadan Yahudi inancı haline dönüşmüştür (Aydınalp, 2011: 303-304).

Yahudi radikalizmi ile ortaya çıkanların ötesinde dönem içerisinde gelişmiş olan oldukça geniş çaplı dini literatürün, İbrani dili ve Yahudi dini temelleri üzerine inşa edilmiş kuvvetli bir Yahudi birliği duygusunu geliştirmesi önemli bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerisinde de bulunduğumuz Modern Dönem aynı zamanda Siyonizmin ortaya çıkışını da temsil etmektedir. Söz konusu dönem, Dünyanın farklı noktalarında ki ülkelerde var olan Yahudi toplumlarında farklı zaman dilimlerinde meydana gelmiştir. Modernleşme ve laikleşme çerçevesine oturtulan bu dönem içerisinde Yahudi

radikalizmi, farklı bir bakış açısı ile modernleşmenin Yahudiler üzerinde yaratmış olduğu etkinin bir neticesi olarak ifade edilebilmektedir (Aydınalp, 2011: 303-304).

1.5.2. Siyasi Etkenler

Günümüz toplumsal yaşamı içerisinde demokratik eğilimlerin öne çıkmasına ve siyasal katılımın eşitlik algısının gelişimi ile artmasına karşılık ekonomik zeminde olduğu gibi politik yaşam ve katılım noktasında da gerilimlerin sona erdiğini ifade etmek mümkün olmamaktadır. Siyaseten eşit temsil kavramının tam anlamı ile etkin olmaması neticesinde radikalizm kimi zaman meşru bir gelişim süreci olarak algılanmaktadır. Siyasi sistemde etkin bir temsil anlayışının geliştirilememesi, adil olmayan gelir dağılımı, sosyal ve ekonomik gelişmelerden yeterli payın elde edilememesi gibi faktörlerin bir araya gelmesi ile gelişen dışlanmışlık ve mahrumiyet duygusu, radikalleşme ve şiddet eylemleri için stratejik bir değer olarak görülmekte ve bir araç olarak kullanılabilir (Küçükcan, 2010: 46).

1.5.3. Sosyo-Ekonomik Etkenler

Radikalleşmenin en önemli boyutlarında biri sosyo-ekonomik etkenlerdir. Gelişmiş ülkelerde ki refah seviyesinin yüksekliği karşısında gelişmemiş ülkelerde ki yoksulluk radikalleşme besleyen en önemli damarlardır biridir. Günümüzde insanlar sinema, televizyon, internet gibi pek çok farklı kanaldan Dünyanın her bölgesini gözlemleyebilmektedirler. 15/16 yaşlarında ki bir genç oturduğu yerden elinde ki bir cep telefonu vasıtasıyla Dünyanın istediğini yerini görebilmekte orada ki refah seviyesine, zenginliğe tanık olmaktadır. Aynı genç telefonu elinden bıraktığında kendi gerçekliğine dönmekte yaşadığı ülkede ki şartlarla ABD’de ki, Avrupa’da ki şartları karşılaştırmaktadır. Birde buna gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelerin kaynaklarını sömürerek bu serveti elde ettiği, aslında kendi ülkesinde ki yoksulluğun en önemli nedenlerinden birinin de bu sömürü olduğu düşüncesi radikalleşmeye giden süreci hazırlamaktadır.

Çağımızda giderek yaygınlaşan ve yaygınlaşma konusunda farklı bakış açıları bulunan radikal hareketlerin ve radikalleşmenin tetikleyicilerinden biri de sosyo-ekonomik

faktörlerdir. Özellikle refah düzeyi düşük toplumlar, farkındalık açısından da birtakım noktalarda geri kalmakta ve din, siyaset ya da diğer disiplinlerde aşırılığa kaçmaktadırlar.

Sosyo-ekonomik kırılmaların yaşandığı çağımızda insanlar artık, elde edemedikleri şeyler arttıkça, daha da keskin taleplerde bulunmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler ise radikalleşmenin hızlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum toplumsal açıdan incelendiğinde de aşırılığa ulaşan talepler, çeşitli faktörlerce keskinleştirilmekte ve insanlar özellikle de kutsal değerleri üzerinden ötekileştirilerek radikalleşmektedir.

Radikalleşme sosyo-ekonomik faktörler gibi unsurlarla hem devlet hem de devletdışı aktörlerin faaliyetlerinden sıklıkla etkilenmektedir. Bir devlet ve bu devletin vatandaşları da çatışma ya da savaşa giden süreçlerde giderek artan bir şekilde radikalleştikleri gibi, özellikle dış faktörlerin ya da iç çatışmaların etkisiyle de sosyo-ekonomik açıdan zorluklar yaşayabilmektedir. Bireyler hem yaşamı anlamlandırma, hem de kimlik kazanma gibi iki önemli motivasyon dışında toplumsal refahın düşüklüğü ile de radikalleşebilmektedirler. Bu kapsamda ideolojiler dahi keskin şekilde farklılaşabilmektedir. Öte yandan, radikalleşmenin bir uzantısı olarak görülebilecek terör eylemleri ise askeri harcamaların artmasına paralel olarak yoksulluğun ortaya çıkışında etkili olabilmektedir. Yoksulluk hali radikalleşmeyi tetikleyen bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda savaş süreçlerindeki ekonomik problemler, işsizlik, popüler kültürün etkilerinin ekonomik yansımaları ve toplumların refah düzeyinin düşüklüğü radikalleşmenin önünü açmaktadır (Küçükcan, 2010: 33-54).

1.5.4. Etnik ve Kültürel Etkenler

Ekonomik bunalım dönemlerinin neticesinde gelişen toplumsal sorunlar çevresinde “ötekine” karşı duyulmakta olan nefret ve korkunun simgeleri olarak yabancılar gösterilmektedir. Yabancılara karşı gelişen düşmanlığın perde arkasında din, dil, kültür ve dış görünümde ortaya çıkan farklılıklar yer almaktadır. Toplumların gelişimi ile birlikte ortaya çıkan yabancı düşmanlığı günümüzde niteliksel olarak farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse Roma İmparatorluğu döneminde yabancı düşmanlığı “medeni olanlar” ve “medeni olmayanlar” ayrımı üzerinde etkili olmakta iken Roma İmparatorluğu döneminin sona ermesi ile birlikte yabancı düşmanlığının odak noktasında din kavramı yer almıştır. Öyle ki bu dönemde “Müslüman Doğu” ve

“Hıristiyan Batı” kavramları ortaya çıkmıştır. Ortaçağ içerisinde Avrupa topraklarında yaşanan ekonomik bunalım dönemlerinin sona ermesi amacı ile İpek ve Baharat Yollarını kontrolü altında bulunduran Türkler ve tefecilik faaliyetleri ile zenginleşen Yahudiler Papalık tarafından dini unsurlar üzerinden gerçekleştirilen yönlendirmeler ile Haçlı Seferleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa coğrafyasında gelişen Türk ve Yahudi düşmanlığı kimi zaman Türklerin ve Yahudilerin özdeşleştirilmesine dek uzanmıştır. Her iki toplumda kültür ve din öğeleri ile Avrupalılar tarafından “garip milletler” şeklinde değerlendirilmiştir. Batı coğrafyası tarafından söz konusu milletlerin “garip” olarak ifade edilen özellikleri, güçlü oldukları dönemlerde bir sorun olarak değerlendirilmemiş ancak güçlerini kaybettiklerinde aşağılanmalarına neden olmuştur. Günümüzde bu anlayışın etkilerine Almanya’da Türklere, Fransa’da Kuzey Afrikalılara, İngiltere’de ise Asyalılara yönelik sergilenen tutum ve davranışlarda rastlamak mümkündür (Yakış, 2011: 275-292).

Avrupa’nın kültürel özelliklerine, yaşam biçimine uzak coğrafyalardan çalışmak maksadı ile gelen bireyler kültürel olarak hızlı bir şekilde adapte olamamaları ve kendi kabuklarına çekilmeleri nedeni ile bir zaman sonra Batı coğrafyasına karşı yabancılaşmaya başlamaktadır. Bu durum aynı zamanda yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. İçine kapanan ve yabancılaşan bireylerin sonraki kuşakları ise batı kültürüne daha kolay adapte olmasına karşılık, nüfusun da artmasına paralel olarak radikal eylemlerin odak noktası haline gelmektedir. Bu durum, ikinci ve üçüncü kuşağı temsil eden bireylerin kimlik bunalımına sürüklenmesine neden olmaktadır.

Irklarının, ten renklerinin, dinlerinin ya da konuştukları dillerin farklı olması nedeni ile insanların kimi zaman çalışmaması, mevcut işlerine son verilmesi, tacize uğramaları veya öldürülmeleri temel insan hakları çerçevesinde sorgulanması gereken konuların başında gelmektedir. İnsanlığın çalışma, yaşama, medeni sınırlar içerisinde hayatını sürdürme vb. özgürlüklerinin Batı coğrafyasında var olan aşırı radikal gruplar tarafından vahşice engellenmesi, söz konusu olumsuz eylemlerin sıklıkla ortaya çıkması ve kimi zaman iyi niyet göstergelerinin öne sürülmesine karşılık batılı politika üreticileri tarafından gereken önlemlerin tam anlamı ile alınmaması, insan hakları konusuna gelindiğinde eğitim vermeye çalışan başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm Batı ülkelerinin bir utancı olarak görülmektedir.

1.6. Radikalleşme Süreci

Son dönemlerde yürütülmekte olan akademik araştırmalarla birlikte radikal eylemler içerisinde yer alan bireylerin sosyal geçmişleri arasında farklılaşmaların ortaya çıktığı, radikalleşme süreçlerinin oldukça farklı bir şekilde gerçekleştiği ve motivasyonlarının temelinde farklı unsurların yer aldığı görülmektedir. Bu durumda dini değerleri suiistimal etmekte olan terör örgütlerine benzer bir şekilde; farklı politik kanatlar ile etnik milliyet temelinde ortaya çıkan terör örgütleri için de geçerli olmaktadır.

Bireylerin radikalleşmesi ile gelişen süreç; kendilerinden başlamakta olan ve sonrasında ailesini, arkadaşlarından oluşan çevresini, okul çevresini, dâhil olduğu sosyal ve kültürel toplulukları ve dış unsurları içerisinde dışarıya genişleyen bir şekilde kapsamaktadır. Bireylerin, radikal örgütlere katılım göstermelerinin arka planında içerisinde yer aldıkları sosyal, toplumsal ve kültürel yapı, psikolojik faktörler ve yaşanmakta olan farklı mağduriyetlerden doğan intikam duygusu yer alabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; PKK/KCK terör örgütüne 1990'lı yıllardan itibaren katılım göstermekte olanların ortak özelliklerine bakıldığında binlerce insanın bölgenin yoksulluğundan, cezaevlerinde yapılan işkencelerden, devlet görevlilerinin yaptığı kötü muameleden devleti sorumlu göstererek örgüte sempati duymaya başladıkları görülmektedir. Bu durumda devlet tarafından geliştirilen politikaların ya da örgüt tarafından öne sürülen propagandaların etkisi altında bireylerde devlet yönetimine yönelik gelişmekte olan öfke, öte yanda radikal örgütlere duyduğu sempatinin artmasına neden olmaktadır (Yakış, 2011; Furseth ve Repstad, 2011).

Radikalleşme süreci içerisinde bireylerde görülen psikolojik ve ekonomik sorunlar, bir grup içerisinde yer alma, kendini gerçekleştirme gereksinimleri, ailesel şiddet olaylarından doğan sorunlar teslim olan örgüt mensuplarının da ifadelerine bakıldığında radikalleşme sürecinde bireyleri etkileyen faktörler olarak görülmektedir (Furseth ve Repstad, 2011). Bireylerin radikalleşmesinde etkili bir diğer unsur ise ideolojiler olarak öne çıkmaktadır. Terör örgütlerine katılan bireylerin, ideolojiler ile donatılmış önemli hedeflerinin ve hayallerinin olmaması durumunda kendilerinin ve başkalarının yaşamlarını sonlandırabilecek eylemlere yönelmeleri söz konusu olmamaktadır. Ancak, ideolojilerin, bireysel hayaller ve arzular ile örtüşmesi durumunda örgütlere katılan bireyler birçok eylemi tereddüt etmeden yapmaya başlamaktadır.

Ekici ve arkadaşlar (2010) tarafından yapılan bir araştırma doğrultusunda örgütsel radikalleşme sürecinde ideoloji unsuru başta sol kesime yakın politik terör örgütlerinde oldukça önemli radikalleşme aracı olarak değerlendirilmektedir. Dinsel temaların öne çıktığı örgütlerde ise ideolojilerin yerine örgüt üyelerinin benimsedikleri dünya görüşleri ve bir din akımı çok daha önemli ve etkili hale gelmektedir (akt. Ergil, 2015).

Söz konusu farklılıkların olmasına karşılık her iki grubu da temsil etmekte olan bireyler bir şekilde radikalleşme süreçleri içerisinde yer almış ve terör eylemlerine katılım göstermişlerdir. Böylece bu alanda araştırma yapan isimler iki farklı sonuca ulaşmışlardır (Demir, 2008: 91).

- 1) Radikalleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasına açık olan toplumların ya da toplum içerisindeki kesimlerin profillerinin belirlenmesi mümkün olmamaktadır.
- 2) Farklılaşan radikalleşme süreçlerinin topyekûn önüne geçmek mümkün olmamaktadır. Sürece geniş bir bakış açısı ile bakıldığında, söz konusu yapıların yalnızca hayaller üzerinden meydana geldiğinin ifade edilmesi söz konusu olmamaktadır. İşin temelinde oluşumlar tarafından çok daha uç noktada yer alan ütopyaların hesaplandığı görülmektedir (Demir, 2008: 91).

McCauley ve Moskalenko (2007) tarafından ise radikalleşmek, üç farklı düzlemde ele alınmıştır. Bu düzlemler; bireysel, grupsal ya da kitlesel süreçler olarak ifade edilmektedir. İlk olarak belirtildiği üzere bireylerin kendisinden başlamakta olan ve örgütsel etkileşimlerini içerisinde barındıran geniş bir bakış açısını temsil etmektedir. Sonuç olarak bireyler, şiddete eğilimlerin meşru olarak kabul edildiği ve asıl amaç olduğu motivasyonu ile ortaya çıkmaktadır (McCauley ve Moskalenko, 2007: 415-433).

1.7. Radikalleşmenin Kökenlerine Dair Kuramsal Tartışmalar

Radikalleşmesinin gelişimine dair sosyolojik kuramların içerikleri üzerinden birtakım açıklamalar yapmak gerektiğinde iki temel grubun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar; kriz ve kaynakların hareketi kuramı olarak ifade edilmektedir. Kriz kuramı doğrultusunda; modernleşmeden doğan krizin neticesi olarak değerlendirilmektedir. Din kavramının içeriğinde meydana gelen canlanmanın izah edilmesinde tek başına yeterli olmamasına karşılık modernleşme ile ortaya çıkan değerlerin erozyonu, yaşanan kimlik

kargaşaları, kimi ülkelerde görülmekte olan meşruiyet sorunları, politik olarak gerçekleştirilen baskıları, sosyo-ekonomik sorunlar, yoksulluk düzeyinde meydana gelen artışlar canlanma üzerinde etkili olan unsurlar olarak ifade edilebilmektedir. Söz konusu kuram tarafından canlanmasının tam olarak izah edilememesinin bir sonucu olarak kaynakların hareketi kuramından yararlanılmaktadır. Kuram kapsamında organizasyonların oluşturulmasına yönelik olanaklar olmadan kolektif aksiyon söz konusu olmamaktadır. Öyle ki, 1970'li senelerde görülmekte olan İslami yükselişin açıklanabilmesi adına ideoloji, gruplara yönelik faaliyet alanları, Keşel iletişim ağları ve politik temsil araçlarını sağlamakta olan birlikler olarak sıralanmakta olan faktörlerin üzerinde durulmaktadır. Bu alanda bilimsel çalışmalar yapmakta olan birçok isim radikalleşmenin ortaya çıkışını iki kuram üzerinden açıklamaya çalışmaktadır (Furseth ve Repstad, 2011: 279-281). Öte yandan, radikalizm ile postmodernizm arasında da bir ilişki ortaya koyulmaktadır. Bu durumda radikalizm, postmodern olarak tanımlanmakta olan toplumların düzenli bir şekilde deneyim ve zevk arayışı içerisinde olan mutlu ve ideal tüketicilerin üzerinde durulmasının bir çıktısı olarak korku duyan ve başarı elde edemeyen birey ya da tüketiciler adına oldukça güvenli bir sığınak olarak değerlendirilmektedir (Furseth ve Repstad, 2011: 136).

Radikalleşme ile ortaya çıkan tutumlar, sosyo-kültürel olarak değişimlerin hızlı bir şekilde yaşandığı dönemlerde farklılıklar arasındaki mesafenin arttığı ve yaşam tarzlarının çeşitlendiği dönemler içerisinde daha çok yükselme eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Zira söz konusu dönem içerisinde birçok alanda geleneklerin etkisinden uzaklaşmaktadır. Bu durumda geleneklerin devamlılığının sağlanması ya da içyapıların ortadan kalması neticesinde yeniden sistem içerisinde kazandırılması isteği radikalleşmesinin doğuşunun arka planında yer almaktadır (Albayrak, 2007: 31).

Radikal bir hareketin gelişmesinde etkili olan birçok yapısal faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; dinin kurumsal olarak yapısı ve teolojisi, politik yapı, eğitim etnik yapı, teşkilatın yapısı, ekonominin mevcut yapısı, sekülerleşme eğilimleri, ulusal sınırlar içindeki ve dışındaki atmosfer, iletişim özellikleri ve nüfus yapısı olarak sıralanabilmektedir. Söz konusu yapısal unsurlar, radikal hareketler adına zorunlu nedenlerdir ancak yeterli olduğunu ifade etmek söz konusu olmamaktadır. Bu alanda radikalleşmenin temelinde yer aldığı düşünülen, kutsal olarak ifade edilen metinlerin

içeriğinden anlaşılın dini idealizm algısı öne çıkmaktadır. Sergilenmekte olan hareketlerin içeriğinde yer alan ilahi unsurların değerlendirilmemesi neticesinde dini olarak köktencilik halinin yalnızca politik ve ekonomik faktörler içinde görülmesi, tatmin düzeyi oldukça düşük bir açıklama olma özelliğine sahip olmaktadır (Aydınalp, 2011: 179).

İfade edilen yaklaşım doğrultusunda, radikalleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan unsurların başında toplumsal olanın içeriğinde yer almamaktan doğan psikolojik bir marjinalleşme eğilimi ya da ekonomik olarak indirgemecilik ile öne sürülmekte olan yoksulluğun ya da modernleşme hadisesinin başarısızlıkları olarak görülmemektedir. Belirtilen yapısal unsurlar ya da çevresel faktörler, radikalleşmenin doğuş biçimi, yeri ve zamanı üzerinde belirleyici olabilmektedir. Fakat İslam içerisinde doğan radikalizm ya da radikal İslam üzerinden bir örnek vermek gerekirse, İslam içerisinde ortaya çıkan ideolojinin yapısı, hukuki ve politik içsel emirleri gibi gelişen dinamikleri ve dini bir idealizmin olmadığı düşünüldüğünde, tüm bunların uygulamada kendisine yer bulmasına yönelik çabaların sarf edildiğini de görmek mümkün olmayacaktı (Erkilet, 2005: 682-715).

Radikalleşmenin kökenlerine dair kuramsal farklı bir yaklaşım ise liberal demokrasi temelinde ifade edilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin taleplerine karşılık üretmekte zorlanan liberal demokratik yönetimler, demokrasinin radikalleştirilmesi ihtiyacını doğurmuş ve bu ihtiyaca yönelik geliştirilen kuramlar radikal demokrasi teorileri olarak adlandırılmıştır. Ergil'in aktardığına göre (2015) Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un başını çektiği radikal demokratik model daha özel olarak agonistik ya da çekişmeci/çoğulcu demokrasi modeli olarak anılmıştır. Bu kuramda odaklanılan temel mesele; liberal demokratik yönetimlerin meşruiyet sorunu ve bu sorunun çözümüne yönelik olarak sunulan demokratik ilke ve değerlerin yeniden gündeme getirilmesidir (Ergil, 2015: 70).

“Postmarksist kuramın ortaya çıkışı, 1970’li ve 1980’li yıllar boyunca yaşanan ampirik ve siyasal anomaliler geri götürülebilir Ortodoks Marksist şemalara uymayan, sınıfsal olmayan toplumsal hareketlerin ve siyasal mücadelelerin büyümesi Sosyalist rejimleri inşa etmedeki başarısızlık, kısaca bu anomalilerin yoğunluğu ve artması Marksist paradigmanın olgunlaşmış ve organik kriziyle sonuçlanmıştır.” (Demir, 2015: 34-35).

Modern ideolojik yaklaşımlardan olan, kendi içerisinde devinimli ve kapalı/katı bir konumda olan Marksizm'in, postmodern durumdan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu bakımdan sınıf indirgemeciliği ve salt ekonomik ilişkiler bağlamında, iktidar kavramının ve toplumsal alanın ele alınmasında “ideolojik kriz” olgusu ile karşı karşıya kalınmıştır. Kundakçı'nın aktardığına göre (2015) Laclau-Mouffe, 1970'lerin ortalarında “son kertede belirlenim” ve “görelî özerklik” gibi bir takım kavram ve kısmen zorlama gerekçelendirmelerle çıkmaza girdiğine inandıkları Marksist teorinin, yeni sorunsallar ışığında bir kez daha ele alınması ve hatta mümkünse onun geliştirilmesi gerektiğine inanmaktaydılar (Kundakçı, 2015: 136).

Özet olarak, liberal demokrasi kavramının temel hususları politik katılım süreçleri, bireysel özgürlüklerin öne sürülmesi, iktidar ve sivil toplum arasında gerçekleştirilen ayırım, farklılıklar karşısında devlet tarafından tarafsız kalınması, komünler ile iktidarların bireylerin karşısında sınırlandırılması olarak sıralanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde liberalizm, modernizm ve demokrasi kavramlarının şekillenmesinde önemli düzeyde bir ilişkilendirme yer almış ve 18.yy ikinci yarısı ile 19.yy ilk yarısı arasında kalan dönemde farklı toplumların kabul ettiği egemen demoktasi yaklaşımı olarak liberal demokrasi öne çıkmıştır.

BÖLÜM 2: ORTADOĞU'YA GENEL BAKIŞ

2.1. Kavram Olarak Ortadoğu

Ortadoğu kavramı diğer pekçok politik kavram gibi ilk olarak yirminci yüzyılın başlarında İngilizler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Yakındoğu kavramının (Near East: o dönem için Osmanlı İmparatorluğu'nun kapladığı coğrafya) yeterli olmadığını düşünen İngilizler, Osmanlı İmparatorluğu'yla Hindistan arasındaki bölgeyi kapsayacak Ortadoğu (Middle East) kavramını ortaya atarlar. Kavramın kullanılmaya başlanmasının temelinde yatan sömürgeci kaygılar bu coğrafyanın geleceğinin şekillenmesinde etken rol oynar (Turan, 2002: 15).

Dünyanın en eski ve köklü medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Ortadoğu, Dünya arenasında adından sıkça söz ettiren bir coğrafya olmuştur. Jeopolitik olarak önemli bir konumda bulunmanın getirmiş olduğu avantajlar ve fırsatlar bölgenin her zaman göz önünde olmasına neden olmakla birlikte bölgeyi Dünyanın odak noktası haline getirmiştir (İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), 2011: 3).

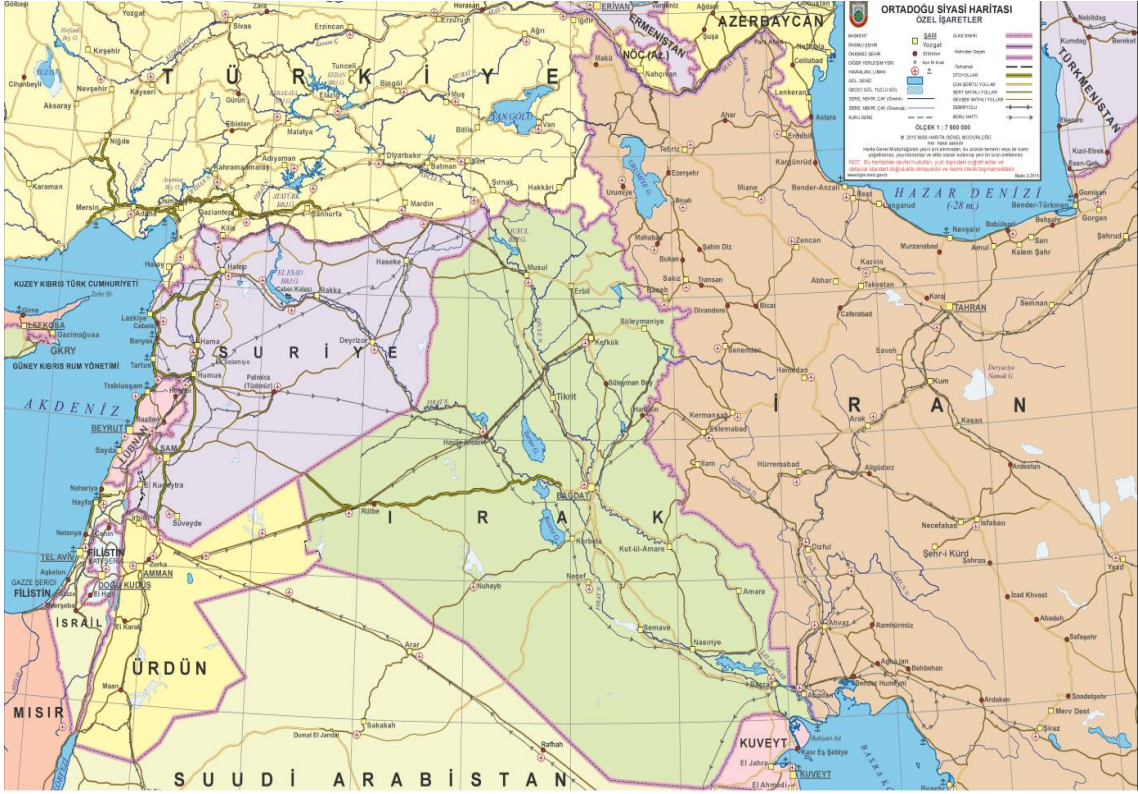
1900'lü yılların başından itibaren petrolün yeni bir enerji kaynağı olarak önem kazanması, Ortadoğu'yu "petrol savaşlarının ortasına" itmiştir. Önceden siyasi ve coğrafi açıdan "Yakın Doğu" olarak adlandırılan bölge, uluslararası petrol literatürüne "Ortadoğu" olarak girmeye başlamıştır. Oysa Ortadoğu bölgesi içinde yer alan Fas, Cezayir ve Tunus, coğrafi konumu itibarıyla birçok Avrupa ülkesinden çok daha "Batı'da" yer almaktadır. Örneğin Fas, Londra'dan daha batıdadır. Bölgeye İngilizler tarafından takılan Ortadoğu adı bile bölgenin coğrafi gerçeklerine terstir (Mutlu vd., 2012: 12).

Ortadoğu coğrafyası dini, kültürel ve etnik çeşitlilik, petrol rezervlerinin bol oluşu, sınırlı su kaynakları, kontrolsüz ve aşırı silahlanma, ekonomik sıkıntılar, gelişmemiş siyasal kültür ve otoriter liderler gibi bu coğrafyaya ait has özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca yabancı güçlerin etkisi, bölgenin bulunduğu coğrafya gibi dış etkenlerden dolayı da siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik çözümler üretebilmenin ve uygulamaya geçirmenin her dönem oldukça güç olduğu çok zor bir coğrafyadır. Zor şartlar altında yaşayan bölge halkı ve ülkeleri, bugüne kadar pek çok siyasi, sosyal,

ekonomik ve askeri nitelikteki münakaşa, çatışma ve savaşları birebir ve en derinden yaşamıştır. Günümüzde de aynı sıkıntıları yaşamaya devam etmektedirler. Buna benzer çatışma ve savaş ortamlarının keşif varlığı Ortadoğu halkında sürekli bir endişe, korku, huzursuzluk, güvensizlik ve kontrol edilemeyen-süreklilik taşıyan bir savunma güdüsü oluştururken, Ortadoğu devletleri bazısında ise önemli güvenlik kaygıları oluşturmaktadır. Ortadoğu genelinde bu güvenlik kaygılarını meydana getiren veya dolaylı yollardan bu kaygıların gelişmesini teşvik eden birden fazla iç ve dış etkenin varlığı bir gerçektir (Kona, 2004: 114).

Ortadoğu günümüzdeki şeklini ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetini yitirmesi ve İngiltere ile Fransa'nın ardından da ABD'nin bu coğrafya üzerinde etkin rol alması sonucunda almıştır. Ortadoğu bölgesinde bazı devletleri dönemdeki adları ile var olurken bazıları ise daha sonra ulus-devlet yapısına ulaşmışlardır. Daha çok petrole dayalı hegomonik güç paylaşımlarının sonucu yapay haritalar kapsamında yeni devletler ortaya çıkmışlardır. Büyük zorluklarla ve mücadelelerle kazanılan bağımsızlığın hemen akabinde insanların kaderlerinin iyileştirilmesi kapsamında iki ideolojik fikir oluştu: Demokrasi ve İslamiyet. Zaman içinde halkın tabanına yayılan asıl demokrasi yerine en üst düzeydeki elit bir tabakanın yönettiği bir demokrasi taklidi türemesi sonucunda bu durum en çok muhafazakârların işine yaramıştır (Yılmaz, 2010: 64). Fakat tarihsel süreç incelendiğinde bu coğrafyaya özgü mevcut risk faktörlerinin güvenlik kaygılarının artmasında ve güvenlik algılamalarının oluşmasında dış etkenlerle karşılaştırıldığında daha etkili olduğu görülmektedir. Ortadoğu'daki dini çeşitlilik bölgede karmaşıklıklara ve savaş ortamlarının oluşmasına zemin hazırlamakla birlikte bu olayların oluşumunun hız kazanmasında da etkin bir rol oynamaktadır (Kona, 2004: 114).

Şekil 1: Ortadoğu Haritası

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun-245-ortadoğu-siyasi-haritasi.html>

Ortadoğu bölgesi 20. Yüzyılın başlarına kadar 400 yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında kalmıştır. Bu 400 yıl içerisinde Ortadoğu büyük kargaşalar yaşamamıştır. 20. Yüzyılın başlarında 1. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu, mağlup olan Osmanlı İmparatorluğu topraklarından koparılmıştır. Ortadoğu'nun Osmanlı İmparatorluğu topraklarından ayrılmasıyla birlikte Batılı güçlerin dikkati bu bölgede daha da yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'nun içerisinde barındırdığı petrol rezervleri ve jeopolitik öneminden dolayı bu bölgeye olan ilgi artmıştır. Ortadoğu bölgesi söz konusu gelişmiş ülkelerin çıkarlarına ve bölgeye bakışlarına göre şekillenmiştir (Kutlu, 2008: 33-35).

Ortadoğu bölgesi ile ilgili olarak literatürde karşımıza çıkan bir diğer kavram ise Orta Şark kavramıdır. Kavram ilk kez 1902 yılında bölge ile ilgili araştırmalar da yapan aynı zamanda bahriye subaylığıda yapmış, denizcilik tarihi ve stratejisi uzmanı Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır. Sökmen'in aktardığına göre Mahan, Londra çıkarılan

dönemin önemli dergilerinden National Review’de yayınlamış olduğu makale içerisinde Basra Körfezi’nin ne denli önemli olduğunu vurgulamış, ifadelerinde Hindistan ile Arabistan arasını ilk defa Orta Şark (Middle East) olarak adlandırmıştır (Sökmen, 2009: 247). Bu durumda Ortadoğu ilk defa Orta Şark ifadesi ile adlandırılmıştır. Kullanılan kavramdan bağımsız olarak Ortadoğu denildiğinde akla din olarak İslam, etnik olarak ise Türkler, Araplar ve Farslar gelmektedir (Ataç, 2006). Bunlara ek olarak Ortadoğu denildiğinde kimi zaman ise akıllara yer altı kaynakları, çatışmalar ve kaos gelmektedir.

Son olarak Ortadoğu’yu Kafkasya, Balkanlar, Anadolu ve Arap yarımadalarının bağlandığı bölge şeklinde açıklanabileceği gibi denizleri ön plana çıkararak, bu coğrafyanın Karadeniz, Akdeniz, Hazar denizi ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu arasındaki bölge olarak da tanımlanabilmektedir. Kısacası bu bölge 3 kıtaya girip çıkan yolların bağlandığı bir bölgedir. Yine günümüzde hava ulaştırmasının önem kazanmasından dolayı, Ortadoğu toprakları Doğu-Batı arasındaki hava ulaşımında, bağlayıcı rol oynayan durumu ile de büyük bir önem kazanmıştır (Sakin ve Deveci, 2011: 288).

2.2. Ortadoğu’nun Coğrafi Tanımı

Ortadoğu bölgesinin sınırlarının tespiti ve bölgenin tanımlanması hususunda tam bir uzlaşma olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle petrol ve doğalgaz kaynaklarının bulunmasından sonra Batılı ülkeler tarafından önem kazanan bu bölgenin, yapılan çalışmalarda da sınırlarının tespiti yönünden farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Ortadoğu kavramını içeren çalışmalara baktığımızda, kavramın kapsamının farklı olduğu ve her çalışmaya göre genişleyip daraldığını görürüz. Ortadoğu kavramının kapsamı yazarların tanımlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda kavramın içeriğinin çoğu zaman yürütülen çalışmalara göre keyfi olarak belirlendiği görülmektedir (Demircan, 2015).

Genel hatları ile Ortadoğu’nun üç temel bölüm üzerinden incelenmesi mümkündür. Bunlar; Merkez Ülkeler, Bereketli Hilal ve Arap Yarımadası olarak ifade edilmektedir. Bölgenin Merkez Ülkeleri; Mısır, İran ve Türkiye olarak görülmektedir. Bereketli Hilal kapsamında yer alan ülkeler ise Irak, Ürdün, Lübnan, İsrail ve Suriye olarak sıralanmaktadır. Arap Yarımadasını temsil eden ülkeler ise; Bahreyn, Suudi Arabistan,

Katar, Umman, Kuveyt ve Yemen'den oluşmaktadır. Etnik kökenler üzerinden değerlendirildiğinde ise çoğunluğu Türkler tarafından ortaya çıkan, akabinde ise Arap, Kürt, Fars, Ermeni, gibi etnik kökenlerden meydana gelen bir yapının var olduğu görülmektedir. Bölgede çatışmalar sadece farklı dinlerle sınırlı kalmamakta aksine aynı dinin farklı mezheplerinde yaşanan çatışmalar daha kanlı ve çözümden uzak görünmektedir (Özdemir, 2013: 11-12).

Matematiksel konumu doğrultusunda Ortadoğu; Ekvator merkezli olarak değerlendirildiğinde, kuzey yakasında 42 derece kuzey, güney yakasında ise 13 derece kuzey enlemleri içerisinde kuzey yarımkürede bulunmaktadır. Baş meridyen merkezinden değerlendirildiğinde ise batı yakasında 24 derece doğu, doğu yakasında 62 derece doğu boylamları arasında, doğuyarım kürede yer almaktadır (Sim, 2000: 30). Coğrafi olarak değerlendirildiğinde ise Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Hazar Denizi, Karadeniz tarafından çevrelenmiş olan bir alanı temsil ettiği görülmektedir.

2.3. Ortadoğu'nun Kısa Tarihi

Ortadoğu bulunduğu doğal konum itibariyle Dünyanın merkezinde yer almaktadır. İnsanlık tarihi bu bölgede başlamış pek çok medeniyet kurulmuş ilkyazı, ilk tarım faaliyetleri, ilk yerleşimler, ilk yazılı düzen ve semavi dinler hep bu bölgede başlamış ve tüm Dünyaya yayılmıştır. Şanlıurfa'da bulunan Göbeklitepe keşfedilene kadar Dünyada ilk yerleşimlerin milattan önce 6 binli yıllara dayandığı düşünülmekteydi. Ancak Göbeklitepe'nin keşfi ile insanlık tarihinin şu ana kadar bulunan en eski yerleşim yeri 12 bin yıllık Göbeklitepe oldu. Bölge akarsuları, verimli toprakları, yerleşim için elverişli konumu ile her zaman bir cazibe merkezi olmuştur. Babil Sümer gibi uygarlıklar milattan önce 3 binli yıllar civarında Fırat ve Dicle havzası etrafında yerleşmiş ve bu merkezden yayılmışlardır. Mısır'da aynı görevi Nil nehri yapmıştır. Milattan sonra 2 bin beş yüzlerde ise Akadlar Ortadoğu bölgesini hâkimiyetleri altına almışlardır (Memiş, 2002: 17).

Bölge uygarlıkları insanlık tarihi açısından çok önemli keşiflerde bulunmuşlardır. Büyük bir tarım ülkesi olan Sümerler icat ettikleri su kanalları, tekerlek ve yazı ile insanlığın gelişiminde önemli bir yer edinmişlerdir (Turan, 2003: 18). Babil uygarlığı Hammurabi döneminde çok gelişmiş insanlığın bilinen ilk yazılı kanun kullanan devleti olmuşlardır.

Uzun süre bölgede hâkim olmuş Babil uygarlığı Hitit uygarlığı tarafından yıkılmıştır (Memiş, 2002: 18).

Önemli bölge güçlerinden birisi de milattan önce bin 200'lü yıllarda Mısır hâkimiyetinden kurtulan Fenikelilerdir. Fenike uygarlığı Akdeniz'deki limanları vasıtasıyla deniz ticareti açısından çok önemli bir yer edinmiştir. Fenike uygarlığı ilerleyen dönemde Yunanlılarında kullanacağı ve Latin alfabesinin temeli olan 22 harften oluşan alfabeyi ticarete kullanmak amacıyla geliştirmişlerdir (Turan, 2003: 44).

Bölgede uzun süre Yunan Pers mücadelesi yaşanmış ancak milattan önce 3 yüzyılda büyük İskender'in ortaya çıkmasıyla Yunanlılar bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu mücadele ilerleyen dönemlerde yüzyıllarca sürecek olan Sasani Roma mücadelesine dönecektir (Cöhce, 2000: 68). İslam'ın ortaya çıkmasıyla ilk olarak Müslüman Araplar daha sonra ki dönemde ise Selçuklu Devleti bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Bölge Selçuklular döneminde Avrupalıların haçlı seferlerine maruz kalmış ve Selçuklular yıllarca bu işgal hareketine karşı mücadele vermişlerdir (Beyatlı, 2008: 4). Selçuklu Devletinin zayıflayıp yıkılmasından sonra bölgeye Osmanlı İmparatorluğu hâkim olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kuruluş yıllarında batıya yönelerek önemli ilerleme sağlamış daha sonra ise bölgeyi de hâkimiyeti altına almıştır. Yaklaşık 400 yıl civarında süren Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti İngilizlerin Şerif Hüseyin önderliğinde Arapları ayaklandırmasıyla 1. Dünya Savaşı ile sona ermiştir (Altuğ, 1970: 262). 1. Dünya savaşı döneminde İngiltere ve Fransa Ortadoğu'nun paylaşımı konusunda anlaşmış ve Sykes-Picot adıyla meşhur olacak anlaşmayı yapmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış buna rağmen Araplara vaat edilen devlet kurulamamış bölge halkları İngiliz ve Fransız işgaliyle karşı karşıya kalmışlardır (Memiş, 2002: 33). Osmanlı İmparatorluğu yıkılınca bölge Avrupalı sömürgeci devletlerin işgaline uğramıştır. İngiltere işgal ettiği Filistin bölgesinde İsrail'in kurulmasını sağlamış bu olay bölgeyi derinden etkilemiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte Avrupalı devletler kendi aralarında ki savaş dolayısıyla zayıflayınca bölgede yine Avrupalı işgalci devletlerin gözetiminde devletler kurulmaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte ABD bölgede etkinliğini arttırmaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlayan ve 1990'da Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar yaklaşık 45 yıl süren Soğuk Savaş

döneminde, ABD ve Sovyetler Birliği bölgeyi kontrol etmek ve enerji kaynaklarına hâkim olmak için kendi aralarında rekabete girmişlerdir.

2.4. Ortadoğu Bölgesi'nin Önemi

Üç semavi dinin doğduğu, yayıldığı ve halen dini merkezlerinin bulunduğu Ortadoğu bu özelliğiyle rengârenk bir mozaik gibi görülmektedir. İslam'ın doğduğu ve yayıldığı Mekke, Yahudilik ve Hristiyanlığın doğduğu Kudüs bugün de bu dinlerin dini merkezi konumundadır. Müslümanlar İsrâ ve Mirâç hadisesinin gerçekleştiği ilk kibleleri olan Kudüs'ü Mekke ve Medine ile birlikte üç kutsal şehirden biri olarak kabul etmektedirler. Yahudiler açısından ise Süleyman mabedinin bugün Mescidi Aksa'nın ve ağlama duvarının bulunduğu bölgede olması Kudüs'ü daha da değerli kılmaktadır. Hristiyanlar içinse Hz. İsa'nın doğduğu, yaşadığı, davetine başladığı ve nihayetinde öldürüldüğü topraklar olduğu için Kudüs değerlidir. Ortadoğu'nun insanlığın her dönemlerinde anahtar rol üstlenmesinin nedenleri olarak görülen jeopolitik konumu ve özellikleri, ekonomik durumu, dini ve kültürel nitelikleri bu başlık altında ortaya konulmuştur.

2.4.1. Ortadoğu'nun Jeopolitik Özellikleri

Dünya üzerindeki en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Ortadoğu birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Petrol rezervlerinin yüksek olması, stratejik konumu açısından göç ve ticaret yollarının kavşak noktası olması, tek tanrılı inanç sisteminin doğduğu yer olması ve kültürel zenginliği ile tarih boyunca süregelen ve günümüze kadar da halen devam eden pekçok mücedele ve savaşlara tanıklık etmiştir. Küresel petrol rezervlerinin büyük bir kısmının bulunduğu Ortadoğu, sırf bu özelliğinden dolayı Dünyanın özellikle gelişmiş ülkelerin göz ardı edemeyeceği bir bölgedir. Petrol'ün kalitesinin yüksekliği ve üretim maliyetinin çok düşük olması, petrole bağımlılığı devam eden tüm ülkelerin dikkatlerini bu bölgeye çevirmektedir. Bölge sanayisi gelişmemiş olmasına karşın petrol bakımından merkezi bir konumdadır. Ortadoğu coğrafyası konumu gereği de stratejik avantajlar sunmaktadır (Okur, 2010: 9).

Ortadoğu'nun stratejik önemini arttıran değerler;

- Dünya petrol rezervlerinin yüzde altmış beşinin Ortadoğu bölgesinde olması,
- Kara ve demir yollu ağlarıyla Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlaması,
- Deniz ticareti yollarının önemli bir kısmını kontrolünde bulundurması,
- Dünya tarihinin en önemli kültür ve din mirasına sahip olması,
- Tek Tanrı inanç sistemli üç Semavi dinin doğduğu bölge olması, açısından Ortadoğu çok önemli konuma sahiptir.

Jeopolitik olarak üç kıtanın kesişim noktasında yer alan Ortadoğu, Dünyanın en önemli lojistik ve ulaşım noktalarının da kavşağındadır. 2. Körfez Savaşı ile bölgede yaşanan son gelişmeler Ortadoğu'yu; kitle imha silahları ile balistik füzelerin en yoğun ve en hızlı yayılma eğiliminin olduğu coğrafya haline getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde Dünyanın iki süper gücünün nüfuz mücadelesine sahne olan Ortadoğu'nun, günümüzde de yoğun bir etki alanı mücadelesine sahne olduğu görülmektedir (Ödün, 2007: 15). Ortadoğu gerek ekonomik olarak gerek jeopolitik olarak çok büyük bir öneme sahip olmasının yanında, günümüzde Dünyanın dört bir yanına yayılmış olan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi üç semavi dinin çıkış noktasıdır.

Ortadoğu gelişimini devam ettiren günümüz dünyasında ki önemini petrolden almaktadır. Batı ekonomisinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarına sahip olmasından dolayı büyük güçlerin bölgedeki var oluşu hayati bir önem taşımıştır (Altınbaş, 2010: 25). Dünya enerji pazarındaki devamlılıkların en önemlisi, enerjide arz çeşitliliğini arttırmaya olan ihtiyaçtır. 2. Dünya Savaşı sonrası hızlanan sanayileşme süreci, enerji talebini arttırırken 1973'teki ilk petrol krizi, Dünya ekonomisini şok eden ve birçok kalkınmakta olan ülkede ani fiyat artışları sonucu yüksek enflasyon ve ekonomik bunalımlara eşlik eden siyasi krizler ve askeri darbelere kadar uzanan derin etkiler yaratmıştır (İpek, 2013: 12). Ortadoğu'nun jeopolitik ve jeostratejik yapısı nedeniyle tarih boyunca sürekli büyük devletlerin hedefi haline gelmiştir. Özellikle son yüzyılda, sahip olduğu yer altı kaynakları, jeostratejik ve jeopolitik önemiyle Dünyayı kontrol etmek isteyen eğilimler ve sistemler nezdinde, Dünya egemenliğinin kilit noktası olarak görülmüştür.

Ortadoğu çok sayıda topluma ev sahipliği yapmıştır. Günümüz toplumunun ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına bolca sahiptir. Dünya ticareti açısından bakıldığında İstanbul, Çanakkale, Hürmüz ve Bâbü'l Mendeb boğazlarının ve Süveyş kanalının bölgede bulunması önem arz etmektedir (Yılmaz, 2016: 101). Bu boğazlar aynı zamanda Doğu ve Batı arasında önemli ticaret yollarının da geçiş güzergâhıdır. Bu yüzden tarihin her döneminde ilgi odağı olmuş ve güçlü devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu bölgenin önemine istinaden ifade etmek gerekirse Ortadoğu Napolyon, Hitler, Büyük İskender, Julles Sezar da dâhil birçok liderin egemen olmak için çabaladığı bir yer olmuştur (Bryson ve Meyer, 1999: 13).

Günümüz gelişen rekabet şartlarında Petrolün bu kadar değerli olması, ticaret yollarının giderek önem kazanması ABD ve diğer büyük güçlerin Ortadoğu yönelimini giderek arttırmaktadır. Bu bağlamda ifade etmek gerekirse sanayinin insan hayatının merkezine, petrolün de sanayinin temeline oturması ile birlikte bin yıllardan beri var olan değerine birkaç kat daha değer katan Ortadoğu'nun bugünkü siyasal yapısının şekillenmesinde ise bölge liderlerinin ve halklarının siyasal tercihlerinden çok gelişmiş ülkelerin enerji kaynaklarına olan ihtiyaçları doğrultusunda belirledikleri bölge politikaları etkili olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere petrolün 20. Yüzyılın ilk yarısından itibaren değer ve önem kazanmasıyla birlikte Ortadoğu'nun ve bu bölgeden geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemini hiçbir yerle mukayese edilemeyecek kadar artırmıştır. Kızıldeniz ve Basra körfezi gibi yüzyıllardır deniz ticaretinde kullanılan suyolları, petrolün karşı konulmaz bir güç haline gelmesiyle, Dünya deniz ticaretinin en yoğun yaşandığı bölge haline gelmiştir (Turan,2002: 17).

2.4.2. Ortadoğu'nun Ekonomik Özellikleri

Dünya ekonomik açıdan bütünleşik bir piyasa ve tek bir Dünya haline dönüşmüş durumdadır. Finansal akışkanlık yanında üretim ve ekonominin uluslararasılaşması ile ulusal ekonomiler birbirine daha bağlı hale gelmiştir. Bu süreci bazıları küresel ekonomi olarak bazıları tek bir Dünya ekonomisi olarak nitelemektedir. Bu durum sanayi toplumundan bilgi toplumu ve ekonomisine geçişle birlikte oluşan gelişmelerin bir sonucu olup bir yandan ülke ekonomilerini birbirine bağlarken diğer yandan ekonomiyi

ve toplumu ülke dışındaki ve Dünyadaki gelişmelere ve ekonomik olaylara daha duyarlı hale getirmektedir (Yılmaz, 2012: 186).

Ekonomik perspektiften Ortadoğu'ya baktığımızda Ortadoğu tarih boyunca ve günümüzde uluslararası ticaret yollarının geçiş noktası olması, petrol ve doğal gaz gibi önemli yer altı kaynaklarına sahip olması münasebetiyle ekonomik olarak çok önemli bir coğrafyadır. Ortadoğu ülkeleri petrol zengini ülkeler olarak görünse de, aslında Ortadoğu ülkelerinin kişi başı gelir dağılımları birbirlerinden çok farklıdır. Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan gibi ülkelerde kişi başı gelir çok yüksek seviyelerde iken; Suriye, Yemen, Afganistan gibi ülkelerde ise yoksulluk hat safhalarda olup kişi başı gelir çok düşük seviyelerde seyretmektedir.

Ortadoğu, birçok açıdan, yaşam standardı açısından fakir bir bölgedir. Toprağın verimini arttırmak için büyük çaba sarf etmek gerekmektedir. Bölge toprağının çoğu, çöl ve yarı çöl durumundadır. Tarıma açık topraklar, toplamda çok fazla yer tutmamaktadır. Buna rağmen çok verimli bölgeleri de mevcuttur. Su kaynakları, ürün yetiştirme, sulama ve yerleşim için sınırlıdır. Bu da hasat miktarını olumsuz etkilemektedir. İklim de aynı zamanda toprak erozyonunu arttırıcı bir etkidir. Bölgenin iklimden fazlasıyla etkilenmesi ve devamında su adına sorunlar yaşaması Ortadoğu'da ekonomik anlamda bölgelere göre farklılaşan ekonomik yapıların ve gelişmişlik düzeylerinin doğmasına neden olmuştur. Örnek vermek gerekirse, bu alanda Yemen ve Ürdün azgelişmiş ülkeler arasında gösterilmekte iken İsrail, gelişmiş ülkeler arasında gösterilmektedir. Petrol kullanımının yaygınlaşması ile birlikte ise petrol kaynakları güçlü olan ülkelerde önemli gelir artışları yaşanmaya başlamıştır. Bu duruma örnek olarak, günümüzde de güçlü ekonomisi ile öne çıkmakta olan Kuveyt, 1968 yılı kişi başına düşen gelir rakamlarına bakıldığında petrole bağlı olarak Dünyanın zirvesinde yer almaktaydı (Erkilet, 2010: 33-34).

Üçüncü Dünya ülkeleri daha öncede değinildiği üzere bölgesel bazda ekonomik işbirlikleri kurmakta zorlanmaktadırlar. Bu durumun bir nedeni de bu ülkelerin ekonomik yönden gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler arasında ticaret yapılabilmesi için gereken ticari mal tamamlayıcılığı bulunmamaktadır. Ortadoğu'da da üretilen ticari malların birbiriyle tamamlayıcılığının olmasının yanında ülkelerin ekonomik işbirlikleri kurmaya ihtiyaç

duymadıkları da söylenebilir. Bunun nedeni Ortadoğu içerisinde mevcut petrol rezervlerinin çokluğudur. Ortadoğu ülkeleri petrol ihracından dolayı hâlihazırda fazlasıyla gelir elde etmektedirler. Bundan dolayı da Ortadoğu ülkeleri bölgesel bazda ekonomik ilişkilere girseler de aslına bakılırsa bunu diğer üçüncü Dünya ülkeleri gibi arzulamamaktadırlar (Albayrak, 2007).

2.4.3. Ortadoğu'nun Dini ve Kültürel Özellikleri

Tarihsel süreç içerisinde Ortadoğu'nun din haritasına bakıldığında dil ve etnik haritasına kıyasla çok daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Oldukça uzun yıllardır oldukça karışık bir yapısı olan Ortadoğu'da yaşanan fetihler ve halklarının yaşadıkları göçlere paralel olarak önemli bir güç haline gelen Helen kültürü, Roma yönetimi ile birlikte yeni inançların ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Lewis, 2000: 28). Söz konusu tarihsel süreç içerisinde Ortadoğu coğrafyasında Mecusilik, Helenizm, Putperestlik, Zerdüştlük gibi inançlara ek olarak semavi dinler olarak ifade edilen Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet dinleri ortaya çıkmıştır (Lewis, 2000: 284).

Dünya genelinde büyük dinler arasında gösterilen Hıristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik Ortadoğu'da ilk kez ortaya çıkmış ve her biri Ortadoğu genelinde etkili olmuştur. Söz konusu dinler, aynı bölgede ortaya çıkmalarına ek olarak Allah'ın birliği, ölümden sonra yaşam, ödülleri ve cezalar gibi birçok ortak özelliğe sahiptir. Görüldüğü üzere birçok ortak noktalarının olmasına karşılık söz konusu dinlerin mensuplarının birbirlerine karşı çoğu zaman haksız ve yersiz tutumlar sergilemesi bölgede birçok gerilimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki, Ortadoğu'da Haçlı Seferleri gibi acı verici bir savaşın yaşamasının arka planında söz konusu dinlere mensup insanların hoşgörüsüzlükleri yer almaktadır.

Farklı birçok inancın yaşanmakta olduğu Ortadoğu'da İslamiyet, en son kabul edilen din olma özelliğine sahiptir. Ortadoğu'nun tarihsel inanç birikimi ile beslenmiş olan İslamiyet, kültürel gelişim sürecinin de son halkası olma özelliğine sahiptir (Parlar, 1997: 46).

Ortadoğu bölgesinin genelinde İslamiyet'i benimsemiş olmak ve Arap olmak önemli bir değer olarak kabul edilmektedir. Bölgede varlığını sürdürmekte dinlerin türdeş olmasına

kaşılık, dinin ortak olması her zaman birleştirici bir unsur olma özelliğine sahip olmamaktadır. Dinin kendi içerisinde doğan mezhepler beraberinde birçok çatışmanın ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bölge genelinde ortaya çıkan savaşlara bakıldığında Irak ve İran Müslümanlar arasında, Irak ve Kuveyt savaşı ise Müslüman Araplar arasında geçmiştir (Sander, 1992: 230). Yakın geçmişe bakıldığında Suriye’de ortaya çıkan iç savaşta ise mezhep farklılıklarını oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu duruma benzer bir diğer örnek ise Libya’da yaşanan olaylardır. Tarafların Müslüman, Sunni ve Arap olmasına karşılık oldukça acımasızca bir savaş içerisinde yer almışlardır.

Ortadoğu üç semavi dininin doğuşuna ev sahipliği yapması açısından, bölge toprakları her üç dinin mensupları tarafından manevi açıdan oldukça değerli kabul edilmektedir. Bu durumda, tarafların tamamı manevi olarak önem verdikleri bu topraklara sahip olma arzularının önüne geçmekte zorlanmaktadır. Bu durumun bir örneği olarak bölgeye düzlenen Haçlı Seferleri’nin gösterilmesi mümkündür. Diğer taraftan Yahudiler tarafından da vaat edilen toprakları ele geçirme isteğine paralel olarak ortaya çıkan politikalar hiçbir zaman son bulmayacak ve gerektiğinde oldukça sert politikalar bölgede hayata geçirilecektir. Bu durumun bir sonucu olarak Ortadoğu’nun doğal yer altı kaynaklarına ve küresel ölçekte önem arz eden jeopolitik konumuna hakim olabilmek adına yaşanan gerilimlere ek olarak, tarihsel süreç içerisinde din temelli çatışmalar ortaya çıkmıştır ve çıkmaya da devam edecektir.

2.5. Ortadoğu’nun Etnik ve Toplumsal Yapısı

Ortadoğu’nun genel olarak nüfus yapısına bakıldığında oldukça karmaşık ve çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu çeşitliliğin kültürel, dini ve etnik unsurları bulunmaktadır. Ortadoğu’nun tahmini olarak 6000 senelik tarih içerisinde bünyesinde barındırdığı coğrafi ve doğal özelliklerinin Ortadoğu toplumları üzerinde yarattığı etki ve yine bu bölgede yaşanmakta olan ırki, poliitik, ekonomik, askeri, dini ve kültürel birikimi günümüzde Ortadoğu’da yaşamakta olan etnik grupların kültürel kimliklerinde farklı yansımalar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Ortadoğu’nun tarih boyunca birçok medeniyet açısından kavşak noktası olma özelliğine sahip olması, dinler ile birlikte birçok önemli medeniyetin gelişimini sağladığı bir yer olmakla beraber kültürel açıdan da önemli bir aktarım noktası olması nüfus çeşitliliğin ortaya çıkmasında oldukça etkili bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Aslına bakıldığında Ortadoğu coğrafyasının yaşamına kabile ve vaha hayatı ile ortaya çıkan karakter baskın olmuştur. Nüfusun geneline bakıldığında ise 3 temel etnik grubun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar; Hint-Avrupa grubu içerisinde yer alanlar, Samiler ve Turani grubuna üye olanlardır. Ortadoğu genelinde en geniş etik grup olarak gösterilmekte olan Samiler'in kendi bünyesinde ise iki farklı kol ortaya çıkmaktadır. Bunlar; Araplar ve İbranilerdir. Bunlara ek olarak söz konusu etnik grup içerisinde Süryaniler, Kaldeliler, Akkadlar, Asuriler, Babiller yer almaktadır. Samiler ve diğer tüm gruplar içerisinde ise en büyük etnik grup olarak ise Araplar gösterilmektedir. Bunlar içerisinde sadece İran, İsrail ve Türkiye Arap değildir. Arapların geneli Müslüman olmakla birlikte mezhepler noktasında ise bir standart bulunmamaktadır. Sunniler genel olarak yoğunlukta olmasına karşılık, azımsanmayacak düzeyde de Şii bulunmaktadır. Samilerin diğer kolunu oluşturmakta olan İbranilerin ise önemli bir kısmı yaşamını İsrail'de sürdürmektedir. Ancak çevre ülkelerde az sayıda da olsa İbrani nüfusuna rastlamak mümkündür. Bölgenin ikinci büyük grubunu temsil etmekte olan Hint-Avrupa grubu içerisinde ise Rumlar, Kürtler, Ermeniler, İranlılar ve bunlar birlikte birtakım küçük etnik gruplar bulunmaktadır. Turani grubu içerisinde yer alan Türkler ise Ortadoğu'nun en büyük ikinci etnik kökenini meydana getirmektedir. Türkiye dışında İran, Suriye ve Irak'ta yaşamakta olan Türk azınlık grupları bulunmaktadır (Dursun, 2015: 1248-1249).

2.6. Ortadoğunun Kendine Has Unsurları

Ortadoğu bölgesi tarihsel olarak bakıldığında medeniyetin ortaya çıktığı ve Dünyaya yayıldığı bölge olarak kabul edilmektedir. Bulduğu konum ve zenginlikleri sebebiyle tarih boyunca büyük güçlerin mücadele alanı olmuştur. Dini açıdan bakıldığında da üç Semavi dinin merkezleri, ortaya çıktıkları ve kutsal mekânlarının bulunduğu bölgedir. Etnik olarak Arap ağırlıklı olmasına rağmen etnik ve mezhepsel olarak tam bir mozaik görünümündedir. Bu çeşitlilik beraberinde kültürel bir zenginliği getirdiği gibi çok kırılabilir bir zemine sebep olmaktadır. Ekonomik olarak ele alırsak sahip olduğu yer altı kaynakları açısından Dünyanın en zengin bölgeleri arasında en önde yer almaktadır. İşte bu ve bunun gibi sebepler Ortadoğu açısından kaosu ve bugün tanık olduğumuz güncel problemleri beraberinde getirmektedir. Bugün bölge ekonomik istikrarsızlığı, dış güçlere bağımlılığı ve önü alınamaz bölge içi konik çatışmalarıyla anılmaktadır.

2.6.1. Ekonomik İstikrarsızlık

Hem ekonominin genel durumu hem de toplumsal sistem içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmakta olan enerji kaynakları hem toplumun hem de modern sanayi süreçlerine geçiş yapmış ülkelerin sürdürülebilir bir gelişmişlik düzeyine ulaşması noktasında önem arz etmektedir. Bu durumda söz konusu gelişmişlik düzeyinin riske girmesi halinde çözüm üretebilmek adına askeri güç kullanma yolu sıklıkla tercih edilmektedir. İnsanlık tarihi incelendiğinde petrol kadar günlük hayat üzerinde etkili olan başka bir enerji kaynağının olmadığı görülmektedir. Isınma, ulaşım, savunma araçlarının yapımı ve kullanımı, tıp, tekstil vb. birçok alanda petrol önemli bir hammadde olma özelliğine sahiptir. Bir kaynağın stratejik bir unsur haline gelmesi; söz konusu kaynağa yönelik olarak ortaya çıkan talep miktarı, gereksinim olması halinde erişimin olması olanağı, söz konusu kaynakların kullanım alanları, ikame edilebilirliği, bulunma miktarı, coğrafi olarak dağılımına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Ayhan, 2006: 85). Petrolün bölge adına bu kadar stratejik öneme sahip olması Ortadoğu'nun ekonomik anlamda istikrarsızlığının temel nedenlerinden biridir.

Dünya genelinde yaşanmakta olan gelişmeler değerlendirildiğinde Mısır ve Tunus'da önemli düzeyde petrol üretimi gerçekleştirilmemesi sebebi ile kitlesel olarak ortaya çıkan hareketler petrol fiyatları üzerinde doğrudan etkili olmamıştır. Libya genelinde yaşanan gelişmelere paralel olarak Brent olarak ifade edilmekte olan ham petrol fiyatları en yüksek değerlerine ulaşmıştır. Yaşanan gerilimlerin bölge ülkelerine tamamen sıçraması durumunda petrol fiyatlarının çok daha yükseleceği öngörülmektedir. Söz konusu beklentilerin gerçeğe dönüşmesi halinde küresel ölçekte üçüncü bir petrol krizinin daha yaşanması muhtemel bir sonuç olarak görülmektedir (Taş ve Özcan, 2002). Bu krizin olası sonuçlarına bakıldığında Asya ülkeleri içerisinde yer alan Japonya ile Güney Kore'de belirli düzeyde bir etki bırakacağı öngörülmektedir. Çin ve Hindistan için ise etki düzeyi çok daha düşük olarak öngörülmektedir. Öyle ki, söz konusu ülkelerde kömür kullanım oranları doğrultusunda petrol bağımlılığı çok daha düşük olarak tespit edilmektedir. Petrol fiyatlarının artması, Çin'de petrole bağlı bir yükseliş göstermekte olan ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratması beklenmektedir. Küresel ölçekte değerlendirildiğinde ise petrol fiyatlarının artması büyüme üzerinde bir engel olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiler ışığında ifade etmek gerekirse bölgenin kaotik yapısı

ve fiyatlandırma konusunda yürütülen farklı stratejiler uzun yıllardan beri bölgeyi ekonomik istikrarsızlığa sürüklemektedir.

2.6.2. Dış Güçlere Bağımlılık

Avrupa’da yaşanan Rönesans ile birlikte gerçekleştirilmiş olan buluşlar ve teknolojiye yaşanan gelişmelerle beraber 18. yy içerisinde Batı coğrafyasında hem askeri hem de ekonomik olarak önemli bir güçlenme yaşanmıştır. Süreç içerisinde hammadde ve pazar arayışının ortaya çıkması ile birlikte Batılı ülkeler rotasını Uzak Doğu, Afrika ve Ortadoğu’ya çevirmiştir. Bununla birlikte söz konusu bölgelere yönelik olarak sömürgecilik alanında rekabet yaşanmaya başlamıştır. Bu durumdan olumsuz olarak etkilenen ülkelerin başında Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. Öyle ki, jeopolitik konumu, mevcut doğal kaynakları ile emperyalist devletler Osmanlı İmparatorluğu’nu yok etmek ya da konumundan yararlanmak adına stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Okların bu denli Osmanlı İmparatorluğu’na dönmesinin bir diğer nedeni ise Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgede İslam coğrafyasının koruyucusu rolünde olmasıdır. İngilizler tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarına hâkim olma isteği ile Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflaması da fırsat bilinerek, 1878 senesinde Mısır, 1887 senesinde ise Kıbrıs ele geçirilmiştir. Bölge genelinde hem askeri hem de politik girişimlerde bulunan İngiltere’nin bölgedeki etkisi, 1. Dünya Savaşı ile birlikte çok daha güçlenmiştir (Özey, 1997). Süreç içerisinde Ortadoğu yapılan müdahalelere bazı noktalarda karşılık versede izlenen politikalar gelen sömürgeci ülkeleri dost olarak göstermekte ve bölgeyi sözde demokrasi umuduyla kandırıp dış güçlere bağlı bir yapıya sokmaktadır.

Özet olarak içeriden talep ve dışarıdan arz, Ortadoğu genelinde hâkim olan temel unsurlar arasında gösterilmeye başlamıştır. Küresel ölçekte üçüncü Dünya ülkeleri arasında yapılan mukayeseler neticesinde görülmektedir ki, bu ülkelerin birçoğu ekonomik olarak dışa bağımlı olmakta iken, Ortadoğu’da bu sınıfta yer alan ülkelerin politik olarak dışa bağımlı oldukları görülmektedir. Bu tablonun ortaya çıkmasında ise yine söz konusu Ortadoğu ülkelerinin doğrudan kendilerinin etkili olduğunu ifade etmek mümkün olmaktadır.

2.6.3. Bölge İçi Kronik Çatışmalar

Bölgede mevcut olan siyasi ortama ve bu ortamın yapısına bakıldığında demokratik unsurların ön plana çıktığı rejimlerin dışında totaliter ve otoriter rejimlerin etkili oldukları görülmektedir. Farklı birçok yönetim biçimi ile karşılaşılmasına karşılık, bu yönetim biçimlerinin hepsinin ortak özelliğinin otoriter olmaları olduğu görülmektedir (Yavuz, 2005).

Söz konusu coğrafya 1. ve 2. Dünya Savaşı sonrası tesis edilen uluslararası sistemin paralelinde emperyalist devletlerin eline teslim edilmiş ve bu coğrafyanın kaderi bu devletlerce belirlenmiştir. Emperyalist devletlerin doğrudan müdahale yönteminden vazgeçmelerinin ardından bağımsızlıklarını kazanan Ortadoğu devletleri tam anlamıyla devlet inşalarını gerçekleştirebilmiş değillerdir. İşte bu durumda ülkedeki antidemokratik yönetimlerin varlık nedenlerinin başında gelmektedir. Ülkeden ülkeye farklılık gösterse de Ortadoğu, Dünyada monarşilerin egemen olduğu tek bölgedir (Haley, 1974).

Ortadoğu'daki yalnızlık temel anlamda 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kendisini göstermeye başlamıştır. Mandater devletlere karşı bağımsızlık mücadeleleri vermeleri, bu yüzyılda da devam etmektedir. 1920'li yıllarda San Remo Konferansı ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Arap topraklarında mandater rejimlerin kurulduğu görülmektedir. Buna göre bu bölgedeki insanlar modern Dünyanın şartlarına ayak uydurmayacaktı ve bundan dolayı bu insanlar tek başına otorite kurabilecek duruma gelene kadar kendilerini yönetecek devletlerin himayesi altına gireceklerdi. Nitekim de öyle olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002: 14-17).

Ortadoğu yüzyıllardır demokratikleşme ve kendi ayakları üzerinde durabilmek hayallerini büyük güçlerin gölgesinde kurmuştur. Bir devlet veya zümreye bağımlı olmadan yaşayabilmek için bu yalnızlığın ülkelerin gölgesinde değil, kendi iradelerinde son bulması gerekmektedir. Bölgedeki batı karşıtlığı hükümet ve halkı birbirinden ayıran ve asıl yalnızlığı burada ortaya çıkararak önemli bir husustur. Bölge ülke yönetimlerinin genelde ABD veya Avrupa Birliği ülkelerine yakın olmaları, bu gerçeği destekler niteliktedir. Batı, Ortadoğu halkı için bir fakirlik anlamı taşıırken, yöneticileri için zenginlik olarak görülmektedir (Öztürk, 2015: 384). Bu zamana kadar Ortadoğu'daki yalnızlığın bastırılmasındaki sebep ise yöneticilerin İslamiyet'i kullanmalarındadır. İslam

dinindeki kader anlayışı ile bunalımlar bastırılmaya çalışılmış, bu da bölgede daha büyük sorunlara yer açmıştır. Etkin ekonominin bulunmaması bu sorunları tetikleyen başlıca sebeplerden biridir. Bir ülke eğer istikralı bir para politikasına sahip ise diğer ülkelerden gelen dalgalanmalardan çok fazla etkilenmeyecek ve böylelikle dış güçlerin müdahalesi bu kadar fazla olmayacaktır.

Yukarıda da ifade edilenler doğrultusunda Ortadoğu coğrafyasında meydana gelen işgallerin sonuçlarının nasıl gelişeceği yönünde belirgin bir kanaat ortaya çıkmaktadır. ABD tarafından başta Soğuk Savaş sonrasında öne sürülmüş olan “Önleyici Vuruş” politikasının bölgede uygulanmaya başlaması ile birlikte evrensel hukuk kurallarının dahi göz önünde bulundurulmadığı değerlendirilmesi yapılmaktadır. Yapılan değerlendirmeler üzerinde durulmakta olan bir diğer konu ise söz konusu politikaların Ortadoğu bölgesi dışında enerji ve hammadde potansiyeli yüksek olan noktalara sıçrayacağıdır. Bu durumda ABD tarafından sergilenmekte olan “Yeniden İşgal” politikaları ile küresel enerji kontrolünün ele geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Çubukçu, 2006). Bu politikalar sonucunda bölge kaos ortamlarına ve savaflara zemin olmaktadır.

2.7. Ortadoğu’da Radikalleşmeyi Tetikleyen Faktörler

Ortadoğu bölgesi bugün terör ve buna bağlı olarak radikalleşme kavramıyla birlikte anılmaya başlanmıştır. Ortadoğu’da meydana gelen olaylar sebepleri açısından üzerinde hiç düşünülmeden terör damgası vurularak değerlendirilmektedir. Halbu ki meydana gelen her olay sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde karşımıza çok farklı tablolar çıkabilmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu bölgesinde bir radikalleşmeden bahsedilecekse ilk önce radikalleşmeye meydana getiren sebepler ortaya konulmalıdır. Ortadoğu için bu sebepler sıralanmaya başlandığında onlarca yıldır devam eden Filistin sorunu başı çekmektedir. Bunun yanında Irak ve Suriye savaşları gibi pek çok sebep radikalleşmeye zemin hazırlamaktadır. Bölge halklarını temsil etmeyen yönetimler ve yönetim sistemleri, etnik milliyetçilik ve laik düzen arzusuda radikalleşmeyi tetikleyen ana unsurlar arasında yer almaktadır. Yine sömürü ve islam düşmanlığı bölgede radikalleşme açısından önemli etkenler arasında yer almaktadır. Gerçekler önem ve öncelik sıralaması değişme gösterse de, Doğu coğrafyası için, emperyalizmin içeriği ve etkileri, Filistin Sorunu, İsrail’in bölgedeki varlığı ve bu nedenlerin dışında yine bu

nedenlerden ortaya çıkan çeşitli laik rejim arayışları mutlak parametrelerdir. Bu başlık altında bu olgular değerlendirilmiştir.

2.7.1. Filistin Sorununun Radikalleşmeye Etkileri

Filistin sorunu, Ortadoğu halkları açısından içselleştirilen ve herkesin zihninde taraftarlığa sahip olduğu bir konudur. Filistin Sorunu bölgede ve uluslararası ilişkilerde kronik bir sorun olarak hale sıcaklığını korumaktadır. Filistin Sorunu başlangıçta ülke sorunu olarak kendine siyasette ve toplumsal bilinçte yer edinmiş, sorunu Ortadoğu coğrafyasında bulunan tüm ülkeler göreceli olarak sahiplenmeye gayret göstermişlerdir. Belirli kırılmalar ve süreklilikler içinde değerlendirme yapıldığında, coğrafyanın tümünde ortaya çıkan self- determinasyon hareketlerinin domino etkisi Filistin sorunu içinde geçerli sınırlar oluşturmuştur (Batır ve Aras, 2011: 146-164). Doğu coğrafyası için Filistin Sorunu'nun çözümsüzlüğü bazı kendine has sorunları da ortaya çıkması için tetiklemiştir.

Bölgedeki devletlerin Arap kimliği ve sorunu kendi varlıklarına da bir tehdit olarak görmesi, ancak uluslararası kamuoyunun bölgedeki devletlerden farklı pencereden bakma gerçeğinin üstünü örtmemiştir. İslam'ın etkisi altında, şiddete özel ekonomik kazançlar elde etmek değil, çoklukla toplumsal amaçlar nedeniyle başvurulmaktadır. Doğu coğrafyasındaki yaşanan kırılmalar, daha radikal bir tavır içine girilmesine neden olmuştur. Sorun iki taraf içinde dini veçhelere bürünmekte ve bu açıdan bakılmasında gecikilmemiştir. Filistin Sorunu, bölge devletleri ve özelde Arap devletleri için bekledikleri bir seyir izlememiştir. İsrail'in bölge devletleri için hem teknolojik, ekonomik hem de ideolojik bir bütünlük açısından üstünlük sağlaması tarihsel kökenleri içinde veriler sunmuştur. Tarihsel aktarımda var olan Yahudi kavmi ile Müslüman toplumu arasındaki sorunların çağdaş uzantısı gibi yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır. Verilerin dini temelli olması yukarıda da bahsedildiği gibi kaçınılmaz gözükmektedir. Dini temelli olmasının nedenlerine ek olarak yerleşik bir siyaset ve etkili bir güç politikası olmamasının - 1973 petrol krizindeki tavır dışında – da etkisi büyüktür. İsrail politikalarına ve davranışlarına karşı gösterilen her tavrın başarısız bir tarafının olması radikalleşmenin sinir uçlarını oluşturmuştur. Sağlam ekonomik ve sosyal politikalarının olmayışının yol açtığı boşluk, büyük bir memnuniyetle Filistinliler yönünde aşırılıklar tarafından, İsrail yönünde ise Yahudi Fundamentalizmi tarafından doldurulmuştur.

Karşılıklı etki-tepki politik yaklaşımları iki tarafın da şiddet eğiliminde kırılmalar meydana getirmiştir. Terörün siyasi boyutunun bir pazarlık aracı ve tanınma aygıtı olarak kullanılan kısmının keşfi şiddet sürecini sıklaştırmıştır. Terörizmin kapsamlı siyasi değişiklikler yapılmasında önemli rol oynadığı bir örnek durum, Filistin mandasının sona ermesi örneğindeki gibi bağımsızlık beklentilerinin karşılanması şeklinde olmuştur (Pappe, 2007: 260).

İsrail'in uyguladığı askeri rejim kendisine direnişi veya terör eylemini çok şiddetli biçimde cezalandırma yolunu benimsemesi, benzer yolların da Filistin tarafından bir çare gibi, toplumsal tepkiye ideolojik olarak sunulmasına neden olmuştur. Filistin Sorunu için sadece belli grupların toplumu politize etmek yoluna giderek, şiddetin araçsallaşmasına hizmet ettiğini belirtmek mümkündür. Bu sadece Filistinli radikalistler için geçerli bir durum değildir. İsrail tarafı da Filistin tarafının radikalleşmesi ile kendi politikalarını normalleştirme eğiliminde olmuştur. Kendi siyasal aklı da elbette bu radikal hesaplaşmadan etkilenmiş, aynı ekseninde siyaset yapar konuma yerleşmişlerdir. Terörist güdülenmelerini çılgınlık ya da akıl hastalığı olarak görmek basit ve duygusal olarak rahatlatıcı bir açıklamadır (Long, 1986: 416). Toplumsal etkiler göz önünde bulundurmada yapılan bu tür yorumlar sorunu tam karşılamamaktadır. Sadece siyasi boyutunun terör ve onun skalasında tartışılır hale gelmesi kitlesel sorunların büyümesine neden olmuştur. Filistin Sorunu'nda gerçek bir sorun olarak değerlendirmeye katılması gereken bir sorun daha vardır. O da mülteci sorunudur. Bu sorun sadece bireyleri değil, bölge ülkelerini de etkilemiştir. Ürdün, Suriye, Mısır bu ülkelerden bir kaçıdır. Doğdukları yerden kaçmak, ayrılmak zorunda kalan insanın yaşama haklarının gasp edildiğini düşünmesi yeterince uygun bir sebep sonuç ilişkisidir.

Sayılan tüm nedenlerden ötürü, hem ortaya çıkan ve tüm bölge ülkelerini etkileyen siyasi sonuçları itibarıyla, hem toplumsal ve dini önemi nedeniyle hem de vicdani boyutu Filistin sorunu, Ortadoğu toplumları açısından önemli bir radikalleşme malzeme haline getirmektedir. Bölgedeki hem Yahudi hem de Müslüman toplumların karşı karşıya gelmesinde, hem de bu karşı karşıya gelme durumunun diğerini ötekileştirmesi ile birlikte radikalleşme düzeyi toplumsal olarak yükselmekte ve görülen zulüm ve sorunlar radikalleşmeyi körüklemektedir.

2.7.2. Milliyetçilik ve Laik Düzen Arayışı

Ortadoğu coğrafyasında milliyetçilik kavramına bakış açısı, ulus olma sürecinde başarısızlıklara neden olmuştur. Batı milliyetçiliği ile Doğu milliyetçiliği arasındaki ayırım çalışmaları da başarısızlığın nedenlerini işaret etmektedir. Bu tip sınıflandırma milletten ya da bir hareket olarak milliyetçilikten çok, milliyetçiliğin ideolojisiyle ilgilenmesine rağmen fikir anlamında önemli noktaları göstermektedir. Doğu coğrafyasında bireylerin davranışlarındaki değişiklikler daha çok dini yerel bilgi üzerinden şekillenmektedir. Müslümanlar hala dinsel topluluk kimliklerini esas almakta; siyasal kimliği, siyasal bağlılığı etnik kökene, dile, yaşanan ülkelere göre değil; [dinsel topluluğa] göre belirleme eğilimi baş göstermektedir. İthal rejimlerin dışında kavramlar da ithal edilmiş ve kitle politize edilerek bu mekanik yapıya uydurulmaya çalışılmıştır. Bu kavramların oluşturulması ve bulunması noktasında dini etki hâkimdir (Lewis, 2007: 6). Ulus-devlet başarısızlığının ekonomik, siyasal ve toplumsal nedenleri mevcuttur. Ortadoğu coğrafyasında Ulus-devlet yapılaşması zeminden yoksun, tepkisel bir arayışın ürünüdür. Milliyetçiliğin başarısızlığı ortaya çıktıkça, geleneksel değerler önem kazanmakta ve milliyetçilik kavramın yerini almak için zorlamaktadır. Başarısızlığın nedenlerinden olan milliyetçi elitistlerin girişimleri, toplumun eğitimi ve elit sınıf arasında bir uçurumun olmasıdır. Bu yüzden, Fundamentalistlerin amacı Ulus-devlet sistemini gayri meşru hale getirme ve bu eylemlerini İslam Dünyasında haklı çıkarma çabasıdır. Fikirlerin anlaşılabilmesi için İslam'la formülize edilmesi sıkça karşılaşılan durumlardan biridir. İran İslam Devrimi de bu tip eğilimlerin cesaretlenmesini ve çözümün kendilerinde olduğu inancını güçlendirmiştir. Sosyal yapıda huzursuzluklar çıkmış, ekonomik ve sosyal politikaların da gerekli değişimi sağlamamış olması milliyetçi ideoloji için sorun olmuştur. Bu nedenlerden kaynaklı, devrimci eğilim ile dinsel motivasyonla birleştirilen bir kimya oluşmuştur. Siyasal bağımsızlık ve toplumsal bağımsızlık arasındaki eşgüdümlü bağlantı asıl sorundur. Rejimin ve elitist yöneticilerin bağımsız karar alma becerilerinden yoksun olmaları tepkileri birleştirmiştir.

Ulus inşasını kendi kazananı ve kaybedeni olacağı gibi, kazananlar devlet ve ulus kavramlarıyla kendini tanımlayan sadık çalışanlara gereksinim duyar ve kuruluş sürecinde nüfusu ulus olma yolunda politize eder (Hippler, 2017: 7). Ümmet geleneğini

savunan ve milli eğitimi yok sayan bir kitle için böyle bir yer edinme mümkün değildir. Marjinalleşmeyi tetikleyen nedenlerden biri de budur. Ortadoğu'da milliyetçi hareketlerin siyasal talepleri salt milli talepler değildir. Milliyetçilik diğer ideolojik oluşumlar gibi, modernizasyon süreçleri içinde doğmuştur (Öğün, 1993: 105).

Ortadoğudaki modernizasyon süreçlerinin başarısızlığı ve ayrıca radikal bilinç için modernleşme de yeterince şiddete kaynaklık edebilecek ve terörü besleyebilecek bir parametredir (Hippler, 2017: 7). Bu bağlamda hem makro ve mikro milliyetçiliğin, hem modernleşme çabalarının başarısızlığının hem de laik düzen isteyen grupların başarılı olamaması radikalleşmenin yeşermesine zemin hazırlamaya devam etmektedir.

2.7.3. Emperyalizm – İslamiyet Karşıtlığı

Milliyetçilik Ortadoğu coğrafyası için siyasal değişimin bir ürünü olarak okunabilmesinin yanında, emperyalizme bir karşı cevap olarak da hem toplumsal hem de Ulus-devlet yapısıyla paralel işlenmesi gerekmektedir. Yeni bağımsızlığını kazanan topluluklar, devletlerin oluşmasında aynı başarıyı gösterememiştir. Kurumsal boşluklar ve elde olan kitlesel değer kavramlarının halkların ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak yetkinlikte olmaması, ekonomik olarak sıfır noktasında bulunan ve batı ülkelerine bağımlı olan yapıların hareket alanını kısıtlamıştır.

Dışarıdan müdahale toplumun ve bireyin kimyasını bozmuştur. Asıl sorun birçok neden gösterilen müdahalelerde –insan hakları, demokrasi, demokratikleşme beklentisi– ortaya konulan nedenlerin, toplum için bir anlam ifade edip etmediği noktasında tartışılmadığıdır. Müdahaleye maruz kalan kitlenin ne kadar demokrasi, ne kadar ulusal ekonomi, ne kadar sanayileşme istediği ile alakalı gerçeklerin ortaya koyulması gerekmektedir.

Savaşın sanayileşmesi, ulus-devletin yükselişine eşlik eden ve Ulus-devlet sisteminin konumlanışını şekillendiren anahtar bir süreçtir. Sorun sadece Batı değil zihniyetin yeterince şiddet içermesidir ki, şiddetin kaynaklarından olan yoksulluk ve yoksunluk ile şiddet gerekçelerini güçlendirmektedir. Değerler sömürge sisteminde yozlaştırılarak kültürel sömürü, ekonomik sömürü, gibi verilere saldırılar terörize olan bir kaynak oluşturmuştur. Ön kabul olan değerler araçsallaşmıştır. Ortadoğudaki kronolojik

anlamdaki “temel başkaldırı”, çoğu zaman kültürel ya da başka deyişle sembolik düzlemde kendisini göstermekten çok, İslami bir başkaldırı biçimidir. İslamiyet, emperyalizme direkt karşıdır ve İslamiyet ile yoğrulan toplumlar için emperyalizm de radikalleşmeyi tetikleyen önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir.

BÖLÜM 3: ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI VE RADİKALLEŞMEYE ETKİLERİ

3.1. Ortadoğu’nun ABD Açısından Önemi

Strajik olarak değerlendirildiğinde Ortadoğu ABD için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu önemin odak noktasında ise Ortadoğu bölgesinde ki petrol kaynakları yer almaktadır. ABD, özellikle 1. Dünya Savaşı sonrasında bölgenin petrol kaynakları ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bu durumun arkasında yatan temel neden ise ABD’nin mevcut kaynaklarının Ortadoğu’da bulunan petrol kaynakları ile desteklenmesidir. Bir diğer neden ise Batı coğrafyasının büyüme adına gereksinim duyduğu enerjinin ucuz bir şekilde bölgede ki kaynaklardan karşılanabilir olduğunun düşünülmesidir. Petrol kaynaklarının küresel ölçekte dengelerin değişmesine neden olması ise 2. Dünya Savaşı ile birlikte gerçekleşmiştir.

Mevcut koşullar altına ABD’nin petrol gereksiniminin önemli bir kısmının Ortadoğu’dan karşılanması nedeni ile küresel güçler, Sovyetler Birliği’nin etkilerinin Ortadoğu coğrafyasının dışında tutulmasının ve petrol ihracı gerçekleştirmekte olan devletlerin, petrol şirketlerinin millileşmesinin engellenmenin oldukça önemli hale geldiği ve bu yönde yaşanacak gelişmelerin mutlak suretle önüne geçilmesi gerekliliği yönünde bir karar verilmiştir. Bu duruma örnek olarak, İngiliz petrol şirketlerinin İran şahı tarafından millileştirilmesi yönünde bir adım atılması neticesinde İngiltere ve ABD’nin birlikte hareket ederek İran şahını devirmesi gösterilebilmektedir.

ABD açısından değerlendirildiğinde hali hazırdaki pozisyonunu ve gücünü muhafaza edebilmek adına Ortadoğu’da bulunan petrol kaynaklarının muhafaza edilmesi önemli bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak ise enerji gereksiniminin karşılanması noktasında ABD’nin petrol dışında alternatif kaynaklara sahip olmaması gösterilebilmektedir. Bu doğrultuda ABD’nin Ortadoğu politikasının merkezinde her ne koşulda olursa bölgedeki petrol akışının korunması yer almaktadır. Öyle ki, Ortadoğu coğrafyasında yaşanabilecek bir gerilim ya da bir çatışma ortamının ortaya çıkması petrol akışının güvenliğini riske atacağından mutlaka istikrarın sağlanması yönünde politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak 1920’li yıllara gelindiğinde bölgedeki petrol kaynaklarına olan ilginin artması ile birlikte petrol şirketleri arasında

şiddetli mücadeleler yaşanmaya başlamıştır. Bu durumda ABD bölgedeki petrol kaynakları ile çok daha yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin de bölgede etkinlik arayışı içerisinde yer alması nedeni ile ABD, Sovyetler Birliği'nin etrafını sarma amacı ile Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda askeri gücünü artırma yoluna gitmiştir (Ersoy Öztürk, 2014: 4).

Yukarıda da ifade edildiği üzere ABD'nin Ortadoğu politikalarının temelinde petrol kaynakları yer almaktadır. Ancak bu ilginin sonucu olarak ortaya çıkmış olan askeri güç kullanma eğilimine 2. Dünya Savaşı sonlarına kadar rastlanılmamaktadır (Erol, 2014). Bölgede mevcut bulunan petrol rezervlerine ilginin bir sonucu olarak dönemsel bir şekilde rezervlerin önemli oranda azaldığı görülmektedir. ABD'nin petrol rezervlerinin küresel rezervlere oranının %2,7 seviyelerine düşmesi, Ortadoğu'da bulunan rezervlerin toplam rezervlere oranının ise %65'in üzerinde olması nedeni ile Ortadoğu ABD için çok daha önemli bir konuma gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak ise ABD bölgedeki etkinliği arttırabilmek adına düzenli olarak bölgedeki gücünü arttırmaya yönelik adımlar atmaktadır. Öyle ki, ABD'nin gereksinim duyduğu enerjinin yaklaşık olarak %40'ı petrol kaynaklarından karşılanmaktadır. Petrol gereksiniminin ise %21'ini ise Ortadoğu bölgesinden karşılamaktadır (Altıok, 2005: 160).

Ortadoğu'da ABD politikaları için dönüm noktası olarak kabul edilen önemli bir gelişme ise 1956 senesinde ortaya çıkan Süveyş Krizi'dir. Bölge genelinde Sovyetler Birliği nüfuzunun hızlı bir şekilde artış göstermesi nedeni ile ABD ve İngiltere öncülüğünde Ortadoğu Savunma Örgütü'nün kurulmasına yönelik planlar gündeme gelmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Başkan Eisenhower, komünizmle yönetilmekte olan bir ülke tarafından bölgedeki bir devletin saldırıya maruz kalması halinde askeri yardımların ve güç kullanımının devreye sokulacağını ifade etmiştir. Bu politika kayıtlara Eisenhowe Doktrini olarak geçmiş ve 1960'lı yıllara kadar etkinliğini sürdürmüştür. 1969 senesine gelindiğinde ise doğrudan Ortadoğu'ya müdahaleden ziyade bölgedeki mevcut ülkelerde ekonomik ve askeri yardımların yapılması esası ile geliştirilen Nixon Doktrini ilan edilmiştir. Söz konusu doktrin kapsamında, bölgede önemli ölçüde hissedilmeye başlanan Sovyetler Birliği tehditine karşılık önemli bir konum alacağı düşünülen İran ve Suudi Arabistan' önem verilmeye başlanmıştır. ABD bu kapsamda 1979 yılına dek söz konusu ülkelere yönelik silah satışlarını artırma yoluna gitmiştir (Kona, 2003: 18).

1970'li yıllara gelindiğinde ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte Ortadoğu'nun ABD açısından önemli bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. 1973 ve 1974 yıllarında ABD'nin bölgedeki petrol kaynaklarını güç kullanmak sureti ile ele geçirmeye yönelik planlar ve senaryolar geliştirildiği gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD'nin Suudi Arabistan Büyükelçisi James Akins söz konusu söylentilerin ortaya çıkmasının arka planında ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın yer aldığını ifade etmiştir. Fakat, söz konusu dönemde ABD'nin Körfez'de güçlü bir askeri varlığının olmaması nedeni ile bu ihtimal çok gerçekçi kabul edilmemekteydi. Öyle ki, senaryolar kısa zaman içerisinde etkisini kaybetti (Aydın, 2006).

1979 senesinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi ve İran'da İslam Devrimi'nin yaşanması neticesinde ABD açısından bölgeye daha güçlü bir müdahalede bulunma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Öyle ki, yaşanan gelişmeler Ortadoğu'da Sovyetler Birliği etkisinin artması anlamına gelmektedir. ABD değişen bu koşullar altında bölgede izlemiş olduğu politikaları değiştirmeye başladı ve 1980 senesine gelindiğinde Carter Doktrin'i ilan edildi. 23 Ocak 1980 tarihinde ABD Kongresi'nde konuşma yapan Jimmy Carter, ABD'nin Ortadoğu'da izleyeceği politikaları tüm detayları açıklamıştır. Konuşmanın genel hatlarına bakıldığında, Ortadoğu'da etkinlik sağlamak amacı ile herhangi bir devlet tarafından atılacak adımların ABD stratejilerine karşı bir tehdit olarak değerlendirileceği ve bu durumda askeri müdahalelerde dahil olmak üzere gerekli güç kullanımının devreye sokulacağı ifade edildiği görülmektedir (Kona, 2008: 18).

2. Dünya Savaşı'nın son bulması sonrasında göreve gelen tüm ABD Başkanları hem Ortadoğu'nun genelinin hem de Körfezin ABD açısından politik, stratejik ve ekonomik açıdan önem arz ettiğini belirtmiş ve bölgeye yönelik politikalarını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Süreç içerisinde öne sürülmüş olan Nixon, Carter, Eisenhower, Truman Doktrini, Reagan ve Baba oğul Bush dönemi içerisinde Ortadoğu'ya yönelik geliştirilmiş olan politikaların somut ifadeleri olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda da ifade edilmekte olan Carter Doktrini kapsamında bölgede enerji güvenliğinin riske girmesi durumunda alternatif uygulamalar arasında askeri müdahale seçeneği eklenmiştir (Turan, 2003: 183).

Soğuk Savaş yılları sırasında Ortadoğu'da bulunan ülkelerin birçoğu hem askeri hem de ekonomik olarak ABD ile yakın ilişkiler kurmasında temkinli yaklaşmışlardır. Soğuk Savaş'ın son bulması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının bir sonucu olarak Dünya genelinde etkisini sürdürmekte olan iki kutuplu sistemin sonuna gelinmiş ve yalnızca ABD egemenliğinin geçerli olduğu bir döneme girilmiştir. Kapitalis bloğun Soğuk Savaş'ın galibi olması sonrasında ABD, yeni devletlerin Sovyetler Birliği'nin yerini alması ve yeniden çok kutuplu sisteme geçiş yapılmasını engellemeye yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır (Özdağ, 2003: 77). Sonuç olarak mevcut uluslararası sistemin en temel özelliği, bir güç dengesinden ziyade ABD hegemonyası üzerine şekillenmiş olmasıdır (Nye, 2003: 1).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte küresel sistemlerde ve uluslararası ilişkilerde birtakım değişim süreçleri ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminin belirgin özellikleri arasında gösterilmekte olan çift kutuplu sistem yerine tek kutuplu bir sistem etkili olmaya başlamıştır. Kutuplardan birini temsil etmekte olan komünist ideolojinin politika arenasını terk etmesi ile birlikte ABD, küresel ölçekte mutlak hâkim haline gelmiştir (Arı, 2007: 151-155). Uluslararası sistemde gelişen değişimler birçok bölgeye benzer bir şekilde Ortadoğu'nun hâkim gücünün dağılımında ve bölgede dış ülkelerle yürütülen ilişkilerde birtakım değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Ekonomik olarak Çin, Güney Kore ve Japonya gibi ülkeler yeni güç merkezlerini temsil etmeye başlasalar da bu ülkeler henüz AB ve ABD ile etkili bir şekilde rekabet edebilecek noktaya ulaşamamışlardır (Ataman, 2004).

ABD için Ortadoğu bölgesindeki diğer ülkeler gibi İran da önem arz etmektedir. Fakat İran'da İslam Devrimi süreci yaşanmış buna bağlı olarak Ortadoğu bölgesindeki dengeler yeniden şekillenmeye başlamıştır. ABD'nin Tahran Büyükelçiliğine yapılan saldırılar sonrası iki ülke arasındaki tarihi ve olumlu yönde ilerleyen ikili ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ABD ve İran arasında diplomatik sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. İran bir Ortadoğu ülkesi olmasından kaynaklanan avantajını ve zenginliğini kullanarak, Ortadoğu bölgesinde genel manada İslam devleti kurmaya çalıştığında kendi bölgesine kendi sahip olmak istemiştir. Nitekim global güç olma yolunda ilerlemek isteyen ABD'nin de Ortadoğu bölgesine sahip olmak istemesi iki ülke arasındaki gerginliklerin üst seviyeye taşınmasına neden olmuştur. ABD'nin Irak müdahalesinin

yankıları devam ederken ikinci bir ülke ile diplomatik ilişkiler konusunda sorun yaşaması ABD'yi sıkıntıya düşürmüştür.

Ortadoğu'da yoğun bir şekilde bulunmakta olan petrol kaynakları bölgeyi Dünya politika sahnesinde ve ABD gözünde oldukça önemli bir konuma taşımaktadır. 1. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin bölgede mevcut olan petrol kaynaklarına ilgisi başlamıştır. Bu durumun arka planında yer alan iki farklı unsur bulunmaktadır. Bunlar arasında ABD'nin mevcut rezervlerinin azalmaya başlaması ilk sırada yer almaktadır. Diğer unsur ise Batı coğrafyasının petrol gereksiniminin Ortadoğu coğrafyasından karşılanmasıdır. Söz konusu unsurların da etkisi ile ABD'li şirketler tarafından Suudi Arabistan'da petrol arama faaliyetleri yürütülmeye başlanmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın son bulması ile birlikte petrol kaynaklarının önemi çok daha fazla artmaya başlamıştır. Öyle ki, durumun önemine paralel bir şekilde ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından bölgeye yönelik çeşitli şekillerde müdahaleler yapılmıştır (Atikkan, 2006: 151).

ABD savunma Bakanlığı'nın 1957 yılındaki raporunda, bölgenin önemi için aşağıdaki vurgular yapılmaktadır.

- Ortadoğu, ABD için stratejik konumu, doğal kaynakları, insan gücü, Dünya meselelerindeki tesiriyle büyük öneme sahiptir. Bölgenin kaynakları hala büyük oranda gelişmemiş olmasına rağmen, Sovyetler Birliği sistemini kabul etmeleri, Dünya güç dengelerinde ABD aleyhine büyük oranda değişiklik oluşturur.
- Ortadoğu, Avrupa, Asya, Afrika ve Güneydoğu Asya için kara köprüsüdür. Sovyet bloğu ile birkaç bin mil ortak sınırı vardır. Asya'nın Sovyetler Birliği kontrolündeki bölgelerdeki alanları ile kültürel, etnik ve birçok alanda yakınlığı vardır. Bölgede Akdenizden, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Arap Denizi, Bengal körfezi ve Hint Okyanusuna geçişleri kontrol edebilecek hava üsleri, limanlar, deniz üsleri ile Avrupa'dan Afrika ve güney doğu Asya'ya kesintisiz ulaşımı sağlayacak üsleri ve imkânları mevcuttur. Bazı hava üsleri, stratejik olarak çok önemlidir. Taşıma kapasitesi açısından en fazla da Kuveyt'te gelişme kaydedilmiştir. (Bektaş, 2007: 34).

- Bu bölge, bilinen en büyük petrol rezervlerine sahiptir ve Batı Avrupa'daki ABD müttefikleri hâlihazırda bu petrole muhtaçtırlar. Manganez, Mika, önemli metalurjik ve bölünebilir malzemeler gibi diğer stratejik önemli malzemeler de bölgede bulunmaktadır.
- Ortadoğu, eğitimsiz ve acemi büyük bir insan gücüne sahiptir. Bununla birlikte bu insan gücünün Sovyetler Birliği kontrolüne girmesi kesinlikle arzulanamaz (Hakan, 2006).

ABD, Doğu Avrupa ve Avrasya bölgesinin Sovyetler Birliği'nin elinde bulunduğu bir dönemde, bölge dengesini korumak amacıyla Ortadoğu bölgesini elinde tutmak istiyordu. ABD'nin en temel stratejilerinden biri bu üç önemli bölgeden en önemlisi olan Ortadoğu bölgesini özellikle 1970'lerin sonlarında ve 80'ler boyunca izlediği stratejileriyle etki alanında tutmak olmuş ve bu sayede Sovyetler Birliği'ne karşı güç üstünlüğünü sağlayabilmiştir. ABD'nin jeopolitikçi stratejistlerinden olan ve Carter döneminde de ulusal güvenlik danışmanlığı yapan Brzezinski'ye göre Avrasya'nın üç önemli çevre bölgesi vardır ve üç bölgenin toplamı Avrasya'nın jeostratejik değerine eşittir. Fakat Batı Avrupa, Uzakdoğu ve Ortadoğu olarak ifade edilen bu üç önemli çevre bölgesi içerisinde Ortadoğu diğer iki bölgenin toplam değerlerine eşit görülmektedir (İzzeti, 2016: 73) .

Bu nedendir ki ABD, 1970'li yılların başında İngiltere'nin bölgeyi tamamen terk etmesiyle birlikte bölgede oluşan boşluğu doldurmak üzere günümüze kadar agresif stratejiler geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur.

3.2. ABD'nin Ortadoğu Ülkeleri ile Askeri, Ticari ve Diplomatik İlişkileri

Ortadoğu bölgesinin günümüzdeki görüntüsüyle ortaya çıkması 1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla olmuştur. Ortadoğu savaş sonrasında İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimi altına girmiştir. Batılıların mandasına girmeden önce bu bölge Osmanlı İmparatorluğu ve dolayısıyla İslam toprakları olarak algılandığı için aslında bakılırsa bugünkü Türkiye, Balkanlar ve Kuzey Afrika'dan ayrı görülmemiştir. 1. Dünya Savaşı'nın son bulması ile birlikte Ortadoğu coğrafyasında birçok ülkenin Batı kontrolü ve yönetiminde kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Diğer bir ifade ile "böl ve yönet" anlayışı ile birlikte Ortadoğu'da birçok ülke ortaya çıkmıştır. Ortadoğu

coğrafyası bu doğrultuda hem İran'dan hem de Türkiye'den uzaklaşmaya ve ayrılmaya başlamıştır (Khanat, 2008: 54-55).

Mandacılık Ortadoğu'da kültürel bir erozyona, asimilasyona ya da ırksal imhaya neden olacak kadar uzun sürmemiştir. Manda yönetimin yapısı gereği böyle bir durumun oluşmaması da normaldir. Mandacı güçlerden etkilenmeler olsa da bunlar kalıcı değildir. Ortadoğu'nun kültüründe, dilinde, dininde ya da etnik yapısında değişimler gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte Ortadoğu'da çok köklü bir Arap kültürü mevcuttur ve halk bu kültüre son derece bağlıdır. Böylelikle Ortadoğu'nun mevcut bölgesel algısını koruduğu savunulabilir. Mandacılık Ortadoğu'ya sadece hegemonik etki bazında bir üçüncü Dünya bölgesi olabilmesi için gerekli zemini sağlamıştır. Mandacılığın Ortadoğu'da bıraktığı kolonicilik benzeri bir etki yönetim şekilleri üzerinde görülebilir. Mandacılık sonrasında da tıpkı kolonicilik sonrasında olduğu gibi bağımsız egemenliklere sahip ülkeler belirlemeye başlamaktadır. Bu ülkeler ise genellikle demokrasiden yoksun otoriter rejimlerdir. Mandacılık Ortadoğu'da kültürel bir erozyona, asimilasyona ya da ırksal imhaya sebebiyet vermediği için Ortadoğu'da bölgeselcilik temelli birleştirici unsurlar oluşturmak diğer üçüncü Dünya bölgelerine kıyasla çok daha kolaydır (Khanat, 2008: 54-55).

3.3. ABD'nin Ortadoğu Politikasında Öne Çıkan Faktörler

ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında izlemiş olduğu politikaların çıkış noktasında “Ortadoğu ülkelerinden gelecek tehdit” arayışının etkili olduğu anlaşılmaktadır (Gerges, 2001: 28). Bu doğrultuda İran ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu coğrafyasında etkili olan bazı ülkeler ABD tarafından bölgenin istikrarını tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu ülkeler, ABD tarafından teröre destek verme, şiddet eğilimlerinin ortaya çıkışında etkili olma, kitle imha silahları üretme gibi yaklaşımlarla itham edilmektedir. Öyle ki, bu iddiaları ile birlikte “haydut devletler” tanımını kullanmaktadırlar. Fawas Gerges tarafından da belirtildiği üzere; “Çatışma hurafesinin yaygınlaştırılmasının ardında, aslında birbiriyle de savaş halindeki siyasi kampların bulunması ilginçtir...” (Gerges, 2001: 44-45).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD tarafından öne sürülen “tehdit” kavramı günümüzde de geçerliliğini sürdürmekte olan Ortadoğu politikasının temelinde yer almaktadır. Bu

anlayış ile birlikte ABD bölgede çok daha müdahaleci politikalar izlemiş ve özellikle George W. Bush döneminde oldukça saldırgan bir hal almıştır. Bu dönemde meydana gelen 11 Eylül saldırıları sonrasında 1997 senesinden bu yana bir kenarda tutulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” uygulamaya sokulmuş ve “yeni muhafazakâr devrim” anlayışının bölgede karşılık bulması için ABD açısından ideal zemin hazırlanmıştır (Hudson, 2015: 299).

Uluslararası sistemi Amerikan değerleri etrafında yeniden şekillendirmeyi amaçlayan Pax Americana düşüncesi, bu yeni devrim sayesinde Bush iktidarında ABD çıkarlarını tüm Dünyaya dayatmayı öngören mutlak hegemonyacı bir zihniyete büründü. Böylelikle ABD’nin yeni stratejisi hukuk tanımazlık, kendinden olmayan herkesi düşman olarak tanımlama, önleyici müdahale, kaçınılmaz zarar, rejim değişikliği ve illegal savaşçı gibi kavramların hâkim olduğu “sert gücün” kullanımını meşrulaştıran bir politikaya dönüşmüş oldu (Özkan, 2014: 15). Günümüzde de önce Obama, sonra da Trump döneminde de aynı sürecin sürdüğü ve ABD’nin aşağıda belirtilen faktörler bağlamında Ortadoğu politikalarını agresif biçimde sürdürdüğü söylenebilmektedir.

3.3.1. Petrol

Ortadoğu, 2. Dünya Savaşına kadar her ne kadar İngiltere’nin mutlak hâkim olduğu bir bölge olarak görülse de, 2. Dünya Savaşı sonrasında önemli değişim süreçleri yaşanmış ve İngiltere’nin bölgedeki hâkimiyeti ABD tarafından devranılmıştır. Öyle ki, günümüzde Ortadoğu’da izlenmekte olan politikaların odak noktasında en aktif olarak yer alan ülke ABD’dir. Bölge ile ilişki içerisinde olan diğer ülkelerin politikaları ve bölgedeki konumları ise ABD’nin konumuna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Ortadoğu’nun mevcut gerilimleri ve çatışmalarının temelinde de ABD’nin bölgede izlemiş olduğu politikaların olduğu açık bir şekilde görülmektedir. ABD kanadında ise “süper güç” iddiasının sürdürülebilmesi adına Ortadoğu oldukça hayati bir öneme sahip olmaktadır. Bu durumun alt metninde yer alan neden ise sanıldığı üzere ABD’nin fiziksel olarak bölgedeki mevcut petrol kaynaklarına gereksinim duyması değildir. Bakıldığında Dünya genelinde en çok petrol ve doğalgaz tüketimi gerçekleştiren ülkenin ABD olmasına karşılık, üretim noktasında da Dünyanın ilk sırasında ABD yer almaktadır.

Önemli suyuollarının var olması ve ticaret merkezleri arasında gösterilmesi nedeni ile yüzyıllar boyunca önemli bir bölge olma özelliğine sahip olan Ortadoğu, petrol kaynaklarını keşfedilmesi ve yaşanan sanayi devrimi ile birlikte stratejik açıdan çok daha önemli bir konuma ulaşmıştır. 19. yy ile birlikte İran'da, Arap Yarımadası'da ve Kafkasya bölgesinde petrolün çıkarılmaya başlaması ile birlikte, etkin üretim süreçlerinin olmamasına karşılık bölge çok daha önemli konum elde etmiştir. Ortadoğu coğrafyasının en önemli bölgeleri ise kıtalar arasında boğaz hâkimiyetinin varlığı, hem bölgenin geneline hem de İran petrollerine yakın olması ve Avrupa kıtasına en kısa ulaşım ağı sistemlerine sahip olması nedeni ile Türkiye ve Suveyş Kanalı'nın kazanımlarına paralel olarak Mısır'dır (Bostanoğlu, 2018: 459).

Ortadoğu coğrafyasında mevcut olan enerji kaynaklarına, günümüzde ve gelecek dönemlerde ortaya çıkacak olan hızlı nüfus artışları ile birlikte kentleşmenin hız kazanması ile birçok devlet gereksinim duymaktadır. Buradan hareketle, bölgede var olan kaynakları askeri baskılar neticesinde ele geçirmek sureti ile geleceğini güvenlik altına almaya çalışan, Dünya siyasetine yön vermekte olan ülkeler bulunmaktadır. Söz konusu gelişim süreçlerini doğru okuyabilen Arap ülkeleri tarafından, petrol kaynaklarının sömürülmemesi adına bir birlik oluşturulmuştur. Oluşturulan birlik 1960 senesinde kuruluşu gerçekleştirilmiş, OPEC olarak olarak adlandırılmıştır. Bu birliğin kuruluşunda üyesi olan ülkeler ise; Kuveyt, Suudi Arabistan, Irak, Venezuela ve İran'dır. İlerleyen süreç içerisinde ise Nijerya, Katar, Endonezya, Libya, Birleşik Arap Emirlikle, Gabon ve Cezayir katılım sağlamıştır. Söz konusu birliğin üye ülkelere bakıldığında küresel petrol rezervlerinin yaklaşık %80'ine, doğalgaz rezervlerinin ise %50'sinin sahibi olduğu görülmektedir (Uslu, 2007: 109).

Aslına bakıldığında ABD'nin Ortadoğu petrollerine olan ilgisi, 1920'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sürece kadar bölgede İngiltere hâkimiyetinin olması nedeni ile öne çıkan bir güvenlik sorunu ile karşılaşılmamaktadır. Fakat süreç içerisinde İngiltere güvenlik rolünü yerine getirmekte zorlandığı gerekçesi ile sanayileşen Batı ülkeleri adına önem arz etmekte olan petrol kaynaklarının Sovyetler Birliği tehditlerine karşı savunulmasında birtakım sorunlar yaşanabileceği endişesi ile Fransa, İngiltere ve ABD firmaları tarafından petrol kaynaklarını kontrol altında tutan birleşim içerisinde yer alınmasına önem verilmiştir. Süreç içerisinde Yahudilere zulüm etmekte

olan Hitler'in Avrupa'da yaşıyor olması ve bu nedenle söz konusu baskıdan kaçmakta olan Yahudilerin kendisinden uzak durması isteğinde olan ABD, ilerleyen süreç içerisinde Ortadoğu'da stratejik ortağı olabilme potansiyeline sahip olan İsrail'in kurulmasına öncülük etmiştir (Armaoğlu, 1989: 62).

Bölgede sürekli olarak etkinlik arayışı içerisinde olan ABD, Dış İşleri Bakanlığı tarafından sunulmakta olan raporlara uygunluk gösterecek şekilde bölgenin başlıca petrol kaynaklarının sahibi olan Suud ailesi ile Başkan Roosevelt'in de onayı ile bölge güvenliğinin sağlanmasında kendilerinin bizzat ilgili olacakları ifade edilmiş ve yine başkan tarafından bölgeye yönelik doğrudan ve dolaylı adımların atılmasına karar verilmiştir (Uslu, 2007: 171).

Bölgeye yönelik olarak ABD'nin politik tutumlarının belirlenmesi sürecinde, kaygıların odak noktasında menfaatlerin muhafaza edilmesi yer aldığından mevcut ilginin odağında doğal olarak petrol yer almaktadır. Zira petrole gün geçtikçe daha bağımlı hale gelen ABD ve Batı coğrafyasında birlikte hareket ettiği müttefikleri, petrol ihtiyaçlarının oldukça önemli bir bölümünü Ortadoğu coğrafyasında bulunan kaynaklardan elde etmektedir. Petrole olan bağımlılığı azaltacak önlemlerin alınmaması ya da yeni alternatif enerji kaynaklarının kullanımına geçilmemesi durumunda, bölge ile ilişkilerin sürdürülmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Öte yandan petrol arzında meydana gelen azalmalar ya da kesintiler Dünya ekonomisi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Arı, 2007: 207-208).

3.3.2. İran

ABD'nin Ortadoğu politikalarına yön veren en önemli nüanslardan biri İran'ın varlığıdır. ABD, tarihsel süreçte spesifik durumlar ve dönemler dışında İran'ı 1979'da yaşanan İslam Devriminden sonra her zaman önemli bir tehdit olarak görmüştür. ABD'nin Ortadoğu politikalarının odağında her zaman İsrail'in güvenliği öne çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle İsrail'in güvenliğini tehdit ettiği iddiasıyla da İran her zaman öncelikli bir tehdit unsuru olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda ABD, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında İran'ı terör eylemlerini desteklemekle suçlamaya başlamış ve süreç içerisinde hedef noktasında İran'ın yer aldığı birçok çalışma yapmıştır. Bu çalışmaların birçok çıkış noktası olmasına karşılık, ilk amaç askeri müdahaleden ziyade bölgede toplumsal bir

hareketlilik sağlayarak İran’da bir rejim değişikliğini ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktır. Bu amaca hizmet etmek üzere ise Michael Ledeen’in inisiyatif alması ile birlikte 2002 senesinde CDI (Coalition for Democracy in Iran-İran’da Demokrasi İçin Koalisyon) örgütü kurulmuştur (Yıldızoğlu, 2002: 46). Bu dönemde ABD ajanlarının ülkeye sızdırılmasına yönelik ise birçok eylem gerçekleştirilmiştir. Kurulan örgütün desteğini alarak ABD özel operasyon birlikleri Afganistan’dan kurulan bağlantılar üzerinden İran’a girmek sureti ile İran’ın kimyasal ve nükleer üretim tesislerini tespit etmeye çalışmıştır (Bilbilik, 2005: 10). Yürütülen bu çalışmaların karşılığı kimi zaman alınsa da İran sokaklarında ABD karşıtı birçok eylemde gerçekleştirilmiştir. Bu süreç içerisinde Irak’ı işgal etme amacı ile öne sürülen nedenlerin aslının olmadığını anlaşılmasına ek olarak Ukrayna, Kırgızistan ve Gürcistan’da iktidar değişikliklerinin arkasında ABD’nin olduğunu anlaşılması üzerine İran halkı dönem dönem karşı çıkmasına karşılık mevcut muhafazakâr rejimin arkasında çok daha fazla durmaya başlamıştır. Bu durumda toplumsal hareketlerin tetiklenerek rejim değişikliğinin sağlanmasının mümkün olmadığı ABD tarafından daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Sonuç olarak da 2005 yılı Haziran ayı içerisinde yapılan devlet başkanlığı seçimleri, seçim öncesinde gelişen beklentilerin aksine muhafazakâr aday Ahmedinecat’ın lehine sonuçlanmıştır (Aras, 2005: 58).

Ancak, nükleer silahların yayılmasını engellemekle görevli Dışişleri Bakan Yardımcısı John Bolton tarafından; “İran’ın nükleer silah kapasitesi elde etmesine izin vermemeye kararlıyız” açıklamasını yapması (Cohen, 2004), İsrail yakasında ise atom bombası geliştirme arayışı içerisinde olan İran’a ait nükleer tesisleri imha etme amacı ile planlar yapılması, Başbakan Ariel Şaron tarafından operasyon için orduya izin verilmesi ve ABD’li yetkililer tarafından uluslararası arenada yürütülen görüşmelerin sonuç vermemesi durumunda İran’daki mevcut hedeflerin vurulması amacı ile eylem gerçekleştirecek olan İsrail yönetiminin durdurulmasının mümkün olamayacağını açıklanması (Çongar, 2005), ABD ve İsrail ittifakı tarafından askeri müdahale seçeneğinin de göz ardı edilmediği görülmektedir.

Fakat başta ABD Başkanı Bush olmak üzere tüm ABD yönetimi İran’ın Irak ve Afganistan’dan askeri açıdan çok daha güçlü olduğunu bilmekteydi. Öte yandan politik olarak değerlendirildiğinde ise İran’daki mevcut sistemin ve bu sistemin dayanağı olarak

gösterilen toplumsal yapının Saddam yönetimindeki Irak'tan ve Taliban yönetimindeki Afganistan'dan çok daha meşru bir yapısı vardır. Bununla birlikte ABD, Irak ve Afganistan'da hem askeri hem de politik açıdan tam olarak kontrolü sağlayabilmiş değildir. Bu durumda, ABD'nin olası bir İran müdahalesi ihtimalinin her ne kadar tamamı ile ortadan kalkmasa da oldukça zayıfladığı görülmektedir.

Trump dönemine bakıldığında ise İran'a yönelik askeri bir müdahaleyi güçleştiren ikinci bir neden daha ortaya çıkmaktadır. İran, uluslararası güç merkezleri ve çevre ülkeler ile oldukça köklü ilişkilere sahiptir. Bakıldığında İran'ın Asya'da Rusya, Çin ve Japonya ile öte yanda ise Avrupa Birliği ülkeleri ile uzun yıllardır devam eden oldukça güçlü ticari ve politik ilişkileri bulunmaktadır (Derviş vd. 2004: 83). ABD tarafından İran'a yönelik ambargo girişimlerinin bulunmasına karşılık aralarında Türkiye'nde bulunduğu birçok ülke yapılmak istenen ambargoya karşı çıkarak İran ile hem politik hem de ticari ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir.

Bu halde bölgede etkili olan ülkeler ile bir güç birliği içerisinde olan İran'a karşı ABD tarafından uluslararası bir desteğin sağlanması çok mümkün olmamaktadır. Bu durum ile ilgili en çarpıcı örnek ise ABD'nin en güçlü ittifak ortağı olarak görülen İngiltere dahi İran'a olası bir müdahaleye karşı çıkmakta, sorunun diplomatik olarak çözülmesi gerektiğini savunmakta ve İran ile bir savaşa girmeyeceklerini açıklamaktadır. Trump döneminde İran'a yönelik geliştirilen politikalarda askeri müdahale seçeneğinin varlığı sürdürülmekte ve İsrail ile ortak yürütülecek bir ortak operasyonla İran'a oldukça büyük bir zararın verilebileceği öngörülmektedir. Ancak, Irak ve Afganistan örneklerine benzer bir hâkimiyetin İran'da kurulması mümkün görülmemektedir. Ayrıca, olası bir müdahalenin petrol ve doğalgaz fiyatlarında şiddetli bir artışa neden olacağı öngörüsünden hareketle böyle bir müdahalenin enerji kaynaklarına bağımlı gelişmiş sanayisi olan ülkelere oldukça ciddi tepkiler alabileceği endişesi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda İran'ın nükleer politikalarının önüne geçebilmenin en iyi yolunun diplomasiden geçtiği görülmektedir.

3.3.3. İsrail

İsrail kurulduğu günden itibaren Batı ülkeleri ve özellikle de ABD için Ortadoğu politikasında en önemli parametrelerin başında yer almıştır. İsrail'in etnik, dini ve siyasi

rejimi itibariyle Ortadoğu ülkelerinden farklı oluşu bu durumun yapısal gerekçelerinin başında gelmektedir. Ayrıca Batı'nın Yahudiler ile ilgili olumsuzluklarla dolu tarihi serüvenine rağmen, bu ülkelerde yaşayan Yahudilerin ülke siyasetine etkileri de söz konusu ilişkilere pozitif katkı sunmaktadır. Bu bağlamda ABD'de oldukça etkili olan Yahudi Lobisi de ABD'nin Ortadoğu politikasının şekillenmesinde ya da en azından stratejilerin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bölgede İsrail'in varlığı sadece ABD – İsrail arasındaki ilişkilerin şekillenmesi bağlamında değil buna ek olarak diğer ülkelerle olan ilişkilerde de etkili olmaktadır.

ABD'nin Wilson döneminden kalma Yahudi sempatanlığı İsrail ile sıcak yakınlaşmalara gidilmesine neden olmuş buna bağlı olarak Yahudilerin kendilerince bağımsız bir anavatana sahip olunması fikrine sıcak bakmışlardır. 1947 yılında Birleşmiş Milletlerin üyesi olan Filistin'in kendi içinde üçe bölünmesinin talep edildiği taslakta azınlık olarak Yahudilerin kendine bir devlet kurulması da önerilmiştir. ABD'nin Yahudilere karşı olan sempatanlığı bu konuya sıcak bakmasını sağlamış, buna bağlı olarak Birleşmiş Milletlerde bu konuya dair bir oylama yapılmasını talep etmiştir. Filistin de yapılan oylamada oy çokluğu sağlanmadığından ilk olarak devlet kuramayan Yahudiler, ardından baskı ve zorbalıkla etiğe uymayan biçimde insanlardan oy almayı başarmış ve son yapılan seçimlerde 1 oy farkla 1947 yılında azınlık olarak İsrail devletinin kurulmasına yol açmıştır. Kazanılan seçim sonrasında 14 Mayıs 1948 yılında İsrail devletinin kuruluş yıldönümü olarak kutlamalar yapılmaya başlanmıştır. Aynı dönem içinde ABD'de yapılan seçimlerde Yahudilerin de oy kullandığı belirlenmiştir (Arı, 2007: 38).

ABD'nin Ortadoğu politikaları doğrultusunda iştah kabartan zenginliğe sahip bölgedeki ülkeleri kendine küstürmek istemediğinden 2. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde sayesinde devlet şeklini alan İsrail de dâhil olmak üzere mesafeli kalmayı tercih etmiştir. ABD, bu dönem içinde komünizm ideolojisine sahip olan Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasını engellemeyi kendine hedef bilmiş buna bağlı olarak tek gayesi komünizm etkilerini bölgeden uzak tutmaya çalışmak olmuştur. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali, İran'a yönelik yaklaşımı ABD ve İsrail ilişkilerinin stratejik önemini artırmış ve ikili ilişkiler başka bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede iki ülke müttefik haline gelmiş hatta ABD, İsrail'i en önemli müttefik unvanını vererek

taçlandırmıştır. ABD'nin İsrail'e vermiş olduğu bu statü sayesinde İsrail, olası savaş durumlarında askeri mühimmatlara kolay ulaşılabilir olacaktır. ABD İsrail'e karşı yapmış olduğu iktisadi ve askeri desteği her geçen yıl daha da yükseltmiş, buna bağlı olarak iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanması sağlanmıştır (Özcan, 1999: 13).

Bu olaylar ışığında yaşanan İsrail- Filistin anlaşmazlığında bile ABD arabuluculuk yapmaya çalışmış iki ülkenin devlet başkanlarını bir araya getirmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak ABD'nin dönem başkanı olan Clinton 1998 yılında bu aracılığı üstlenmiş hatta aynı yıl içinde Filistin'e ziyarette bulunarak arabuluculuk konusunda aktif rol üstlenmeyi başarmıştır. 2000 yılında ise ABD, iki ülke arasında anlaşma yapıldığı takdirde siyasi ve iktisadi desteklerinin olacağını belirtmiştir. Süreç devam ederken Yahudilerin ABD'nin tarafında oluşu, aynı zamanda ABD'nin de Yahudilere olan desteği, Filistin cephesinin güvenini sarsmış bu bağlamda anlaşma yoluna gidilememiştir. 2001 yılının son çeyreğinde yapılan 11 Eylül saldırıları karşısında ABD, kendi Ulusal Güvenlik Stratejilerini değiştirmiş, Radikal İslam örgütlerini kendine düşman olarak görmeye başlamıştır. Filistin ve Filistin uzantılı İslami kurtuluş örgütü olan Hamas 'a karşı olan düşmanlığı, 2003 yılında ABD'nin gerçekleştirdiği Irak Müdahalesi ile birlikte bölgeye konuşlanan ABD askerlerinin sayesinde İsrail'in harekât alanının genişlemesi sağlanmıştır. 2016 yılında Trump'ın ABD başkanlığına seçilmesiyle birlikte ABD'nin İsrail'in başkenti olan Tel-Aviv bölgesinden büyükelçiliğini Filistin'in başkenti olan Kudüs'e taşıma kararı gündeme gelmiştir. Nitekim 14 Mayıs 2018 tarihinde Dünya gündemine oturan bir açılış ile birlikte ABD büyükelçiliğini Kudüs'e taşımıştır. Filistin halkının bu karara karşı çıkması olası eylemleri beraberinde getirmiştir. ABD'nin bu eylemlere karşı tavrı ve İsrail'in sert müdahaleleri Filistin halkının yaptığı gösterilerde ölümlere neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında ABD ile en yakın ilişkilere sahip olan ülkenin İsrail olduğu görülmektedir. Bölge çıkarlarına paralel olarak İsrail'in bölgedeki varlığının ve etkinliğinin ABD tarafından desteklenmesi, çevre ülkeler ve bölgenin dışında yer alan ülkeler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Filistin işgalinde ısrarcı olan ve bünyesinde kitle imha silahları barındığı tüm Dünya tarafından bilinmekte olan İsrail'e yönelik olarak ABD yönetimi tarafından herhangi bir olumsuz tutumun sergilenmemesi, buna karşılık bölgede yaşamakta olan Müslümanlara yönelik olarak sert politikaların

geliştirilmesi nedeni ile ilgili ülkelerin önemli bir kısmının kamuoyunda ABD karşıtlığı öne çıkmaktadır (Arı, 2007: 127). Ortadoğu'nun merkezi sorunları arasında Arap-İsrail çatışması yer almakta ve bu çatışmalar bölgenin istikrarsız bir yapıda olmasının da temel nedeni olarak gösterilmektedir.

Filistin topraklarında geride bıraktığımız yüzyıl içerisinde önemli ekonomik aktörlerin Ortadoğu coğrafyasında önemli yer altı enerji kaynaklarının olduğunun anlaşılması ile birlikte uzun soluklu stratejiler neticesinde 2. Dünya Savaşı sonrasında işgalci olma özelliğine sahip bir devletin kuruluşu gerçekleşmiştir. Bir proje olarak değerlendirildiğinde zamanında ABD gibi etkinliği bulunan İngiltere tarafından kurdurulmuştur. Fakat küresel sistemlerde meydana gelen değişimler ve Ortadoğu'nun el değiştirme ile birlikte söz konusu proje ABD tarafından neticelendirilmek durumunda kalmıştır. Bu süreç sonrasında ABD, izne tabi olmadan Ortadoğu'ya giriş yapmak adına İsrail'i kullanmaya başlamıştır (Evcioğlu, 2007: 55).

Bu bağlamda ABD ve İsrail ilişkilerinin kökeninde de halen daha sıcak temaslar halinde ilerlediği görülmektedir. Ortadoğu bölgesinde yapılan askeri müdahalelerde İsrail ile işbirliği yapan ABD bölgede müttefiki olan İsrail'i kaybetmek istememektedir. Nitekim ABD, Yahudi sempatanlığı sayesinde gelişen stratejik ortaklıkları ve dini etkenlerin oluşu İsrail'e karşı tam manasıyla destek vermesini sağlamaktadır. . Fakat söz konusu bağımlılığın arka planında karşılıklı çıkar ilişkileri yer almaktadır. Öyle ki, ABD tarafından İsrail'e karşılıksız olarak yardımlar yapılmakta, savunma alanında önemli destekler verilmekte ve Ortadoğu'daki varlıkları güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. İsrail ise bunlara karşılık olarak Arap Dünyasıyla ABD'nin uzak kumandası vasıtası ile çatışmalara girer, Müslümanların öldürülmesinde rol oynar, ABD tarafından bölge adına geliştirilen stratejilere karşı duruş sergileyen bölgenin önde gelen liderlerine saldırılar düzenler. İsrail ile birlikte bölgede askeri yol haritası çizerek Suriye, Irak gibi Ortadoğu ülkelerine karşı gizli savaş içinde oldukları bilinmektedir (Freedman, 2018: 211).

3.3.4. Suriye İç Savaşı

Ortadoğu'da yaygın olan “Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz” sözü Suriye'nin Ortadoğu'nun kilit ülkelerinden biri olduğunun en açık göstergesidir. Bu söz, ABD'li dış politika yapımcıları ve Ortadoğu üzerinde çalışmalar yapan uluslararası ilişkiler

uzmanlarının da sıkça duyduğu ve zaman zaman da ifade ettikleri bir cümledir. Buradan hareketle Suriye'nin Ortadoğu jeopolitiğinde önemli bir ülke olduğunun farkında ve bilincinde olan ABD, Suriye politikasını Ortadoğu politikasının önemli bir alt başlığı olarak ele almaktadır.

1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle beraber ABD-Suriye ilişkileri de inişli çıkışlı bir grafik izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin bölgedeki müttefiklerinden biri olan ve İsrail'e yönelik hasmane tutumunu sürdüren Suriye ile ABD arasındaki ilişkiler gergin bir şekilde devam etmiştir. 1979 yılında ABD Suriye'yi "teröre destek veren ülkeler" listesine eklemiş olsa da, ABD'nin İsrail ve Suriye arasındaki arabuluculuk rolü devam etti. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla beraber Suriye, en önemli uluslararası askeri ve siyasi desteğini de kaybetmişti. Suriye için Sovyetler Birliği sadece maddi dayanak sağladığı bir müttefik değil, aynı zamanda BAAS rejiminin ilham kaynağıydı. Batı'dan dayanak arama politikasına yönelen Suriye, bu minvalde Birinci Körfez Savaşında koalisyon kuvvetleri içinde yer aldı. Bunun karşılığında ABD, Suriye'nin Lübnan'da daha fazla hareket etmesi için göz yumdu ve böylece Lübnan'daki Suriye muhalifi gruplar temizlendi. Yine de, ABD ile Suriye arasındaki ilişkilerin gelişebilmesi için Suriye'nin İsrail'le doğrudan diyalog kurması ve ABD'ye Suriye sınırları içinde daha fazla imtiyaz tanınması gerektiği şart koşulduğunda Hafız Esad, bunun Arap ideallerinin hançerlemek olacağını düşünerek sert bir şekilde karşı çıktı. 1991-2001 yılları arasında pek çok üst düzey ABD yetkilisi Suriye'yi ziyaret etmişler, ancak ne Suriye sert politikalarından taviz vermiş, ne de ABD Suriye'yi teröre destek veren ülkeler listesinden çıkarmıştır (Altınkaş, 2016).

2000'li yıllarda ABD'nin bölge politikalarının şekillenmesinin temel parametresi 11 Eylül saldırıları bağlamında ele alınan Suriye politikası, Arap Baharı sürecinde ise ABD – Türkiye ilişkileri bağlamında oldukça önemlidir. 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan ve adına Arap Baharı denilen olaylar 2011 yılının başında domino etkisi göstererek Suriye sızramış ve günümüzde de hala da ülkede çatışmalar devam etmektedir. ABD ise Suriye konusunda diğer Arap Baharı ülkelerinde olduğu gibi düşük profilli bir dış politika tercihi bulmuştur. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin negatif bir seyrinin olması bu süreçte de güven bunalımı şeklinde karşılık bulmuştur. Suriye'nin Dera kentinde başlayan olaylar karşısında ABD gelişmeleri yakından takip ederek Esad

yönetimine muhaliflerle diyalog kurmasını ve silah kullanmamasını telkin etmiştir. Olayların tırmanması üzerine ABD bir yandan konuyu Birleşmiş Milletler gündemine taşırken öte yandan ise Türkiye ve Arap Birliği ülkeleri ile temaslarda bulunmuştur. Obama dönemi dış politikasının genel ruhuna uygun bir şekilde doğrudan askeri araçlara başvurmadan ziyade diplomatik araçları kullanmayı tercih eden ABD, Suriye’de bölgesel aktörlerin inisiyatif kullanmasını kendi çıkarlarına uygun bulmuştur. Ancak ülkedeki çatışmaların şiddetlenmesi üzerinde Ağustos 2011’de Obama, Esad yönetiminin Suriye’yi yönetemediğini, hukuk ve insan hakları ihlalleri yaptığını ve Esad’ın gitmesi gerektiğini dile getirmiştir. Obama yönetiminin tavrı ilerleyen dönemde söylemden eyleme dönüşmüş ve ABD, 6 Şubat 2012 tarihinde ülkeden diplomatlarını çekmiştir (Akgün, 2012: 12-13).

ABD açısından Suriye meselesi, İran’dan bağımsız olarak ele alınmamaktadır. Bu doğrultuda ABD’li karar alıcılar, İran’ın zayıflatılması için Suriye üzerindeki etkisinin azaltılmasının bir gereklilik olduğu kanısındadırlar. Çünkü Suriye’nin demokrasi cephesine katılması durumunda İran’ın Lübnan’a kadar uzanan bir coğrafyada etkisinin kırılması söz konusu olacaktır. Bundan dolayı 2012 yılının başından itibaren İran’a yönelik artan ABD, AB ve İsrail desteği bir anlamda da İran’ın Suriye’ye yönelik desteğini kesmeyi amaçlamaktaydı. Ancak Birleşmiş Milletler nezdindeki girişimleri Rusya ve Çin’in vetosu ile engellenen ABD, Arap Birliği ve bölgesel aktörler ile başka stratejiler gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede Suriye’deki gelişmeler karşısında benzer düşünceleri paylaşan ülkeleri bir araya getiren Suriye’nin dostları grubu adıyla ortak bir platform kurulmuş ve ilk toplantı Tunus’ta yapılmıştır. Burada Suriyeli muhalifler arasında alternatif bir iktidar bloğu oluşturmak için Suriye Ulusal Konseyi oluşturulmuştur. Amaç, bir yandan Suriye’deki çatışan muhaliflere dışarıdan destek sağlamak, diğer yandan Esed rejimi üzerindeki baskıyı artırmaktır. Nitekim Suriye’nin dostları grubu ikinci ve en önemli toplantısını 84 ülkenin katılımıyla İstanbul’da gerçekleştirmiştir. ABD’nin de desteklediği İstanbul kararlarında, Suriye Ulusal Konseyi Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmış ve Suriyeli muhaliflere silah dışında her türlü insani ve teknik yardımın yapılması kararı alınmıştır (Akgün, 2012: 14). Suriye’deki meseleler her ne kadar ülkenin iç dinamiklerinin bir çatışması olarak tasvir edilse de esasen merkezinde Suudi Arabistan ve İran’ın olduğu ABD, Rusya ve Türkiye gibi pek çok aktörün dâhil olduğu bir vekâlet savaşına dönüşmüştür.

3.3.5. Ortadoğu'daki Şii Varlığı, ABD'nin Şii Korkusu ve Siyasal İslam Yargısı

ABD tarafından Irak'ın işgal edilmesi ile beraber Ortadoğu'da dengelerinin yeniden değişmesinde Batılı ülkelerin etkisinin olmasına karşılık, ABD'nin Irak'tan çekilme kararı alması sonrasında etnik ve mezhepsel farklılıkların neden olduğu gerilimler yeniden baş göstermeye başlamıştır. Bu durumda, işgal sonrası süreçte mezhep, etnik köken ve aşiret temelinde şekillenen grupların toplumsal yansımaları önem arz etmektedir. Sürecin toplumsal yansımalarının doğru tahlil edilmesi neticesinde Ortadoğu'da gelecek dönemde üstlenilmesi muhtemel rollere dair öngörülerin geliştirilmesi daha mümkün olmaktadır. Sünniler'den pek çok konuda fikir ayrılığı yaşayan Şiiler, özellikle İran'la yakınlıkları ve ABD karşıtlıkları gereği ABD'nin tehdit unsuru olarak gördüğü bir toplum haline gelmiştir.

Ortadoğu'da yoğun bir Şii nüfusundan söz edilebilmektedir. Ortadoğu demografik olarak değerlendirildiğinde nüfusun oldukça önemli bir kısmının Şii olduğu görülmektedir. Şii nüfusun yoğun olarak bulunduğu ülkeler ise İran, Hindistan, Pakistan ve Irak olarak sıralanabilmektedir. Sadece İran'da yaklaşık olarak 70 milyon Şii'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Sayılan diğer ülkelerde ise ortalama her birinde 16 milyon Şii yaşamaktadır. İran'ın etki alanında yer alan Şii nüfusun ise önemli bir kısmı başta Irak olmak üzere Ortadoğu ülkelerine dağılmış bir şekilde bulunmaktadır. Irak'ta var olan Şii nüfus toplam nüfusun yaklaşık olarak %60-65'ini temsil etmesi ile nedeni oldukça önemlidir. ABD tarafından Irak'a müdahale edilmesi sonrasında Irak'ta yaşayan Şii'ler nüfuslarını oldukça etkili bir şekilde kullanmışlar ve Şii'leri temsil eden partiler yapılan seçimleri kazanmışlardır. Bugün bölgede Şii'leri temsil etmekte olan üç büyük grup bulunmaktadır. Mevcut koşullara göre değişkenlik göstermesine karşılık tüm grupların İran yönetimi ile oldukça olumlu ilişkilerinin olduğunu ifade etmek mümkündür (Lugo, 2009: 8-9).

Bölgede mevcut bir diğer Şii grup ise Suriye'de bulunmakta ve Nusayri olarak adlandırılmaktadır. Suriye nüfusu üzerinden değerlendirildiğinde ise Sünnilerin hemen ardından %12 oranla Nusayriilerin geldiği görülmektedir. Bu grup çoğunlukla Lazkiye bölgesinde yaşamını sürdürmektedir. Bu grubun Suriye yönetiminde etkinlik sağlaması ise Nusayri kökenli Hafız Esad'ın 1970 senesinde iktidarı ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir. Suriye'de Nusayri kökenli ilk devlet başkanı olan Esad, devlet yönetiminin önemli noktalarına da Nusayri kökenli isimleri yerleştirmiştir. Esad

tarafından Arap milliyetçiliği söyleminin sıklıkla kullanılmasına karşılık pragmatizme odaklı bir dış politika süreci takip edilmiştir. Takip eden dönemde göreve gelen Beşar Esad tarafından da benzer politikalar izlenmeye devam edilmiştir. Süreç içerisinde Irak ve İsrail ile ilgili olan ortak çıkarların varlığına bağlı olarak Suriye ve İran arasında 30 yıl boyunca oldukça yakın bir ilişki sürdürülmüştür.

Lübnan'a gelindiğinde ise nüfusun yaklaşık olarak %25-35'inin Şii nüfusu temsil ettiği görülmektedir (Atacan, 2014: 297). Kuzey yakasında İsrail ile komşu olan Lübnan, İran'ın önem verdiği ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle İran tarafından oldukça uzun bir zamandır Hizbullah'a yönelik maddi ve manevi yardımlar yapılmaktadır. Özellikle son dönem içerisinde İsrail tarafından da saldırıların düzenlenmesi nedeni ile başta Güney Lübnan ile arasında çıkar ilişkilerinin doğurduğu patronaj yapıya ek olarak oldukça güçlü bir duygusal etkileşimin ve bağlılığın ortaya çıktığı görülmektedir.

Körfez ülkelerine bakıldığında ise Şii nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %70 olan Bahreyn ön plana çıkmaktadır. Şiiilerin bir kolunu temsil eden Zeydiler ise Yemen sınırlarında %35'lik bir orana ulaşmıştır. Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'da ise nüfusun yaklaşık olarak %15-30'değişiklik gösterebilmektedir. Suudi Arabistan'a bakıldığında ise %10-15 Aralığında Şii nüfus olmasına karşılık bunların önemli bir kısmı petrol kaynaklarının bulunduğu bölgelerde yaşamını sürdürmektedir. Bugün körfez ülkelerinde yaşamını sürdürmekte olan Şii'lerin gündemde yer almalarının arka planında yer alan iki neden bulunmaktadır. Bunların ilk sırasında Bush Doktrini ile beraber bölgede demokratikleşme eğilimlerinin ortaya çıkması yer almaktadır. İkinci neden ise körfezde İran'ın etkinliğinin artması ve bu durumun bir tartışma konusu haline gelmesidir (Lugo, 2009: 8-9).

ABD'nin iyi ilişkiler içinde olduğu diğer dini topluluklarla Şii'lerin yaşadığı sorunlar da yine stratejik birer olgu olarak değerlendirilmektedir. Şiiliğin Vahabizme yönelik tarihi nefreti, Vahabi görüşün Haricilikle olan doktriner ilişkisinden kaynaklanmaktadır. İslam'ın bu iki farklı mezhebi arasındaki bu tarihsel düşmanlık, hem Suudi Arabistan'la İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir dış politika aracı olarak işlev görecektir hem de İran İslam Cumhuriyetinin ilan edilmesinin ardından Carter ve Reagan yönetimlerindeki ABD, bölge ülkeleri ile işbirliğini geliştirmede bu düşmanlığın ortaya çıkaracağı ayrılıktan büyük ölçüde istifade edecektir.

Şiiğin Ortadoğu'daki durumu bu şekilde iken, özellikle İran'ın ABD için önemi ve tehditkâr varlığı ile birlikte Şiiiler de ABD politikasında çoğu zaman bir tehdit olarak görülmüşlerdir. Bu doğrultuda Ortadoğu'daki politikalara bakıldığında Şii zincirini kırmak, İran'ı yalnız bırakmak gibi yönelimler olduğu görülmektedir. Şii toplumunun yeterince anlaşılmaması nedeni ile ABD tarafından Şii kaygısı güçlü bir şekilde hissedilmeye başlamış ve süreç içerisinde siyasal İslam kavramının gelişimi ABD'yi çok daha fazla tehdit etmeye başlamıştır. Ancak siyasal İslam doğrultusunda ortaya çıkan uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi kolay olmamaktadır. Bu doğrultuda başta 1979 senesinde İran'da gerçekleşen devrim, akabinde Suriye'de yaşanan gerilimler ABD ve diğer Batı ülkeleri tarafından olumsuz bir imaj olarak değerlendirilmekte ve tedirginlik yaratan gelişmeler olarak görülmektedir. Hem Suriye, hem de İran'da ABD'nin karşıtlığının arka planında bu Şii korkusunun olduğu da önemli bir tartışma konusudur.

Siyasal İslam konusunda ABD'nin yargısına gelindiğinde ise, siyasal İslam'ın yükselişinin büyük bir ivme içinde olduğu 70 ve 80'li yıllardan itibaren süreç izlenmelidir. 70'li ve 80'li yıllarda ABD Başkanlarının ve diğer yöneticilerinin siyasal İslam'a bakışı 1973 Krizi ve İran İslam Devrimi ve sonrasında yaşanan rehineler krizi, Enver Sedat'ın radikal İslamcılar tarafından öldürülmesi gibi gelişmeler etkili olmuştur. Bununla birlikte bu gelişmelerin etkili olmasına rağmen söylemsel olarak genel yaklaşımlarla paralellik gösterebilir de uygulamada farklı yaklaşımlar göstermişlerdir.

ABD yönetimi, herhangi bir ön yargıyla değil tamamen soğuk savaş mantığı içerisinde hareket ederek siyasal İslam'dan Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasında yararlanma arayışına girmiştir (Gerges, 2001: 126-127). 1979'da ABD'nin Ortadoğu politikasının adeta bel kemiği olan Şah'ın devrilmesinde başrol oynamasına rağmen Humeyni yönetiminin Sovyetler Birliği'ne karşı Afganistan'da yürütülen çevrelemenin içine dâhil etme arayışı da bu mantığın göstergelerinden biridir (Brzezinski, 1983: 357).

Ronald Reagan'ın İslami hareketlere bakışında belirleyici olan İran İslam devriminin yanı sıra Enver Sedat'ın radikal İslamcılar tarafından öldürülmesi olmuştur (Reagan, 1990: 409). Reagan, ABD'nin iki müttefik dostu İran Şah'ı ve Enver Sedat'ı ortadan kaldırdığı gerekçesi ile İslamcılara kızgın olduğunu ifade etmektedir. Ancak ABD ile İran'ı karşı

karşıya getiren rehineler krizinin Reagan'ın göreve başladığı 20 Ocak 1981'de çözüme kavuşmuş olması ABD'nin İslami hareketlere bakışında reel politiğin işlediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan mücahitlerin Beyaz Saray'da ağırlanması ve "özgürlük savaşçıları" olarak tanıtılması da Soğuk Savaş mantığının ve politik tercihlerin İslami hareketlere bakıştaki etkisini göstermektedir (Gerges, 2001: 126-127). Kısaca söylemek gerekirse ABD, dış politikasının siyasal İslam karşısındaki tutumu tarihsel ve kültürel geçmişin yarattığı korku ya da nefrete dayalı değil, soğuk savaşın ve stratejik ön kabullere dayalı hesaplar üzerine belirlenmiştir.

3.3.6. ABD Düşmanlığı ile Mücadele

El Kaide tarafından 11 Eylül tarihinde gerçekleştirilen saldırı sonrasında ABD, kendilerine yönelik silahlı bir saldırının düzenlendiğini öne sürmüş ve bu duruma bağlı olarak meşru müdafaa haklarını kullandığını belirterek Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Gerçekleştirilen askeri müdahaleler ise Müslüman kesimler tarafından işgal olarak değerlendirilmiştir. Irak'a yapılan müdahaleler ise meşru müdafaa hakkı ile bağlantılı olmayan iş sürecini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere ABD, farklı gerekçeler öne sürmek kaydı ile Ortadoğu'nun birçok noktasında konumlanmaya başlamıştır. Bu işgaller, konumlanmalar ya da müdahaleler kimi zaman Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir parçası olarak görülmekte, kimi zaman enerji kaynaklarının kontrol edilmesi isteği ile gerçekleştiği öne sürülmekte, bazı yorumcular tarafından ise arka planında küresel bir hâkimiyet isteğinin var olduğu yorumu yapılmaktadır (Günel, 2015). Süreç içerisinde ABD'nin Ortadoğu politikaları başta bölgenin genelinde olmak üzere ABD düşmanlığının güçlenmesine ve yayılmasına neden olmuştur.

Ortadoğu'da ABD tarafından sağlanmaya çalışılan demokratik atmosfer, bölgenin genelinde hem politik hem de sosyolojik olarak istikrarsız süreçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. İfade edilen etkiler doğrultusunda yayılım gösteren ABD düşmanlığı, ABD'ye yakınlık hisseden kesimleri de olumsuz etkilemeye başlamıştır. W.Bush döneminde ABD'ye yönelik tepkiler doruk noktasına ulaşmış, Obama'nın göreve gelmesi ve daha ılımlı politikalar izlemesi nedeni ile bir nebze olsun dinmiş ancak birçok açıdan yeterli tatmin düzeyi elde edilmemiştir. ABD tarafında ise, ABD düşmanlığının gelişim

göstermesinin nedeni olarak bölgede var olan monarşiler gösterilmektedir (Hadar, 2005: 27-28).

3.3.7. Çevreleme Politikası

Çevreleme politikası; ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin yayılmasına karşı izlediği politika olarak tanımlanmaktadır (Gaddis, 1992: 32). ABD'nin Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği politikaların izdüşümleri de dikkate alınarak şu şekilde genel bir tanımlama yapılabilir: “Çevreleme” bir devletin (ABD), hayatiyet atfettiği “ulusal çıkar”larının dost olmayan başka bir güç (Sovyetler Birliği) tarafından ele geçirilme ya da etki alanına alınma tehdidi altına girmesi durumunda, bu tehdidi, gerekli gördüğü bir aracı (propaganda, ekonomik ve askeri yardımlar, işbirliği, tek taraflı yardım taahütleri, doğrudan askeri müdahaleler vb.) kullanarak ortadan kaldırmak amacıyla izlediği politikadır.

Çevreleme politikası, anlamı ve amaçları bakımından ele alındığında üç temel sorun etrafında değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi; “çevreleme” bir savunma politikası olarak kabul edildiğinde neyin savunulacağı sorunudur. İkinci sorun, neye karşı savunulacağıdır; bir başka ifade ile neyin çevreleneceğidir. Üçüncüsü ise ne şekilde/nasıl çevreleneceğidir (Nye, 2007: 128). Bu bağlamda egemen güç olarak gösterilmekte olan ABD tarafından var olan gücün sürekliliğini sağlamak adına Dünyanın birçok noktasında çevreleme politikası izlenmektedir. Söz konusu durum günümüzde doğrudan ABD ile ilişkilendirilmesine karşılık, tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde birçok imparatorluk ya da devlet tarafından mutlak hâkim güç olabilmek adına stratejik olarak kendilerine güç verecek kaynakların bulunduğu noktalarda söz sahibi olma isteğinde oldukları görülmektedir. Bugün ise bu anlayış ABD tarafından kuvvetli bir şekilde benimsenmiştir. Bu anlayış içerisinde hareket etmekte olan ülkelerin temel eğilimleri, tarzları, kullanılan araçlar ve takip edilen amaçlar farklı olabilmektedir. Sanayi Devrimi öncesine bakıldığında ipek ve baharat birçok devlet adına önemli üretim maddesi olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki, söz konusu ürünlere sahip olmak, üretildikleri noktalarda etkili olabilmek hatta taşıma güzergâhlarında konumlanabilmek oldukça önemli olduğundan, yayılmacı politikalar geliştirilmekteydi. Sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte ise yeni ürünlerin, teknolojinin ve ulaşım metotlarının gelişmesi ile birlikte enerji

kaynaklarını elinde bulundurmak devletler tarafından çok daha önemli bir güç kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Özer, 2007: 1-23).

Soğuk Savaş ile birlikte ise Dünyanın mutlak gücü olarak değerlendirilmeye başlanan ABD, konumunu korumak ve güçlendirmek adına yayılcı bir politika izlemeye devam etmiştir. ABD’li yöneticiler tarafından sıklıkla öne sürülen Yeni Dünya Düzeni söyleminin de arka planında mutlak ABD üstünlüğünün olduğu bir düzen yer almaktadır.

ABD tarafından izlenmekte olan yayılcı politikaların ortaya çıkışında etkili olan nedenler bulunmaktadır. Bunların ilk sırasında; ABD vatandaşlarının gereksinimlerinin en etkili biçimde karşılanması ve memnuniyetlerinin sağlanması amacı ile çok daha fazla enerji gereksiniminin ortaya çıkmasıdır (Şafak, 2006: 28-29). Fakat bakıldığında ABD vatandaşlarının üst düzey gereksinimlerinin karşılanması noktasında kendi topraklarının tek başına yeterli olmadıkları görülmektedir. Bu doğrultuda ABD’nin farklı ülkelerden kaynak elde etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. ABD, bu doğrultuda ırklarının da üstünlüğü anlayışı ile kendilerinden daha zayıf ve geri kalmış ülkelere medeniyet götürmek ve onları Hristiyanlaştırmak niyeti ile çalışmaya başlamıştır. Ortadoğu’da yürütülen politikaların alt metninde bu ifadeler yer almaktadır (Özer, 2007: 1-2).

ABD tarafından ifade edilen anlayışlar doğrultusunda birçok ülkeye temas edilmektedir. Şayet, ABD ile uzlaşma yoluna gidilmesi durumunda müdahale olmaksızın isteklerin maliyetsiz bir şekilde karşılanması mümkün olmaktadır. Bu duruma örnek olarak Suudi Arabistan’ın gösterilmesi mümkündür. Uzlaşmacı politikalar izlemekte olan Suudi Arabistan ile ABD arasında çatışma ortamı gelişmektedir. Uzlaşma sağlanamaması durumunda ise ABD’nin çoğu zaman çok daha farklı stratejiler ve yöntemler ile istediğini almaya çalıştığı görülmektedir (Kaynak ve Gürses, 2008: 18).

3.4. Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikasını Etkileyen Yaklaşımlar

Kominizmin çöküşü, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte birçok yeni tartışma gündeme gelmiştir. Söz konusu dönemi takiben ortaya çıkan teorilerin içeriğine bakıldığında çok daha radikal bir tutumun geliştirildiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu yeni dönem ile beraber, modern jeopolitika teorileri doğrultusunda, jeopolitik unsurun iç ve bölgesel versiyonlarına ek olarak, küresel

jeopolitika unsurları ortaya çıkmıştır (İşcan, 2004: 57; İşcan, 2015). Bu durumda, ABD'nin Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile elde ettiği küresel hegemonya ile ilgili olarak başta ABD içerisinde uzman görüşleri alınmış ve bu görüşler doğrultusunda yeni stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bunların başında; Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu", Zbigniew Brezzezinski'ye ait "Büyük Satranç Tahtası" ve Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" teorileri yer almaktadır. İfade edilen teorilerin tamamı ABD'nin 21. yy dış politikalarında başrolde olabilmesi noktasında önem arz etmektedir.

3.4.1. Fukuyama ve "Tarihin Sonu"

Fukuyama'nın sahip olduğu liberalizm anlayışı doğrultusunda; liberalizmin hem politik hem de ekonomik bir yönü bulunmaktadır. Ekonomi sınırları içerisinde değerlendirildiğinde bireylerin göreceli olarak bağımsız olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Söz konusu özgürlük haline karşılık devletin sınırlarının belli olması ve herhangi bir tarafının olmaması ile piyasalara mümkün olduğu kadar az müdahale etmesi gerekmektedir. Bu durumda politik liberalizm, ekonomik liberalizmin tamamlayıcısı olma rolünü üstlenmektedir. Ekonomik liberaliz kavramının içeriğinde ticaret özgürlüğü ile birlikte girişimcilik yer almakta iken, politik açıdan değerlendirildiğinde ise yönetime tam katılımın sağlanması, çoğunluğun yönetimi ve çoğulculuk gibi ilkeler ön plana çıkmaktadır. Fukuyama; demokrasi ve liberalizm kavramları birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Liberal yaklaşımlar çerçevesinde bireylerin hak ve özgürlükleri noktasında devlet müdahalesinin asgari düzeye çekilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak liberal yaklaşımların hâkim olduğu durumlarda demokrasi, iktidar sahiplerinin seçim yönteminden bağımsız olarak adil bir tutumun sergilenmemesi durumunda suistimale açık bir yönetim biçimi olma özelliğine sahiptir. Söz konusu objeler üzerinde birleştirmek sureti ile liberal demokrasiyi açıklamaya çalışan Fukuyama, özgürlüğün sürdürülebilir olması noktasında sivil haklar, dinsel haklar ve siyasal haklar olarak bir sınıflandırma yapmayı tercih etmektedir. Liberal demokrasinin hâkim olduğu ülkeler, bireyler arasındaki rekabetin uzlaşmacı bir anlayışa sahip olması nedeni ile gerçekçi, bireyler arasında farklılıkların yok edilmesi ve sınıflara ayrılmamış bir toplumun ortaya çıkması nedeni ile homojen ve vatandaşlarını yalnızca insan olarak kabul etmesi nedeni ile ise evrensel olma özelliğine sahip olmaktadır (Ceylan, 2018).

Bu noktada teorisini “Tarihin Sonu” olması üzerinden açıklayan Fukuyama, liberalizmin Dünya genelinde muktedir olmasında değil, kapsamında yer verdiği özgürük ve bireylere vermiş olduğu değer gibi evrensel özellikler nedeni ile farklı bir ideolojinin kendisiyle meşruluk aşamasında rekabet içerisinde olamayacağını ifade etmektedir. Özgürlüklerin arkasında en fazla duran ideoloji olarak öne çıkan liberalizm uzun bir süreç içerisinde küresel ölçekte hâkim ideoloji haline gelecek ve ideolojilerin tamamı gibi daha geçerli bir ideoloji yerine gelemeyecektir. Fukuyama’ya göre liberal demokrasinin uygulamalarından ziyade temelinde yer alan düşünce önem arz etmektedir. 80’lerin sonunda Fukuyama tarafından geliştirilmiş olan teori, ABD’nin Soğuk Savaş sonrası dönem adına geliştirmiş olduğu stratejiler kapsamında, liberal yaklaşımların evrensel olması esaslı üzerinden ortaya çıkan liberal enternasyonalizm içerisindeki ana modellerden biri olarak görülmektedir (Hook ve Spainer, 2014: 187).

3.4.2. Huntington ve “Medeniyetler Çatışması”

Soğuk Savaş ile birlikte gelinen nokta, yerel düzeyde gerilimin tırmandığı bir dönem olmaktadır. Çift kutuplu sistemin son bulması sonrasında tek kutuplu sistem içerisinde ABD’nin olması beklenmekte iken çok kutuplu uluslararası bir sisteme geçiş yapılmıştır. Bu duruma paralel olarak özellikle Soğuk Savaş döneminin son bulduğu 1990’lı yılların başında bölgesel olma özelliğine sahip çatışmalar şiddetlenmeye başlamıştır.

İçeriğinde etnik unsurların yer aldığı çalışmalar ülke sınırlarına ek olarak uluslararası sistemin genelini tehdit edebilecek olgunluğa erişmiş bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönem içerisinde Birleşmiş Milletler tarafından müdahale edilen uluslararası düzeydeki çatışmaların sayısı üç iken, etnik çalışmaların dâhil edilmesi neticesinde bu rakam 47 olmaktadır. Yaşanan etnik çatışmalara doğru zamanlarda müdahale edilmemesi durumunda söz konusu gerilimler hızlı bir şekilde yayılabilmektedir. Buna ek olarak söz konusu çatışmaların sürece üçüncü bir tarafın müdahalesi olmadan çözülmesi imkânsız hale gelebilmektedir (Vızdık, 2019). Çoğu zaman süreçlere müdahil olan taraflar kendi çıkarlarını öncelikledikleri ve bu doğrultuda gelişecek çözümler istedikleri için faydadan çok zararları olmaktadır.

Huntington, küresel seviyede öne çıkan yedi ya da sekiz medeniyet noktasının bulunduğunu ifade etmektedir. Bu noktalar; İslam, Hint, Ortodoks, Budist, Latin, Yahudi-

Hıristiyan, Çin, Japon ve Amerika medeniyetleri olarak sıralanabilmektedir. Bu listeye Afrika'nın da eklenmesi mümkündür. Huntington teorisi doğrultusunda, var olan medeniyet noktaları arasında oldukça önemli ayrışma noktaları ile karşılaşmaktadır. Katolik-Ortodoks kesimler arasında var olan ayrışmanın, İslam ve Batı coğrafyaları arasındaki ayrışmadan daha önemli olmadığı üzerinde durarak asıl olarak İslam ve Batı coğrafyaları arasında var olan çatışmaların üzerinde durduğunu ifade etmiştir. Huntington öne sürmüş olduğu teori doğrultusunda Soğuk Savaş döneminde karşılaşılan komünist ve liberal düzenin çatışması sonlanmıştır. Bu doğrultuda “Medeniyetler Çatışması” hali hazırdaki sistem içerisinde uluslararası düzende gerçekleşen müdahalenin son boyutunu ifade etmektedir. Geliştirmiş olduğu teoride ise batı medeniyetinin refah, iyilik ve güzellik gibi temaları bünyesinde barındırdığını, doğu medeniyetinin ise tam tersi ifadeleri içerdiğini ve nihayetinde batı medeniyetinin mevcut konumunu koruması gerektiğini gerekçelere dayandırmaktadır (Silinir, 2016: 59-60). Söz konusu özellikler doğrultusunda Huntington tarafından öne sürülen “Medeniyetler Çatışması” teorisi 21. yy içerisinde ABD dış politikası sınırları içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Sonuç olarak bakıldığında ise Fukuyama ve Huntington tarafından geliştirilen teorilerin benzer çıkış noktalarına sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

3.4.3. Brzezinski ve “Büyük Satranç Tahtası”

Brzezinski tarafından geliştirilen teoride, ABD hegemonyası doğrultusunda tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış olan tüm bölgesel güçler ile uluslararası sistemde söz sahibi olmak isteyen devletler ile birlikte imparatorluklar değerlendirme altına alınmış, ABD'nin içerisinde yer aldığı duruma bağlı olarak “Satranç Tahtası” teorisi geliştirilmiştir. Brzezinski, tarihsel süreç içerisinde farklı birçok büyük çaplı devletin ortaya çıktığını, bu devletlerin ihtişamlı tarafları kadar oldukça önemli zaaflarının olduğunu da ifade etmiştir.

Geliştirdiği bu teoride hayali bir satranç tahtası üzerinden yola çıkmış ve ABD tarafından küresel liderlik konumunun muhafaza edilmesi adına jeostratejik olarak hareket edebilmenin yolları aranmıştır. Ona göre gerilimlerin yaşandığı bölgelerin güçlenmesi, birleşmelerin yaşanması ve bunlara ek olarak ABD'nin Batı coğrafyasının dışında tutulması, netice itibari ile ABD'nin oyunun dışında kalması ya da farklı bir ifade ile küresel liderliğinin son bulması olarak değerlendirilmektedir (Brzezinski, 2008: 51-56).

ABD dış politikasının başlıca stratejileri arasında yer alan bu teori, ABD'nin başta batı bölgesinde daha güçlü konuşlanması ve araştırmalarda izlenen yol bakımından Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Balkanlara yönelik eğiliminin artması yönünde etkili olan faktörler arasında yer almaktadır.

3.5. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Genel Ortadoğu Politikası

1. Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Versay Antlaşması Almanya için ağır şartlar içeriyordu. Almanya büyük toprak kaybına uğramış, sömürgelerini kaybetmişti, ekonomik açıdan iflas etmişti. 1933'te iktidara gelen Hitler Versay Antlaşmasının hükümlerinin çok ağır olduğunu, artık kabul edilemeyeceğini söyleyerek Almanya için yaşam alanı talebiyle işgal hareketlerine başladı. Eylül 1939'da Polonya işgaline kadar yumuşatma sakinleştirme politikasını sürdüren İngiltere ve Fransa gibi devletler işgallerin daha genişleyerek artması üzerine Almanya'ya savaş ilan ettiler. 6 Yıllık savaş sonunda Almanya ve müttefiklerinin yenilgisine rağmen Avrupa büyük tahrifat yaşamış, milyonlarca insan ölmüştür (Sander, 2014: 183).

2. Dünya Savaşı'na kadar Ortadoğu'da hüküm süren Fransa ve İngiltere mücadelesi savaşın sona ermesi ile yerini ABD ve Sovyetler Birliği'ne mücadelesine bırakmıştır. 1939'da başlayan 2. Dünya Savaşı ile birlikte, Sovyetler Birliği ve ABD'nin başat rol üstlendiği ve aralarında Fransa ve İngiltere'nin de bulunduğu blok savaşı kazanmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu konusundaki yarışı bu şekilde başlamış, bölgedeki zengin yer altı kaynaklarının keşfi ile de mücadele her dönemde daha da pekişmiştir. İki kutuplu Dünya düzeni ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile sona ermiş, ABD Dünyada ve Ortadoğu'daki tek süper güç olarak konumlanmıştır.

Savaşa dâhil olmalarıyla savaşın seyrini değiştiren iki galip devlet süper güç konumuna doğru yükselmiştir. Başta Almanya'ya karşı birlikte savaşan ABD ve Sovyetler Birliği daha sonra güç mücadelesine girmişlerdir. Şubat 1947'de imzalanan Paris anlaşmayla Doğu ve Batı blokları oluşmuş, uluslararası sistem "kapitalist" ve "komünist" olmak üzere ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde çift kutuplu bir hal almıştır. Yaklaşık 45 yıl sürecek olan bu güç mücadelesi Soğuk Savaş olarak anılmaktadır. Soğuk savaş, "2. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin

arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır.” (Sander, 2014: 224).

ABD'nin Soğuk Savaş dönemine kadar olan Ortadoğu politikası çok müdahil olmadan petrolü alalım yeter şeklindeyken, 2. Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin bir rakip olarak sahneye çıkmasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin yayılmasını, güçlenmesini ve bölgeye hâkim olmasını engellemek şeklinde değiştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde bu politikayı benimseyen ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar bu yaklaşımını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD tek süper güç olarak kalmanın verdiği özgüvenle hareket ederek Ortadoğu politikasını yeni bir boyuta taşımıştır (Önger, 2005: 35).

Soğuk Savaş dönemi bağlamında bakıldığında ABD'nin Ortadoğu politikalarının misyonerlik faaliyetleri üzerine temellendiği görülmektedir. 2. Dünya Savaşından sonra İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile tamamen bu bölgeye yerleşmiştir. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu politikası, başkanlarının adları ile anılan doktrinler çerçevesinde gerçekleşmiştir. ABD'nin Soğuk savaş döneminde Ortadoğu'daki muhtemel politikaları Sovyetler Birliği eksenli şekillenmiş ve Sovyetler Birliği parçalandıktan sonra ise temel politikası “terörizmle mücadele” şeklinde değişmiştir.

3.6. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD'nin Genel Ortadoğu Politikası

Ortadoğu, ABD'nin dış politikası açısından bakıldığında her başkan değişiminde farklı bir strateji ve oyun alanı haline gelmiştir. 1990'dan Trump dönemine kadar her ABD başkanı birtakım yönlerden benzer stratejiler izlese de kendilerine has birtakım farklılıklar da göstermişlerdir. Bu doğrultuda bu başlık altında ABD'nin Ortadoğu odağında izlediği politikalar belirlenen dönemler bağlamında ortaya konulmuştur.

3.6.1. 1990 - 2001 Arası Dönemde ABD'nin Ortadoğu Politikaları

Soğuk Savaş'ın sonuna gelinen dönemde göreve başlayan George H. W. Bush ile birlikte ABD politikalarında köklü değişimler meydana gelmiştir. Göreve başlaması sonrasında 1989 Kasım ayında Berlin Duvarı yıkılmış, Soğuk Savaş döneminin sona erdiği daha yüksek sesle konuşılmaya başlamış, ancak Sovyetler Birliği'nin parçalanması resmi olarak gerçekleşmemiştir. Bu duruma bağlı olarak yaşanan en önemli sorun geleceğe

dönük belirgin stretejilerin geliştirilememesidir. Belirsizliğin en önemli göstergelerinden birine baba Bush tarafından 1990 senesinde kongreye açıklanmış olan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde rastlanılmaktadır (Pirinççi, 2011: 81). Sunulan strateji belgesi içerisinde ABD ulusal çıkarları ve ulaşılmak istenen hedefler dört temel başlık üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlar;

- ABD'nin bağımsız ve özgürce varlığını sürdürmesinin sağlanması,
- Siyasal açıdan özgürlük, insan haklarına önem ve demokrasinin kurumlarına istikrarlı ve güvenli bir Dünyanın hazırlanması,
- Sağlıklı bir şekilde büyüme halinde olan ekonomik yapının geliştirilmesi,
- Müttefikler ve dost ülkelerle ilişkilerin kuvvetlendirilmesi olarak sıralanmaktadır.

Raporda yer alan ifadelerden yola çıkıldığında ABD'nin henüz Soğuk Savaş etkisinde olduğu görülmektedir. Öyle ki, geçmişte olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde de müttefiklerin varlığına ihtiyaç duyan bir profil çizmektedir (Pirinççi, 2011: 81-82).

3.6.2. 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti

2001 yılında başkanlık görevine başlayan George W. Bush Clinton dönemi Ortadoğu politikasını etkisiz gördüğünü belirterek yepyeni bir açılım gerçekleştireceğini söylemiştir. Bush'un başkan olmasıyla bölgeye yönelik politikalar önemli ölçüde değişiklikler göstermeye başlasada değişmeyen ABD hegemonyasının korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak yapılan stratejilerdi. Bush'un başkan olması ile birlikte yönetime giren ve önemli görevleri üstlenen Neo-con'lar, 11 Eylül saldırılarının hemen akabinde ABD politikasını önemli ölçüde etkilemişlerdir. ABD'nin küresel düzeyde ki hâkimiyetinin herkes için iyi olduğu düşüncesine sahip olan Neo-con'lar, ABD'nin liderliğini kurmak ve güçlendirmek için gerektiğinde büyük askeri gücünü kullanmasından yanaydılar (Altunışık, 2009: 74). Bush yönetimi döneminde 1997 yılında Neo-con'lar tarafından geliştirilen “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” kapsamında 21. yüzyılda yeni bir Roma imparatorluğu kurma hayali dile getirilmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırılar Neo-con'lara Dünyayı ABD çıkarları ve değerleri doğrultusunda yeniden şekillendirmeleri için aradıkları fırsatı vermiştir. Yapılan yorumlara göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD yönetiminin tek kutuplu Dünya hâkimiyetini sağlamak ve çıkarlarını korumak için uygulayacağı politikalara meşruiyet sağlayacak öteki bulunmuştu. Bu yeni düşman, ABD politikalarında önemli değişikliklere sebep olan 11 Eylül saldırılarının faillerinin mensup olduğu İslam kaynaklı uluslararası terördü.

11 Eylül saldırıları sonrasında Bush yönetiminde ki etkileri iyice artan Neo-con'ların 1997 yılında ABD'nin küresel liderliğini desteklemek için kurdukları düşünce kuruluşu Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi kapsamında yayınlanan raporlarda ABD'nin yeniden Ronald Reagan dönemindeki gibi "askeri güç ve ahlaki açıklık" politikasına yönelmesini istiyorlardı. 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu travmatik ortam sayesinde politikalarına kamu desteği sağlayan ABD yönetimi; 2002 yayınlanan "Ulusal Güvenlik Stratejisi"yle Bush yönetiminin politik ilkelerini ortaya koymuş ve ABD hegemonyasının tesisi için artık "kuşatma" politikası değil, "önleyici savaş" doktrinine geçtiklerini ilan etmişti. Bu durumda yapacağı askeri müdahaleler için Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların desteğine illa da ihtiyacı yoktu (Altunışık, 2009: 74-75).

Bush yönetiminin yeni stratejisi; ABD'nin düşmanı olarak tanımlanan devletin herhangi bir saldırısından önce, bu devlete dikkat etmeyi, saldırmayı ve hatta rejimini değiştirmeyi öngörür. Bush doktrini olarak adlandırılan bu strateji, Soğuk Savaş dönemindeki "caydırıcılık" ve "çevreleme" stratejilerinden de farklıdır (Yıldız, 2002: 12).

Condoleezza Rice Bush doktrini şöyle ifade etmektedir. "Bugünün tehditleri, büyük ordulardan ufak terörist gruplara, güçlü devletlerden küçük devletlere kaymıştır. 11 Eylül hiçbir şüpheye yer bırakmadan göstermektedir ki, ABD güvenliği tıpkı İç Savaş ve Soğuk Savaş dönemlerinde olduğu gibi yaşamsal bir tehdit altındadır." Bush'un yeni güvenlik stratejisi Rice tarafından yayınlanan makalede şu şekilde ifade edilmiştir: "Barışı, teröristler ve yasa dışı rejimlerin şiddetine karşı çıkararak; Dünyanın büyük devletleri arasında iyi ilişkiler kurulmasını destekleyerek; özgürlük ve refahı Dünya çapında geliştirmeye çalışarak korumak." Rice makalesinde ABD'nin Dünyayı daha güvenli bir haline getirmek için özel bir sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda ABD'nin "terör ağını ve teröristlere destek olan devletleri çökertme; nükleer, kimyasal

ve biyolojik silah sahibi olup da bu silahları terörist müttefiklerine verebilecek tiranlarla yüzleşme” görevi olduğunu savunmuş; Bush yönetiminin Irak rejimine karşı tavrı da bu nedenlere bağlanmıştır. Bütünsel bir yaklaşım içinde değerlendirilirse, Bush doktrininin her biri uluslararası hukuk alanında tartışmalı olan üç doktrini birleştirdiğini söylemek mümkündür: Birincisi, terörist örgütlere ve bu örgütleri barındıran devletlere karşı girişilen tek taraflı saldırılardır. İkincisi tek taraflı önleyici meşru müdafaa, üçüncüsü ise, tek taraflı insani müdahale doktrinleridir (Yapıcı, 2006: 33-34).

Bush, elindeki her türlü kaynağı küresel terör şebekesini çökertmek için kullanacağını, teröristlerin mali kaynaklarını kurutacaklarını ve teröristleri destekleyen ve barındıran ülkeleri takip edeceklerini ifade etmiştir. Bush’a göre, Dünyanın neresinde olursa olsun devletler, ABD’yle birlikte mi yoksa ona karşı mı olduğuna karar vermeliydi. Bu doktrin çerçevesinde ABD, “haydut devletler” kavramını geliştirmiştir. Başkan Bush, kitle imha silahlarına sahip oldukları ve teröre destek verdikleri gerekçesi ile Irak, Kuzey Kore ve İran’ı “şer eksenini” olarak ilan ettirmiştir (Diplomatik Gözlem, 2002).

ABD, 11 Eylül 2001 tarihli terör olayının asıl sorumlusunun Usame Bin Laden olduğunu vurgulamış ve Usame Bin Laden’in, Afganistan’da Taliban tarafından saklandığını bahane ederek 8 Ekim 2001 tarihinde Afganistan’a karşı bir hava harekâtı başlatmıştır. Bu harekâtın ABD’nin açıkladığı temel amacı; Usame Bin Laden’in yakalanması ve Taliban rejiminin cezalandırılıp, ortadan kaldırılmasıdır. Bu harekât ile teröre destek veren, göz yuman veya ABD’nin Dünya politikasına karşı çıkan haydut devletler ile cihat gruplarına, Washington’un kararlılığının gösterilmesi ve bir daha bu gibi tavırlara girilmemesi için gözdağı verilmesi amaçlanmıştır (Uslubaş, 2005: 240).

ABD’nin girişmiş olduğu “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adıyla duyurduğu bu eylemle Afganistan’ı hedef alması gerekçe olarak da Usame bin Laden’in gösterilmesi başta fakir ve çaresiz Afganistan halkı olmak üzere tüm Dünyada endişe yaratmıştır. Tüm Dünya kamuoyu, ABD’nin bu harekâta neden Afganistan’ı hedef olarak seçtiğini sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulamalar, Afganistan’ın Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu’yu birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasında yer alması, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından jeopolitik öneme sahip olması, operasyonun ardında önemli askeri, siyasi ve ekonomik çıkarların olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır (Aras ve Bacık, 2006: 222).

Küresel egemenlik mücadelesi için ilk durağı Afganistan olarak seçen Bush 20 Eylül 2001 günü yaptığı Kongre konuşmasında “terörle mücadelemiz El Kaide ile başlıyor, fakat onunla sona ermeyecek” dediğinde sürecin nereye varacağı kestirilemiyordu. Uluslararası terörle mücadele bahanesiyle başlatılan Afganistan işgali sürecinde ABD Orta Asya’da birçok üs kurmuş ve Avrasya’da etkinliğini artırmıştır. Bush, saldırının faillerinin çok katı bir şekilde cezalandırılacaklarını açıklamış, akabinde de saldırıların suçlusu olarak Usame Bin Laden ve onu koruyan Afganistan yönetimini ve bu yönetime destek veren İslam ülkelerini işaret etmiştir. ABD’nin Afganistan savaşı ile birlikte İran, Irak, Suriye gibi pek çok Ortadoğu ülkesini ve Somali’yi hedef göstermiş olması, maksadının terörü cezalandırmadan öte bir şey olduğunu göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur (Taşdemir, 2002: 297).

11 Eylül saldırılarına kadar ABD’nin Ortadoğu politikası enerji kaynakları ve İsrail’in güvenliği ekseninde oluşturulmuştur. Fakat 11 Eylül saldırılarıyla beraber Ortadoğu bölgesinden kaynaklandığına inandığı radikal ve dine dayandırdığı terörle mücadele ve kitle imha silahlarının bölgedeki bazı rejimlerin eline geçme ihtimalini önlemek de ABD’nin Ortadoğu politikasını belirleyen faktörlerden olmuştur (Aydın ve Özcan, 2007: 9). 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a gerçekleştirilen terörist saldırılarla başlayan, tüm Dünyayı tehdit edip, etkisi altına alan ve uluslararası alana yayılabilen terörizm tehdidi, sonuçları açısından yeni bir Dünya düzeninin oluşmasına ve bölgede ABD etkisinin artmasına zemin hazırlamıştır. Bu özelliklerinden dolayı da 11 Eylül saldırıları ile ilgili, ABD’ye dayandırılan birçok komplo teorisi üretilmiştir. Kaçırılan uçağın neden durdurulmadığı, ikiz kulelerin çökme şeklinin kontrollü yapılan bir iş olduğu görünümü vermesi, Dünya Ticaret Merkezi’nde uçağın çarpmadığı yedi numaralı binanın yıkılması bunlardan sadece bazılarıdır (BBC, 2011).

Bu sebeplerden dolayı 11 Eylül olayının Afganistan’daki mağaralarda yaşayan insanların yönettiği bir El-Kaide saldırısı değil, ABD içinde koordine edilen ve terör korkusu yaratmayı ve ortak bir terörizm düşmanı oluşturmayı hedefleyen bir saldırı olduğu düşünülmektedir (Sayın, 2006: 105). Bunların yanı sıra çok sayıda Yahudi’nin New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’nin çevresinden uzak durması konusunda uyarıldıkları yaygın şekilde öne sürülmüştür. Bu durum İsrail gizli servisiyle El-Kaide korsanları arasında bir bağ bulunduğuna işaret etmektedir (Halliday, 2008: 27).

ABD Anayasası gereğince Senatonun Başkan Bush'a verdiği 15 Eylül 2001 tarihli "Askeri Kuvvet Kullanma" yetkisi hakkındaki kanunda; 11 Eylül saldırılarının, ABD vatandaşlarına ve ulusal güvenliğine karşı olağanüstü tehdit oluşturan bir ihlal olduğunu belirtilmiştir. Kanunda, muhtemel hedeflerinin, uluslararası terör örgütleri, terörist kişiler ve teröre destek veren ülkeler olduğu açıklanmış, bunun yanı sıra Anayasanın verdiği yetki çerçevesinde uluslararası terörizme karşı koruyucu ve caydırıcı tedbirler almak hakkının; Meşru Müdafaa ve ABD vatandaşlarının güvenliklerinin korunması hakkına dayandığı ifade edilmiştir. Bu kanun ışığında ABD, 11 Eylül saldırılarını, Anglosakson medeniyete yapılmış bir savaş ilanı olarak tanımlamış ve terörün küresel bir güç olduğu algısını oluşturarak, Dünyanın sürekli bir savaş ortamında tutulmasını kurumsallaştırma ve meşrulaştırma çabası içine girmiştir (Gökçe, 2004: 85-86).

ABD Başkanı George Bush'un 15 Eylül 2001'de ABD halkına yönelik yaptığı konuşma da, bu açıdan bakıldığında oldukça anlamlıdır: "Sizden istenen sabırlı olmanız, çünkü bu savaş kısa sürmeyecektir. Sizden istenen azimli olmanız, çünkü bu savaş kolay geçmeyecek. Sizden istenen kuvvetli olmanız, çünkü zafere giden yol uzun olabilir." Aynı konuşmada, Başkan Bush tarafından bundan sonra izlenecek politikaların alacağı şekil, şu sözlerle ifade edilmektedir (Taşdemir, 2006: 154);

"ABD'ye savaş açanlar, kendi yıkımlarını kendi elleriyle seçmişlerdir. Zafer, terörist örgütlere ve onlara kucak açıp destekleyenlere yönelik bir dizi kararlı eylemle sağlanacaktır. Sizi temin ederim ki, sembolik bir eylemle yetinmeyeceğiz. Bizim vereceğimiz karşılık çok kapsamlı, güçlü ve etkili olmalıdır".

Bush'un bu söylemlerinden de anlaşılacağı üzere 11 Eylül saldırıları, ABD'nin küresel güç konumunu korumak ve devam ettirmek için aradığı meşruiyeti sağlayan en önemli gelişme olmuştur. Bush, 26 Eylül'de Kongre'deki mesajında tüm ülkelere bir seçim yapması gerektiğini, "ya bizimle berabersiniz, ya da bizim karşımızda teröristlerle" ifadeleriyle bundan sonra izleyeceği politikaları net bir şekilde ortaya koymuştur. Bush, açıkça, ABD ile birlikte hareket etmeyen ve kendileri gibi düşünmeyen tüm devletleri teröristlerle birlikte görme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Böylelikle, yeni ABD politikasında artık "Sovyet tehdidi" söyleminin yerini "terör tehdidi" almıştır (İdrisoğlu, 2010: 39).

Sonuç olarak ABD'nin 2. Dünya Savaşından beri izlediği kendisine rakip olabilecek güçlerin doğmasına engel olma politikasının bir uzantısı olarak Afganistan hemen akabinde Irak'a saldırdığını söyleyebiliriz. Ortadoğu'nun kaderini derinden etkileyen 11 Eylül saldırıları sadece bu politikanın uygulanabilmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenden dolayı yukarıda da belirttiğimiz gibi 11 Eylül saldırısı ile ilgili komplo teorileri üretilmekte ve günümüze kadar yaşanan olaylar, bu teorilerden bazılarının doğru olabilecekleri şüphesi uyandırmaktadır.

3.6.3. 2003 Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası

Yukarıda belirtilen 11 Eylül ve sonrası sürecin ilk önemli adımlarından biri 2003'de Irak işgali olmuştur. 2003 yılında Irak'ın işgaline giden süreçte ABD, 11 Eylül saldırıları ve sonrasında gelişen atmosferde Ortadoğu'da çeşitli amaçlar ve politikalar geliştirmiştir. 2003 senesinin Mart ayında AB Güvenlik Enstitüsü tarafından düzenlenen toplantılara birlik bünyesinde görev yapmakta olan güvenlik ve siyasi komitesinin temsilcileri ile strateji uzmanları katılmış ve nihayetinde ABD ile birlik arasında meydana gelen görüş ayrılıklarının belirlenmesinde üç ayrı başlıktan yararlanılmıştır. Bunların ilk sırasında; ABD tarafından Irak'ta mevcut olan rejim ile kitle imha silahlarının ulusal güvenlikleri için tehdit olarak değerlendirilmesine karşılık, Avrupa tarafından söz konusu silahların tehlikeli olduklarının kabul edilmesine karşılık kontrol edilebileceğinin öne sürülmesi yer almaktadır. İkinci görüş ayrılığı ise Irak'a güç kullanımı üzerinden ortaya çıkmıştır. Avrupalılar tarafından, Irak'a yapılacak müdahaleler için BMGK Önergisi ile yetkilendirme yapılması gerekliliğinin savunulmasına karşılık, ABD tarafından ise müdahalenin temel dayanağının "Meşru Müdafaa" olduğu ve Güvenlik Konseyi kararının zorunlu olmadığı öne sürülmüştür. Anlaşmanın sağlanamadığı bir diğer konu ise Ortadoğu'ya yönelik sergilenen politikalar olmuştur. Yaşanan tüm anlaşmazlıklara bağlı olarak ortak yaklaşımların benimsenmemesi neticesinde Atlantik ötesi ilişkilerde bozulmalar meydana gelmiş, Avrupa-ABD ortak stratejisi hayata geçirilememiştir (Kahraman, 2003: 152-153).

Bu anlaşmazlıkların arka planında yatan bir neden ise Avrupalı devletlerinde Ortadoğu coğrafyası ile ilgili olarak beklentilerinin ve menfaatlerinin olmasıdır. Bu devletlerin ilgisi, Avrupa'da bir birliğin oluşturulmasından öncesine dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde 1.Dünya Savaşı'nın son bulması ve Osmanlı

İmparatorluğu'nun sona ermesi ile birlikte İngiltere ve Fransa tarafından birçok Ortadoğu ülkesinde manda yönetimleri kurulmuştur. Bölgenin temel huzursuzluk kaynakları arasında gösterilmekte olan İsrail'in kuruluşunun arka planında yer alan Balfour Deklarasyonu'na bu ülkelere ek olarak İtalya tarafından destek verilmesi, Araplara bağımsızlık sözü vermekte olan bu ülkeler tarafından İsrail'in doğrudan tanınması bir ihanet süreci olarak yorumlanmıştır (Şahin, 2006: 17-28).

Sonuç itibari ile 2003 yılında Irak işgali gerçekleşmiş ve ABD, işgalin amaçlarını; Saddam Hüseyin rejimini devirmek, Kitle imha silahlarına ulaşmak, Bölgedeki terörist grupları tasfiye etmek, Irak Petrollerini ve enerji yollarını kontrol etmek, Irak'ı Ortadoğu ülkelerine model yapmak gibi bir dizi gerekçe sunarak açıklamıştır.

3.6.4. Obama Dönemi ABD Politikası

Slogan olarak kendisine “Değişim”i seçen 04 Kasım 2008 yılında 44. ABD Başkanı olarak seçilen Barack Obama Ortadoğu politikalarında oldukça önemli değişimlerin meydana geleceği yönünde bir beklenti ile 20 Ocak 2009 yılında görevine başlamıştır. Beklentilere de paralel bir şekilde Bush yönetimi sonrasında öncelikle söylemlerde önemli değişimler yaşanmıştır. Öncelik olarak müdahaleden ziyade müzakere ve diyalogun tercih edilmesi, genellikle çok taraflı politikaların tercih edilmesi, dış politikanın şekillenmesinde müttefiklerle birlikte çalışılması, Obama döneminin öne çıkan temel özellikleri olarak gösterilmesi mümkündür. Öyle ki Obama'nın Bush yönetimine yönelik aktarmış olduğu eleştirilerin başında da dış politikanın çıkış noktasının “teröre karşı savaş” yaklaşımının tercih edilmesi yer almaktadır. İslam coğrafyası ile savaş halinde olduğuna yönelik ortaya çıkan algının değişmesi ve ilişkilerin normalleşmesine yönelik adımlar atılmış ve bu sayede Dünya genelinde etkinlik göstermekte olan ABD karşıtlığının bir miktar olsun önüne geçebilmek amaçlanmıştır. Ortaya koyulan yeni çerçevenin uygulaması değerlendirildiğinde ise birtakım sonuçlara ulaşılmaktadır. Obama tarafından seçim döneminde sıklıkla üstünde durulan Irak'tan çekilme kararı ise seçim sonrasında hayata geçirilmeye başlanmıştır. Senatör olarak görev yaptığı dönem içerisinde Irak Savaşına karşı olan Obama, bu defa durumu ABD'nin asıl hedefi olan El-Kaide ile mücadelede zayıf kaldığı yönünde değerlendirmiştir (Dodge, 2009: 253-275).

Obama, daha önce izlenmiş olan politikalardan ayrı olarak Suriye ve İran sorunlarının çözümünde müzakerelerden yararlanılacağını ilan ederek, bölgede sürdürülecek olan politikaların ana fikrini de belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece, Bush döneminde durma noktasına gelen Suriye ilişkileri, Obama dönemi ile yeniden canlanmaya başlamıştır. Benzer bir şekilde Filistin-İsrail geriliminin son bulması adına sürecin yeniden ele alınması gerektiğini ifade eden Obama, İsrail tarafından yeni yerleşimlerin inşa edilmesinin durdurulması gerektiğini ifade ederek bölgede daha makul bir denge politikası izlemeye çalışmıştır. İslam coğrafyasına seslendiği Kahire konuşmasında ise ABD'nin bölgedeki mücadelesinin odak noktasında Müslümanların yer almadığının altını çizerek, hoşgörü ortamının sağlanması temennisini bir kez daha yinelemiştir (Hinnebusch, 2007: 9-27).

Ortadoğu bölgesine yönelik gerçek bir değişim sürecinin hayata geçtiğini ifade etmek ise ne yazık ki güçtür. Öyle ki, Obama göreve geldikten sonra söylemler ve izlenen politikaların değişiminden öteye çok fazla gidilememiştir. Zira tam anlamı bir değişimin yaşanması için ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının değişmesi ya da bu çıkarlarından vazgeçmesi gerekmektedir. Sadece yeni yönetim aynı çıkarlar için farklı politikalar izlemeye başlamıştır. Bu durumun bilincinde olan Obama, Kahire konuşmasında; "ABD sadece kendi çıkarını düşünen kaba bir imparatorluk stereotipi değildir" ifadesi ile yalnızca mevcut algıyı değiştirme amacını taşımaktadır. Bu nedenle Clinton dönemine benzer bir şekilde Obama döneminde de bölgede izlenmekte olan politikaların hayata geçirilmesinde rıza tesisinin sağlanmasının önem arz ettiği ifade edilebilmektedir. Bu durum, Bush yönetimi ile etkili hale gelen yeni-muhafazakâr yaklaşım etkisinin kaybolması olarak değerlendirilse de, temelleri 1980'li yıllara dayanan, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte çok daha güçlü hale gelen liberal müdahalecilik anlayışının geri planda tutulacağı anlamına gelmesi söz konusu değildir. Öyle ki, Obama tarafından yapılan hem Ankara hem de Kahire konuşmalarında diyalog vurgusunun yapılmasına karşılık, bölgenin Bush dönemine benzer bir şekilde bütünsel olarak değerlendirildiği görülmektedir (Patnam, 2010: 210-233).

Konu ile ilgili kaleme alınan bazı yazılarda Obama yönetimine Bush yönetiminden miras kalan politikaların değişiklikler üzerinde sınırlandırıcı bir etki yaratacağı öne sürülmektedir. Bu noktada işaret edilen temel durum sadece liberal müdahalecilik

noktasında uzun bir dönem boyunca gelişim göstermiş sağ ve sol ittifaktan meydana gelen ideolojik sınırlılıklar olmamaktadır. Daha farklı bir ifade ile Bush döneminde ulusal güvenlik ve ordu üzerinden gerçekleştirilen yapısal değişikliklerin Obama döneminde geliştirilecek dış politikaları sınırlandırdığı öne sürülmektedir. Ortadoğu’da önemli rolleri olan başta İsrail yanlısı lobi ve petrol lobileri ise ABD’nin bölgeye yönelik politikalarında belirleyici olabilmektedir.

Tüm bu faktörlere ek olarak netice itibari ile Obama döneminde ABD tarafından Ortadoğu’da izlenmiş olan politikalar ve yürütülen ilişkiler bölgenin aktörleri üzerinde etkili olmuştur. Ortadoğu ülkeleri ve bölgede etkili olan diğer aktörlerin menfaatleri ve ajandaları ABD’nin politikalarında belirleyici olma özelliğine sahiptir. Örnek vermek gerekirse İran’ın iç ve dış politikalarında ortaya çıkan yansımalar, Irak sınırları içerisindeki farklı grupların mevcut ilişkileri, İsrail tarafından izlenmekte olan politikalar, Filistin sınırlarında El-Fetih ve Hamas arasında gelişen ilişkiler ABD politikalarının etkilenmesine neden olsa da, Soğuk Savaş’ın bitmesi sonrasında ABD tarafından Ortadoğu’da yeni bir düzenin meydana gelmesine yönelik sergilenen gayret, Obama yönetiminin gerçeklerle karşı karşıya kalmasında etkili olmuştur.

Obama’nın ikinci döneminde, ABD’nin Suriye’ye yönelik politikalarında önemli değişiklikler meydana gelmemiş fakat kısmen yumuşama ve diplomatik ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Genel olarak ABD Suriye’nin İran ile yaklaşmasından rahatsızlık duymaktadır. İki devletin oluşturacağı siyasi ortaklık, İsrail açısından tehlike riski barındırdığından, ABD bu ortaklığın oluşmaması için İngiltere, Fransa ve Almanya’nın desteğiyle Esad yönetiminin meşruiyetini yitirdiğini ve görevden ayrılması gerektiğini ifade etmektedir (Deniz, 2013: 323). Suriye’de yaşananların Libya’da yaşananlardan daha farklı bir boyutta gerçekleştiğini belirten Obama, “*Suriye’de olanlar üzücü ve skandal. Uluslararası toplumun Beşşar Esad rejimine karşı harekete geçtiğini görüyoruz. Diğer yandan, bazılarının önerdiği gibi tek taraflı askeri müdahalede bulunmanın ve basit bir çözümün var olduğuna inanmanın hata olacağını kanımsındayım.*” diye belirtmiştir. (Şanlı, 2014: 15-16).

2011 Ağustos ayında Esad’ın gitmesi gerektiğini söyleyen Obama, 2012 yılında uluslararası toplumdan gelen insani müdahale taleplerine istinaden kimyasal silah kullanımının kırmızıçizgi olduğunu dile getirmiştir. Bunun bir diğer anlamı ise

Suriyelilerin diğ er silahlarla öldürülebileceğ inin ancak kimyasal silah kullandıkları an karş ılık verileceğ inin sinyalleridir (Pirinççi vd., 2014: 10).

Baş kan Obama döneminde İ ran yönetimine yönelik olarak ikili ilişkilerinin dü zelmesi adına yeş il ış ık yakmış ve buna bağı lı olarak durumun tekrar değ erlendirilmesini önermiştir. Bu çerçevede İ ran yönetimi bu sözleri ılımlı karşı layarak ikili ilişkiler adına yeniden masaya oturabileceklerini belirtmiştir. Yapılan görüş melerin ardından Obama'nın İ ran hükümetine, İ ran'ın kültürüne önem verdiğ i kanısına varılmış, Bush döneminde gerçekleş en gergin diplomatik krizler yerini ılımlı görüş melere bırakmıştır (Deniz, 2013: 324).

Yapılan başkanlık seçimlerinde uluslararası güvenlik pozisyonlarına gelindiğ inde, ilk sıralardaki maddelerde İ ran yer almaktadır. Obama tarafından İ ran'a yönelik olarak geliştirilmiş olan stratejilerin yeterli olmadığını düş ünen Cumhuriyetçilerin başkan adayı Romney'in İ ran'a yönelik olarak daha belirgin adımların atılmasını ve askeri alanda daha caydırıcı yaklaşımlarını sergilenmesini istemektedir. Romney Obama tarafından geliştirilen politikaların önemli bir kısmının kuş atma temelli olduğunu ifade etmektedir. Romney tarafından geliştirilen politikalarda, İ srail devleti ile etkili bir uyumluluk sürecinin var olması gerektiğ i ısrarla tekrarlanmaktadır (Cebeci, 2012: 13).

Obama'nın görev süresi boyunca İ ran ile ilişkilerde farklı tutumlar sergilenmiştir. Başkan seçilmesi sonrasında yapmış olduğ u konuşma sırasında İ ran ilişkilerinin normalleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ön seçim sürecinde çok daha sert tavırlarının olduğ u, yaptırımlar üzerinden İ ran'a yaklaşacağı nın görülmesine karş ılık normalleş me gerekliliğ inin ö ne sürülmesi ş aşırtıcı bir geliş me olarak değ erlendirilmiştir. Süreci içerisinde Nevruz mesajında da İ ran'a zeytin dalının uzatıldığı yorumu yapılmış ancak daha sonrasında meydana gelen geliş melere ve ilişkilerin seyrine bakıldığında yaklaşımların en baş a döndüğü görülmektedir.

İ ran'da gerçekleş en seçim neticesinde meydana gelen halk hareketlerinin İ ran rejimi tarafından oldukça sert bir şekilde bastırılması sonucunda, Obama ve İ ran arasında kurulabilecek yapıcı diyalog ve ilişkilerin yumuş ama ihtimali zora girmiştir. Mevcut ilişkilerde de beklenen iyileş me bir yana çok daha büyük bir daralma meydana gelmiştir. Obama'nın ABD başkanı olması sonrasında İ ran'ın nükleer konusuna dair politikalarının

değişmediği görülmüştür. Seçim sonrasında ABD'nin Birleşmiş Milletler sürekli temsilcisi olan Susan Rice tarafından görüşmeler sürecinde Netanyahu'ya verdiği yanıt kapsamında İran'ın nükleer silah üretebilme kabiliyeti içerisinde olmadığı ve yaptırımlar için bir süre zaman tanınacağı çağrısının yapılması Obama döneminin o dönem ve ilerleyen dönemlerde takip edeceği politikalar hakkında önemli ipuçları vermektedir (Cebeci, 2012: 14).

Obama tarafından izlenen politikaların en belirgin özelliği, İran'la devam eden müzakereler ile birlikte Suriye'de yaşanan gerilimlere göre alınması gereken konuma göre yeniden dizayn edilmesinin mümkün olmasıdır. Öyle ki süreç içerisinde olası müdahaleler sonrasında ortaya çıkan mevcut koşulların ilişkilerin kopma noktasına gelmesine neden olabilmektedir. Obama tarafından Bush dönemine ait siber saldırıların sürdürüldüğü bilgisinden hareketle İran seçimleri sonrasında halk hareketlerine destek verilmiş olması da muhtemel sonuçlar arasında gösterilmektedir.

3.6.5. Trump Dönemi ABD Politikası

08 Kasım 2016 Tarihinde ABD'nin 45. Başkanı olarak seçilen Donald Trump'ın, İsrail'e olan sempatanlığı, Filistin meselesine karşı tutumu ve Başkan seçildikten sonra İsrail-Filistin meselesindeki rolü çok tartışılmıştır. Trump birçok seçim kampanyasında İsrail ile müttefik olacağını ve İsrail-Filistin çatışmasında İsrail'i destekleyeceğini söylemiştir. Bu söylemleri çok tepki almasına rağmen, Trump bu düşüncesinden vazgeçmemiştir. Seçim kampanyaları boyunca Trump'ın en büyük destekçisi şüphesiz kızı İvanka Trump olmuştur. Her ne kadar Donald Trump ailesinin Nazi Almanya'sından geldiği söylense de İvanka Trump'ın eşi yahudi asıllı Jared Kushner'dir. Jared Kushner seçim kampanyası boyunca, seçildikten sonra ve görevi devralma süreci boyunca Kayınbabası Donald Trump'a İsrail konusunda danışmanlık yapmıştır. Donald Trump'a İsrail konusunda destek veren sadece damadı değildir. Ayrıca ABD'nin en zengin yahudisi olan Sheldon Adelson'da Donald Trump'ın büyük destekçilerinden biridir. Adelson Donald Trump'ın seçim kampanyaları boyunca milyonlarca dolar bağış yapmıştır. Adelson ve karısı Miriam, 2016'da Cumhuriyetçilere 80 milyon dolardan fazla para harcamış ve Trump'ın açılışı için 5 milyon dolar vermiştir (Omar, 2017). Trump'a gelen bu destekler aslında İsrail'e olan sempatisini bir nevi açıklar niteliktedir. Trump ayrıca İsrail Başkanı Netanyahu ile de görüşmüştür. Donald Trump'ın kampanya ofisinden İsrail Başkanı

Netanyahu ile görüştüğünden sonra 26 Eylül 2016'da yapılan açıklama şöyleydi: "Trump, Kudüs'ün 3000 yıldan uzun süredir Yahudi halkının ebedi başkenti olduğunu ve Trump yönetiminde ABD'nin Kudüs'ü nihayet İsrail devletinin bölünmez başkenti olarak kabul edeceğini söyledi (Crowe, 2016: 151). Görüldüğü üzere Donald Trump'ın net söylemleri vardır. Bu net söylemlerinden biri de İsrail-Filistin meselesidir. Yahudilerin tek amacı olan Kudüs'e sahip olmak olduğunu çok iyi bilen Trump Başkan seçildikten sonra da Kudüs'ü İsrail hükümetinin başkenti olarak tanıyacağını açıkça söylemiştir. Nitekim Başkan seçildikten sonra da dediğini yapmıştır.

Donald Trump İsrail'e olan yakınlığı ve Filistinli Müslümanları terörist olarak görmesi hem İslam âleminde hem de Batı'da bazı ülkelerde tepkilere neden olmuştur. Trump'ın Filistinli vatandaşların da terörist olduğunu düşünmesi, Trump'ın İslamofobik söylemlerinin bir diğer örneğidir. Zira Trump bir röportajında aynen şöyle diyordu: "Filistinli çocuklara büyüüp terörist olmayı öğretiyorlar. Buna bir son vermeleri lazım. Teröre son vermeliler. Ve İsrail'in bir Yahudi Devleti olarak var olma hakkına saygı göstermeleri gerek." (Crowe, 2016: 151). İsrail hükümeti tarafından zulüm gören Filistinli Müslümanlara terörist diyen Trump İsrail'in var olma hakkını savunmuştur. Yine Donald Trump; "Gazze Golan tepelerinde İsrail'e karşı bir cephe oluşturmaya çalışıyorlar. Gazze İslam'ı cihadı destekliyor. Batı Şeria ise Filistinli teröristlere terör saldırıları için 7000 dolar ve ya 30000 dolar teklif ediyorlar" demiştir (Trump, 2016). Donald Trump Filistinli Müslümanları terörist olarak görmüş ve İsrail için planlar kurduğunu söylemiştir. İsrail'in yaptıklarına terör demeyen Trump İsrail yönetimini savunmuştur.

Donald Trump 21 Mart Washington AIPAC konferansındaki konuşmasında İsrail ve Filistin meselesinden bahsetmiştir. Donald Trump; "2004 yılında Gazze şiddetinin doruğunda iken, İsrail'in 40. geçidinde ben en önde yürüdüm. Birçok kişi için bu riskliydi. Birçok kişi reddetti ama riske girdim ve yaptım. Ama bugün buraya İsrail'i konuşmaya gelmedim. Bugün buraya bizim müttefikimizi konuşmaya geldim. Ortadoğu'daki İsrail devletini, tek demokrasiyi konuşmaya geldim." Demiştir (Trump, 2016). Donald Trump İsrail'e olan sempatisini ve İsrail ile var olan ittifakını gizlememiştir. Ayrıca Ortadoğu'daki tek demokrasi devletinin İsrail olduğunu söylemiştir. Filistin'de yaşanan onca vahşetten sonra Trump'ın İsrail'i desteklemesi ile yine İslamofobik bir tavır içinde

olduğunu göstermektedir. İşgalci İsrail Devleti'nin yaptığı zulme sessiz kalan Trump ilerleyen zamanlarda da yaptığı anlaşmalarla İsrail ile aynı saflarda yer alacaktır. Donald Trump yine bir konuşmasında Filistinli Müslümanların terörist olduğunu ve durdurulmaları gerektiğini söylemiştir. Trump'ın her söyleminde Müslümanları terörist olarak yansıtmaları akıllarda çok büyük bir soru işareti bırakmaktadır. Tıpkı Haçlı seferlerinde Papa'nın Müslümanları şeytani varlık olarak göstermesi gibi Donald Trump da Müslümanlara karşı ön yargılı davranmış ve İslamofobik söylemlerde bulunmuştur. Başka bir konuşmasında insanların zihnine Müslümanları terörist olarak kazımak için benzetme yöntemini kullanmıştır. Donald Trump: "Her gün çocuklara İsrail'den ve Yahudilerden nefret etmeyi öğrettiniz. Bu durmak zorundadır, İtfaiyecilerin kahraman olduğu bir toplumda yaşarken, küçük çocuklar itfaiyeci olmak ister. Sporcuların ve film yıldızlarının kahramanlar olduğu bir toplumda yaşarken, küçük çocuklar sporcu ve film yıldızı olmak isterler. Filistin toplumunda, kahramanlar Yahudileri öldüren kişilerdir." demiştir. Bu söyleminde görüldüğü gibi Filistinli çocukların terörist olarak yetiştirildiğini söylüyor. Oysa rakamlar ve saldırılar çok daha farklı şeyler söylemektedir. İnsan Hakları Örgütü B'Tselem, kuruluşunun 20. yılında, 1989 yılından bu yana derlediği verilere göre çatışmalarda 7398 Filistinli ve 1483 İsrailinin hayatını kaybettiğini belirlendi (NTV, 2009). İsrail'in Gazze operasyonlarında hayatını kaybeden Filistinli Müslümanların çoğu sivil, çocuk ve kadındır. Yapılan bu zulme karşılık Donald Trump'ın hala İsrail'i desteklemesi ve Filistinli Müslümanları terörist olarak görmesi Trump'ın ırkçı ideolojilerinden biridir.

ABD'nin korktuğu bir mesele de İran ile yapılan anlaşmadır. İran'ın nükleer silah yapması ABD ve Batı devletlerinde büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. İran'ın İsrail'i tehdit etmesinin ise ABD ile İsrail'in arasının bozulmasına sebep olacağını düşünen Trump İran ile olan anlaşmayı yeniden gözden geçireceğini defalarca dile getirmiştir. Donald Trump İran'ın tüm terör örgütlerine yardım ettiğini ve onları beslediğini iddia etmiştir. İran'ın elinde nükleer bir silahın var olma ihtimalini ABD, İsrail ve Avrupa için çok büyük bir tehdit olarak görmüştür. İran'ın elinde var olan nükleer silah her ne kadar doğru olsa da bu senaryo 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Afganistan ve Irak savaşlarının senaryosuna çok benzemektedir. Trump'ın söylemlerini bu açıdan da değerlendirmekte fayda vardır.

Donald Trump her ortamda Müslümanların terörist olduğunu ve Birleşmiş Milletler ile ABD'nin teröristleri ödüllendirdiğini düşündüğünü ifade etmektedir. Trump seçim kampanyalarının birinde İsrail'e, Netanyahu'ya övgüler yağdırmıştır. Trump; "Netanyahu ile görüşeceğim. Onu çok iyi tanıyorum. Netanyahu İsrail'e ve o bölgeye barış ve istikrar getirecek ve beraber çalışacağız" demiştir. Konuşmasının kalan kısmında ise "İsrail'i seviyorum. İsrail'i seviyorum. Kızım Ivanka güzel bir Yahudi bebeği doğurmak üzere. Yahudi Devleti sonsuza dek var olacaktır" demiştir (Trump, 2016). Donald Trump'ın bu söylemleri onun Yahudilere olan sevgisini ve Müslümanlara olan ön yargısını, nefretini ve korkusunu göstermektedir. Filistinli Müslümanların özgürlüklerini hiçe sayan ve onları sadece terörist olarak gören Trump, başkan seçildikten sonra Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması için söylemlerini hayata geçirmiştir

Donald Trump Birleşmiş Milletler'in ABD ve İsrail ile dost olmadığını düşünmektedir. Ona göre Birleşmiş Milletler demokrasinde dostu değildir. Özgürlüğün dostu değil, ABD'ye bile dost değil ve kesinlikle İsrail'e de dost değildir. Barack Obama'nın İsrail ile son yılda yaptıklarını Trump sert bir şekilde eleştirmiştir. Çünkü Birleşmiş Milletler'in İsrail ile Filistin arasındaki anlaşmanın İsrail için felaket olacağına inanmıştır. ABD hükümetinin bu anlaşmayı veto etmesini istemiştir. Zaten İsrail hükümeti de Birleşmiş Milletler'in çıkardığı yerleşim kararına uymayacağını ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler'in Filistin topraklarını işgal etmesini durdurma kararına Donald Trump'ın tepkisi İsrail'in lehine, Müslümanların ise aleyhine olmuştur. Trump; "Eğer Başkan olursam bu kararı veto edeceğim." demiştir. ABD'nin ve Birleşmiş Milletler'in kararına karşı çıkan Trump başkan seçildikten sonra vakit kaybetmeden çalışmalarına başlamıştır. Birleşmiş Milletler'in kararını reddeden Donald Trump 20 Ocak 2017'den sonra Birleşmiş Milletler'in kararını da değiştireceğini ifade etmiştir.

Tarih 6 Aralık 2017 Çarşamba, Donald Trump; "Açıklamam bugün İsrail ile Filistin arasındaki çatışmaya yeni bir yaklaşım getirecektir. 20 yıldır ABD İsrail'in Kudüs'e taşınması kararını bekletiyor. Aynı formülleri tekrarlamamanın faydası yok, farklı kararların zamanı geldi. Bu nedenle Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak resmen tanımanın vakti geldi." demiştir (Woolley, 2016: 10). Konuşmasının devamında ise Kudüs'ün kutsallığından bahsetmiştir. Trump; "Kudüs sadece üç büyük dinin kalbi değil, aynı zamanda Dünyanın en başarılı demokrasilerinden birinin kalbidir." demiştir (Woolley,

2016: 12). İsrail'in Kudüs'e yerleşmesi tüm Dünyada tepki alırken Donald Trump'ın bu tavrı onun ırkçı ve İslamofobik bakış açısına sahip olduğunu düşündürmüştür. İsrail'in Filistinli Müslümanlara yaptığı saldırılar uluslararası hukuka aykırı iken ve bu konuda alınmış yüzlerce Birleşmiş Milletler kararı olmasına rağmen Trump'ın İsrail'i demokrasinin kalbi olarak görmesi son derece düşündürücüdür. Bu kararın ardından birçok ülkeden Filistin'e destek gelmiştir.

ABD Başkanı Donald Trump, İslam Dünyasından gelen tüm tepkilere karşın Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanıdı ve Tel Aviv'deki ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınacağını açıkladı (BBC, 2017). İmzalanan bu kararın ardından İsrail Trump'ı onurlandırmak adına Eski Kent Bölgesine yer altından tren istasyonu yapacaklarını ve bu duraklardan birine de Trump'ın adını vereceklerini bildirdi. İsrail'in bu planı Müslümanlar için önemli olan Mescid-i Aksa'yı tehlikeye atmaktadır. UNESCO tarafından da kültür mirası listesinde yer alan Kudüs İsrail'in planlarıyla yok olma tehlikesindedir. Filistinli Müslümanlar tarafından yapılan değerlendirmelere ve bölgeden gelen haberlere göre İsrail Mescid-i Aksa'yı yıkıp yerine Süleyman mabedini inşa etmek istemektedir. Müslümanlara yapılan bu haksızlığın altında ne yazık ki Donald Trump'ın da imzası vardır. Donald Trump'ın İsrail hükümetine ve Yahudilere bu kadar ilgi duymasındaki sebeplerden biri Yahudilerin ABD'deki mal varlıkları ve ekonomik güçleri olabilir. Ayrıca İran ile İsrail'in arasındaki problemler, Donald Trump'ın İran devletine olan antipatisi İsrail ile yakınlaşmasını sağlamıştır.

3.7. ABD'nin Ortadoğu Politikasından Beklentileri

ABD'nin, Soğuk Savaş döneminden bugüne kadar Ortadoğu bölgesine hâkim olma çabaları bulunmaktadır. Bölge üzerinde stratejik planları olan ABD, Ortadoğu bölgesinde yaşanan krizler için bir araya gelinerek ortak kararlar alınması gerektiğini beyan etmiştir. Bu çerçevede ABD, bölge üzerinde inisiyatiflerinin bulunduğunu, buna bağlı olarak Irak'a yönelik olarak yaptığı müdahalenin ardından Ortadoğu bölgesi adına hedeflemiş olduğu politikalar doğrultusunda uluslararası arenada desteği artırmak istemiştir. Ortadoğu bölgesi için hazırlanmış olduğu sorumluluk listesini uluslararası arenada diğer ülkelerle istişare yapma yoluna gitmiştir. Oluşturulan sorumluluk listesinin ABD'nin Genişletilmiş Büyük Ortadoğu İnisiyatifi'ne dair bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Bu çerçevede ABD'li üst düzey yetkililer bu projenin demokratikleşme adına iyi bir yönetimin, iktisadi

ve toplumsal desteklerin sağlanması açısından önem arz ettiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda ABD'nin oluşturmuş olduğu sorumluluk listesinde bulunan öngörüler uluslararası arenada tekrar gündeme gelmiştir (Özdağ, 2007: 23; Özbek, 2002).

ABD'nin geçmişten günümüze Ortadoğu bölgesindeki İsrail ile aralarını sıcak tuttuğu bilinmektedir. İki ülkenin sıcak temasları Ortadoğu bölgesinde oluşturulan askeri yol izleme haritasında İsrail ve ABD ortak karar almıştır. Irak'ın bölgesel olarak Asya'nın güney yakasına açılan bir kapı olarak görülmesinden dolayı ABD'nin İsrail ile işbirliği içinde olduğunu söylemek mümkündür. ABD, Ortadoğu bölgesi ile birlikte Orta Asya'yı da hakimiyet altına alma çabalarını da beraberinde getirecek Ortadoğu bölgesinde bulunan ülkelerle ikili ilişkilerini ılımlı ve stabil tutma hedefiyle ikili çevreleme politikasını uyguladığını göstermiştir (Erdem, 2007: 65).

Bu çerçevede ABD'nin, Orta Asya ülkeleri ile birlikte Ortadoğu bölgesini de hâkimiyeti altına alarak toprak genişletmenin arayışı içinde olduğu söylenebilmektedir. Ortadoğu bölgesi konumu itibarıyla Asya ve Avrupa ülkelerine giden bir köprü görevi görmektedir. Nitekim Ortadoğu bölgesine ABD'nin sahip olma çabaları diğer kıtalara da sahip olma şansı vereceğinden dolayı diğer kıtalarında stratejik önemini bir hayli artırmıştır. Ortadoğu bölgesinde ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ile birlikte yeni düzenlemelerin yaşanmasının telaşı Irak, Lübnan, Filistin ve Suriye gibi ülkeler arasında çatlak sesler oluşturmuş buda ülkeler arasında krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Washington ve Tel Aviv bölgelerinde yaşanan krizlerin sona ermesi adına brifingler verilmiş ve bu durumun yıkıcı değil yapıcı olduğunu lanse etmişlerdir (Erdoğan vd., 2001).

3.7.1. Ekonomik Çıkarlar

Gündelik petrol gereksiniminin düzenli bir şekilde artması ile petrol bağımlılığı oldukça yüksek hale gelen ABD, söz konusu gereksiniminin oldukça önemli bir bölümünü Dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına sahip olan Ortadoğu'dan karşılmaktadır. Bu durumda enerji kaynaklarının aktarımının güvenli bir şekilde sağlanması ABD'nin en temel konusu haline gelmiştir. Söz konusu önemin azalması ise ancak alternatif enerji kaynaklarının ABD genelinde yaygın bir şekilde kullanılması ile mümkün olabilecektir (Arı, 1999: 58).

Nüfus üzerinden yapılan değerlendirmeler neticesinde İran'ın dışarıda tutulması halinde bölgede yer alan ülkeler hesaba katıldığında, Dünyanın enerji kaynaklarının yaklaşık olarak %52'lik kısmının 150 milyonluk bir kesiminin elinde olduğu görülmektedir. Petrol kaynaklarına benzer bir şekilde varlığı kesin olan doğalgaz rezervlerinin de %70-75'lik kısmının Büyük Ortadoğu Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir. Bu gerçeklerden hareketle Ortadoğu, hem Rusya'nın hem de ABD ile birlikte Batılı müttefiklerinin ana hedefi konumunda yer almaktadır (Ayhan, 2006: 88-91).

Özellikle bölgenin başat ülkeleri arasında yer alan Irak, mevcut kaynakları, arazilerinin yüksek verimliliğe sahip olması ile oldukça stratejik bir öneme sahip olmaktadır. Bakıldığında Basra Köfezi'ndeki petrol rezervlerinin oldukça önemli bir kısmı Irak sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu durumda Irak, Suudi Arabistan'ın hemen ardından en çok petrol rezervine sahip olan ülke sıfatına sahiptir. Dünya genelinde değerlendirildiğinde ise toplam petrolün sekizde birlik kısmının Irak'ta bulunduğu görülmektedir. Tüm bu veriler dahi Irak'ın günümüzde istikrarsız bir yapıya sahip olmasının hangi sebeplere dayandığının açık bir göstergesi niteliğindedir. Şehir medeniyeti kavramının varlığı ile de ön plana çıkan Irak'ın bir diğer önemli özelliği ise su kaynaklarının oldukça zengin olmasıdır. Petrol devletleri değerlendirildiğinde Irak dışında kalan diğer Arap Yarımadası ülkelerinin fiziksel ve beşeri açıdan aynı olanaklara sahip olmadığı görülmektedir. Bölgede belirli çıkarları olan ABD'nin söz konusu çıkarların sağlanmasına yönelik olarak destek alacağı stratejik ortağı ise İsrail olarak dikkat çekmektedir (Arı, 1999: 64). Tayyar Arı tarafından belirtildiği üzere; İsrail ile birlikte bölgede bulunan müttefiklere destek verilmesi, koruma altına alınması, ilişkilerin daha güçlü hale getirilmesi ABD'nin Ortadoğu'daki mevcut stratejik konumunun korunması adına oldukça önemli olmaktadır. ABD'nin bölgede mevcut olan menfaatlerinin muhafaza edilmesi adına İsrail'in varlığının belirli bir istikrara sahip olması gerekmekte, ABD ise bu doğrultuda İsrail'e açık bir şekilde destek vermektedir. Bununla birlikte ABD, politikaları kendisi ile uyum içerisinde olan tüm Ortadoğu ülkelerinin güvenliğine özellikle ayrı bir önem vermektedir.

3.7.2. Stratejik Çıkarlar

ABD yönetiminin Ortadoğu için izlemekte olduğu çıkarlar, kritik öneme sahip müttefik ülkelerle olan ilişkilerin sürdürülmesi, bu ülkelerin çevresel tehdit unsurlarından

korunması, doğal kaynakların serbest bir şekilde dolaşımının sağlanması ve nihayetinde askeri müdahalelerin gerçekleştirilmesi adına ideal ortamın sağlanması sınırları içerisinde kurgulanmaktadır. Suudi Arabistan ve İran'ın Sovyetler Birliği nüfuzuna paralel olarak geliştirilen "İkiz Sütünler" stratejisi ile ABD'nin bölgede yürütmekte olduğu istikrarlı politikanın bir unsuru olarak görülmektedir. Soğuk Savaş dönemi ile gelen noktada Washington'un müttefikleri ile olan ilişkilerinin bölge genelinde atmosfer tamamen değişse dahi söz konusu çıkarlara bağlı olarak yürütülen politikasının kolay kolay değişmeyeceği ifade edilmektedir.

Süreç içerisinde devletlerarasında ilişki sürekli bir değişim içerisinde olmaktadır. Örnek vermek gerekirse 1980'lerde düşman iki ülke olan İran ve Irak'ın günümüze gelindiğinde ise oldukça güçlü ilişkilerinin geliştirdiği görülmektedir. Bu durumla benzerlik gösteren bir başka durumda ise körfez ülkeleri arasında olası risk unsurlarına karşı geliştirilmiş olan ortaklık, günümüzde ise oldukça kırılgan bir yapıya sahip olmaktadır. Söz konusu gelişmeler ABD'nin bölge genelinde yakalamak istediği istikrarını, askeri açıdan ise bölgede etkinlik sağlamasına yönelik tüm girişimlerini engelleyebilecek özelliğe sahip olabilmektedir.

Ortadoğu'da mevcut olan petrol kaynakları üzerindeki belirleyici olma özelliğini kısmen kaybetmiş olsa dahi ABD, küresel ekonomik koşullar adına önem arz eden enerji akımlarını kontrol altında tutma amacı ile hareket etmektedir. Müttefiklerin karşı karşıya kaldığı tehdit unsurları, yerel düzeyde yaşanan gerilimler ve radikalizmin etkilerinin kuvvetlenmesi bölgenin genelinde kaos ortamının ortaya çıkmasının temel unsurları olarak görülmektedir. Bunlara ek olarak ABD tarafından bölgenin güçlü düşman ülkeleri arasında gösterilmekte olan İran, Washington tarafından izlenen politikalara karşı farklı reaksiyonlar göstermektedir. Bu durumda ortaya çıkan istikrarsız ortam ABD ile AB üyesi müttefikleri arasındaki ilişkilerinde değişmesine yol açmıştır. Öyle ki Suriye'de sürmekte olan iç savaş ve DEAŞ'ın bölgedeki etkinliğini arttırması, AB ülkelerinin politik, ekonomik ve güvenlik açısından birçok sorunla karşılaşmasına neden olabilecek bir etkiye sahip olmaktadır.

Özetle, ABD'nin bölge genelindeki geleneksel olarak nitelendirilebilecek menfaatlerini tehdit etmekte olan birçok beklenmedik durumla karşılaşmaktadır. DEAŞ'ın bölgedeki etkinliğini arttırması ve bölgede Kürtlerin etki alanının hızla yayılması, ABD'nin

menfaatlerinin tekrar revize edilmesine benzer bir şekilde yüzyıl evvel çizilmiş olan bölgesel sınırların içerisinde yer alan devlet birimlerinin de sürdürülebilir olmasını gerekli kılmaktadır. Buna ek olarak yakın bir tarihe dek ABD tarafından “çek diplomasisi” ile kontrol edilmekte olan körfez ülkeleri, günümüzde geleneksel garantörleri dahi devre dışı bırakarak koordinasyondan bağımsız silahlanma süreçlerine başvurulmaktadır.

3.7.3. Siyasal Çıkarlar

ABD'nin Ortadoğu politikasındaki çıkarları ve stratejilerinin dönüşümü 2000'lerden itibaren kaçınılmaz bir hal almıştır. Ortadoğu odaklı bölgesel ve küresel gelişmeler, ABD'nin bölgeye bakışını değiştirirken, söz konusu gelişmeler de çoğu zaman ABD kaynaklı ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi günümüzde de İsrail'in güvenlik konusu, petrolün ve diğer enerji kaynaklarının küresel sisteme kesintisiz biçimde ulaşabilmesi ile doğalgaz ve petrol ticaretinde ABD para birimi doların kullanımı gibi ilkelerin hala devam ettiği görülmektedir. Özellikle 2001 yılından sonra ortaya çıkan “terörizmle mücadele” mottosu, ABD'nin siyasi çıkar ve stratejilerini uygulayabilmesi adına meşruiyet kazanma çabası üzerine kurulmuştur. Lakin Soğuk Savaş sonrasındaki politikalar incelendiğinde, 2000'li yıllardan itibaren ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarında iki temel değişiklik olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki; ABD'ye mesafeli bir konumda olan Arap milliyetçisi ve Baasçı nitelikteki rejimlerin tasfiye edilmesi hedefi, diğeri ise müttefik güçlerde demokratik reformların yapılması isteğiydi. İkinci stratejide başarıya ulaşamadığı görülürken, ABD'nin kendisine mesafeli olan ya da Rusya'ya yakın konumdaki rejimleri devirmek konusunda önemli ölçüde başarılı olduğu değerlendirilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'da Baasçılığı ve Arap milliyetçiliğini temsil eden üç ülke bulunmaktaydı. Bunlar; Libya, Suriye ve Irak'tı. Bu ülkeler ve iktidarları, küreselleşme ve ABD'nin amaçları karşısında tam bir anti-tez konumunda görünüm sergilemekteydiler. İçyapıları incelendiğinde milliyetçi ve otoriter rejimlere dayalı ve kapitalizme karşıt alanlar olarak görülmekteydiler. Aynı zamanda bu üç ülke Rusya'ya yakın bir görünüm sergilemekteydi. Bu özelliklerinden ötürü, siyasi açıdan ABD'ye mesafeli duran bu ülkelerin uluslararası sistem açısından problemleri görünmeleri, bu rejimlerin tasfiyesi için ABD'yi motive etmiştir. Bununla birlikte ABD'nin

Ortadoğu'daki partneri İsrail için Saddam Hüseyin'in bir tehdit unsuru olması, Libya'nın terörle ilişkilendirilmesi ve Suriye'nin İran'a olan yakın görüntüsü de ABD'nin bu ülkeler için müdahalesine alt boyutta zemin hazırlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da ABD, farklı isimler taşıyan strateji ve politikalarıyla bu ülkeleri kaosa ve istikrarsızlığa itmiş ya da rejimlerini değiştirmiştir. Irak'ın işgali, Libya'nın bombalanması ve Suriye'nin içsavaşa sürüklenmesinin ardından ABD'nin siyasi çıkarları bulunmaktadır. Yine bir sonuç olarak Kaddafi ve Saddam öldürülmüş, ABD her Ortadoğu krizinde olduğu gibi bölgeye daha fazla asker yerleştirme politikası izlemiştir. Bu durum da Rusya'yla yakın ilişkileri olan Libya, Suriye ve Irak'ta ABD askerinin konuşlanmasını sağlamıştır.

ABD, istikrarsız ve kaosa sürüklenmiş bir Ortadoğu hedefiyle Suriye'de PYD, Libya'da Hafter ve Irak'ta Barzani üzerinden hem siyasi nüfuzunu hem de askeri varlığını kurma şansı yakalamıştır. 2019'da halen süregelen bu sürecin 2000'li yılların başında öngörülmesi zor görünmekteydi. Libya, Suriye ve Irak'a benzer özellikler göstermese de Afganistan da bu ülkeler gibi değerlendirilebilecek bir son yaşamıştır. ABD, karşıt olduğu İran'ın Suudilerle ihtilafından dolayı da Yemen'deki Şii-Sünni çatışmasında taraf olmuştur.

Arap milliyetçisi ya da Baasçı olan bu ülkelerin küresel sisteme dahil olmalarının zorluğunu anlayan ABD, çatışma ve kaos ortamında iç savaş dinamiklerinin hareketlenmesine ya destek vermiştir ya da önlem amaçlı herhangi bir adım atmamıştır. Suriye'de ve Irak'da DEAŞ, Afganistan'da Taliban, Libya'da Ulusal Geçiş Konseyi ile ABD destekli Hafter arasındaki çatışma ortamları bunlara örnek olarak verilebilecektir. Benzer biçimde Yemen'de Suudiler'in destek verdiği Sünni Hadi ile İran destekli Şii Husiler'in yer aldığı bir iç savaş da bu konuya örnek olarak verilebilecektir.

ABD, Arap milliyetçiliği ve Baasçılığın temsilcisi olan ülkelere müdahalede bulunurken, kendisine yakın ülkeler üzerinde de “demokratikleşme” için baskılarda bulunmaya başlamıştır. Suudi Arabistan'dan Cezayir'e kadar tüm ülkelere bu konuda telkin ve baskılarda bulunulmuştur. Buna karşın bu demokratik reform baskısı, çoğu ülkede göstermelik uygulamalarda geçiştirilmiştir. Örnekleme gerekirse Kuveyt'te bir kadının bakan olarak görevlendirilmesi, Mübarek'in karşısına aday çıkması, Ürdün'de çok partili hayata geçilmesi kararı gibi gelişmeler önemli sayılabilecektir. Lakin ABD'nin demokratikleşme baskısı özellikle Trump dönemi ile birlikte ortadan kalkmıştır. İronik

bir sonuç olarak görünse de ABD'nin kendisine uzak rejimleri ve ülkeleri yıkması, kendi müttefiklerinde reform yaptırmaktan daha kolay olmuştur. Yıkarak inşa etmekten daha kolaydı ya da ABD'nin bu konudaki birikimi daha iyiydi. Bu bağlamda istikrarsızlığın süregeldiği bir Ortadoğu, ABD'nin temel siyasi stratejilerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

3.8. ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirlemede İslamofobi'nin Yeri

İslamofobi'nin üretilme sürecinin günümüzde endüstriyel bir araç haline dönüşmesi çok boyutlu ve siyasi çıkarlara hizmet eden karmaşık bir yapı halini almıştır. ABD de Ortadoğu politikalarını ve sonuç olarak yaptığı müdahaleleri meşrulaştırmak adına İslamofobi'yi körüklemekte ve bir araç olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda ABD'li STK'lar ve "düşünce kuruluşları" çeşitli finansman kaynakları yaratarak medyada ve Dünyada İslamofobi'yi yayma ve Ortadoğu'da terörizm algısı yaratmayı amaçlamaktadırlar.

Küreselleşmenin ideolojik silahları olan tekelleşmiş medya grupları, doğru haber akışını manipüle edip haberinde dezenformasyon (yanlış bilgilendirme) yaparak bireylerin doğru habere ulaşma hakkını göz ardı ederek engellemektedir (Akıner, 2014: 53).

Bu bağlamda medyanın yanı sıra, hükümet, jeopolitik stratejistler ile –genelde topluma mal olmasa da– İslam uzmanı akademisyenler hep bir ağızdan İslamiyet'in Batı'yı tehdit ettiğini haykırmaktadır. Bu kişilerin kendi İslamiyet imajlarını empoze etme güçleri ve istemleri vardır. Dolayısıyla kendi imajları, başkalarınınkinden daha geçerli ve daha çok gündemdedir (Said, 2000: 220). ABD film endüstrisi ve televizyon ağları tarafından toplumsal dayanışma için üretildiği iddia edilen içerikler bile, toplumsal yapıdaki bir azınlığı marjinalize etmek için kullanılabilir. Bu imgeler, eğitilmiş, başarılı ve sosyal olarak muhafazakâr olan Müslümanların çoğunu yanlış temsil ederek; çok kültürlü farkındalığa rağmen, Müslümanların basmakalıpları, popüler medyada Müslüman karşıtı deneyimlerin artmasına neden olmaktadır (Ullaq, 2016). Böylece medya, İslam ve Müslümanlar hakkında ortak algıya dair söylemler üretme eğilimi göstermektedir (Geisser, 2011: 39).

Bu bağlamda; medya ve çeşitli araçları Ortadoğu konusunda yaygın şekilde kullanan ve özellikle STK ve medya organları üzerinden bunu destekleyen ABD, Ortadoğu üzerinden terörizm ve İslamofobi'yi körükleme gayreti göstermektedir. Ortadoğu politikasının geçerli ve kabul edilebilir olmasının dayanağı da tüm Dünyada oluşturulacak potansiyel İslamofobi olarak görülmektedir. ABD'yi ortadoğu'da haklı ve demokratik gösterecek yegâne unsurlardan biri İslamiyet ve Müslümanlar'ın müdahaleyi hak ettileri algısıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihi süreçte bakıldığında 1. Dünya Savaşı'nın da öncesinde petrolün kayda değer bir biçimde kullanımına giden yolda keşfi ve kullanım teknolojilerinin gelişme süreçlerine değin Ortadoğu bölgesi çoğunlukla yalnızca bir geçiş yolu olarak görülmüştür. Stratejik ve dini öneminin dışında uluslararası gündemde siyasi açıdan gündeme gelmesi ise petrolün öneminin artması ile birlikte olmuştur. ABD, 1823'de kabul ettiği Monreo Doktrini ile birlikte kendi kabuğuna çekilmiş durumdayken, Ortadoğu'da önemli ölçüde mücadele eden güçlerin Fransa, Rusya ve İngiltere olduğu bilinmektedir. ABD, 1. Dünya Savaşı sebebiyle Monreo Doktrini'ne ara vermiş ve savaşta önemli rollerden birini üstlenmiştir. Lakin savaşın sonra ermesi ile birlikte ABD tekrar kabuğuna çekilmiş, Bolşevik ihtilaliyle birlikte kendi iç problemlerine odaklanan Rus İmparatorluğu da Ortadoğu üzerindeki etkilerini yitirmeye başlamıştır. Söz konusu dönemde Ortadoğu'da en önemli iki oyun kurucu olarak Fransa ve İngiltere kalmıştır. 1939'de başlayan 2. Dünya Savaşı ile birlikte ise, Sovyetler Birliği ve ABD'nin başat rol üstlendiği ve aralarında Fransa ve İngiltere'nin de bulunduğu blok savaşı kazanmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da izlediği politikalar, Fransa'nın uğradığı işgal nedeniyle kötü bir durumda olması ve İngiltere'nin de savaş sonrasındaki politik ve ekonomik yorgunluğu, ABD'yi aktif bir biçimde Sovyetler Birliği'nin karşısına geçirmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın ardından elde edilen kazanımlarla Sovyetler Birliği ve ABD Dünya sahnesinde iki önemli güç olarak kalmış ve savaş öncesinde Ortadoğu'da hâkimiyet mücadelesi veren Fransa ve İngiltere geri planda kalmışlardır. Bu durumda Ortadoğu'ya Sovyetler Birliği'nin hâkim olmaması adına ABD, çeşitli politikalar izlemiş, Eisenhower ve Truman doktrinlerini devreye sokmuştur.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu konusundaki yarışı bu şekilde başlamış, bölgedeki zengin yer altı kaynaklarının keşfi ile de mücadele her dönemde daha da pekişmiştir. İki kutuplu Dünya düzeni ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile sona ermiş, ABD Dünyada ve Ortadoğu'daki tek süper güç olarak konumlanmıştır. Uluslararası sistem açısından bakıldığında Soğuk Savaş sonrasının en önemli özelliklerinden birisi, ABD odaklı batının tek kutuplu bir Dünyayı beraberinde getirmesi olmuştur. Buna karşın ABD bu dönem içerisinde çok taraflı ve derin politikalar izlemiş, tek kutuplu Dünya

görünümü savuşturmaya çalışmıştır. Bunun bir örneği olarak, Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi sürecinde ABD, Birleşmiş Milletler ve bölge ülkelerinin önemli ölçüde desteğini alarak Irak'a müdahalede bulunmuştur. Bu çok taraflı politikalar ise 2001'de ABD başkanlığına gelen George W. Bush ile değişmeye başlamış, Bush üzerinde önemli etkileri olan neo muhafazakarlar, askeri seçeneklerin sık kullanıldığı daha aktif ve agresif dış politikalar benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Bush'un göreve gelmesinin hemen ardından gerçekleştirilen 11 Eylül terörist saldırıları da bu neo muhafazakâr taleplerin dayanağı olmuş ve ABD kendisini "terörizm karşısında bir savaşçı" olarak ilan etmiştir. Bu strateji bağlamında ABD yalnızca terörist örgütlenmelere değil, aynı zamanda yardım eden odaklara da müdahale edeceğini duyurmuştur. Bu doğrultuda Bush yönetimi bir "haydut devletler" listesi yayımlamış ve Irak, İran, Afganistan, Suriye ve Libya gibi Ortadoğu ülkelerini bu listeye eklemiştir. Bunu takip eden süreçte ABD, 2001 yılında kendisiyle gücü mukayese dahi edilemeyecek Afganistan işgaline başlamış ve uzun süre Taliban rejimiyle mücadele etmiştir. Kimyasal silahlar, teröre destek verme gibi daha sonra asılsız oldukları ortaya çıkan gerekçelerle 2003 yılında başlatılan Irak işgali ise rejimin hemen devrilmesine rağmen neticelendirilememiş ve Irak kelimenin tam anlamıyla bir bataklığa dönmüştür.

Afganistan ve Irak müdahalelerinin ardından ABD tarafından işgal edilen ülkelerde çeşitli isyanlar ortaya çıkmış, toplumlar öngörülen dönüşümleri gerçekleştirememiş ABD'nin işgal süreleri uzamıştır. Uzayan işgal süreci, ABD'ye hem askeri hem de ekonomik açıdan önemli külfetler getirmiş ve daha da önemlisi bölge toplumlarında ABD'ye karşı büyük bir tepki ve radikalleşme eğilimi doğmuştur.

ABD'ye karşı bölge toplumlarında ortaya çıkan tepki, Bush yönetimini ikinci döneminde yumuşamaya itmiş, ardından ise 2009'da göreve gelen Obama döneminde tamamen yumuşama belirtileri görülmüştür. Bush döneminde izlenen agresif Ortadoğu politikalarının ABD üzerindeki zararlarını göstermek isteyen Obama, Ortadoğu politikasını değiştirmek istemiş ve önemli adımlar atmıştır. Bunlardan ilki henüz başkanlığının ilk günlerinde Filistin-İsrail barış sürecini yapılandırmak için Ortadoğu temsilciliğine George Mitchell'i atamasıdır. Bununla birlikte uluslararası toplumda sıkça tartışılan Guantanamo kampının kapatılmasıyla ilgili karar, ABD ordusunun Irak'tan çekilmesi konusunda verdiği direktif ve İran Yeni Yılı'nı kutlayan mesaj yayımlaması

önemli gelişmeler olarak görülmüştür. Göreve geldiği yılın Mayıs ayında İsrail'i, Yahudi yerleşimlerini genişletmeme konusunda uyarmıştır. Ortadoğu toplumundaki radikalleşme ve ABD karşıtlığının yükselmesi, Obama'yı Kahire'de İslam Dünyası ile iyi ilişkiler kurmak istediğini açıkladığı bir konuşmaya itmiştir.

Ortadoğu'daki radikalleşmeyi ve yükselen ABD karşıtlığını göz önünde bulunduran Obama yönetimi, 2011'de Tunus'ta başlayan Arap Baharı'na tek kutuplu olarak müdahale etmekten kaçınmış, pragmatist politikalarla BMGK ve NATO gibi küresel örgütlerin müdahalelerine taraf olmayı seçmiştir. Bu stratejinin ardında, ABD tarafından uzun yıllar istikrarsızlığa itilen Ortadoğu toplumları nazarındaki kötü imajı silmek hedefinin bulunduğu üzerine tartışmalar da yürütülmüştür. Bu bağlamda radikalleşmenin yükseldiği Ortadoğu'da Obama yönetiminin politikalarının izlerini Arap Baharı'nda da görülmüştür.

Obama ve önceki başkanların politikalarında ne denli farklılıklar olsa da ABD'nin bölgede istikrarsızlık tarafı olduğu, normlar ve ilkelerden bağımsız şekilde yeni bir bölgesel sistem kurma gayretinde olduğu görülmektedir. Trump döneminde de benzer şekilde yeni bir Ortadoğu düzeni isteği sürmekte ve pervasız söylemler geliştirilmektedir. Trump'ın da dış politika anlayışının odak noktasında diplomatların olmadığı bir diplomasi ve küresel ilkelerden uzaklaşma yatmaktadır. Trump'ın Ortadoğu'ya bakışındaki en önemli örnek ise Suriye konusuyla birlikte, Filistin bağlamında aldığı kararlardır. Trump döneminde ABD yönetimi, Tel Aviv'de olan elçiliğini Kudüs'e taşımış ve bu kararıyla da Kudüs'ü büyük tartışmalara sebep olacak biçimde İsrail'in başkenti olarak tanımıştır. Filistin'in Ortadoğu'nun sıcak karnı olması da bölgedeki ABD karşıtlığını yeniden körüklemiş, Ortadoğu toplumlarını radikalleşme noktasında yine etkileyen bir faktör olmuştur. Trump dönemi ile birlikte Hristiyan sağın, evanjelikler ve Yahudiler ile fikir birliği sonucunda medeniyet çatışmasının fitilleri bir kez daha atılmıştır. Buna özel bir örnek de Müslümanlar'ı "kâfir" olarak tanımlayan evanjelik papaz Jeffress'in Trump'ın danışmanları arasında yer bulmasıdır. Radikalleşme kavramının da değerlendirildiği bu araştırmada söz edilmesi gereken en önemli unsurlardan biri; ABD'nin Yahudi ve Evanjelik radikaller tarafından ele geçirilmiş görüntüsüdür.

ABD'nin Ortadoğu'da yürüttüğü askeri ve diplomatik her faaliyet, kabaca bakıldığında kolay kazanılan zaferler gibi görünmekte olsa da müdahalelerin ardından ABD'ye olan karşıtlığın artması ve toplumun radikalleşmesi, Birleşmiş Milletler kararları olmadan tek taraflı ABD müdahalelerinin ardından gelişmiştir. Kaosa sürüklenen Ortadoğu'da radikalleşme, çeşitli sonuçlar ortaya çıkartmış ve bu sonuçlar da batılı odaklar tarafından İslamofobi adına kullanılmıştır. Bazı dönemlerde yumuşama eğilimi gösterse de ABD dış politikası her şeye rağmen ABD karşıtlığını baskılayamamıştır. Uyguladığı hukuksuz ve sert politikalar, yaptığı askeri müdahaleler karşısında ABD'nin yumuşak gücü oldukça aşınmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin, Ortadoğu'daki faaliyetlerini meşru kılmak için kullandığı araçlardan biri olan İslamofobi ile birlikte ötekileştirilen Müslümanlar ve Ortadoğu coğrafyası, ötekileştirildikçe radikalleşmekte olan grupların eline geçen toplumlara sahne olmaktadır. Bu durum da ABD ve batılı devletlerin müdahaleleri ile birlikte toplumda aşırılığı artırmakta, artan radikalleşme Ortadoğu'da ABD ve İsrail düşmanlığını körüklemekte, bu körükleme de yine batının devşirdiği haber ve medya araçlarıyla İslamofobi'yi güçlendirmektedir. Bu yöntemle ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında tek güç olarak sürdürdüğü Ortadoğu'daki pozisyonu bölgede radikalleşmeyi arttırmakta ve bölgenin radikalleşmesi de ABD'nin en önemli silahlarından biri haline gelmektedir.

Ortadoğu'nun tarihi serüveni, bulunduğu coğrafya, sahip olduğu yer altı kaynakları, üç semavi dinin merkezi olması, ticaret yollarının ana güzergâhında bulunması, etnik ve dini yapısı değerlendirildiğinde kendisinde her zaman bir çatışma potansiyelini bulundurduğu görülmektedir. Bugün Ortadoğu Kavramı ile birlikte zikredilen radikalleşme kavramı sadece dış müdahalelerle ilgili değil aynı zamanda Ortadoğu bölgesinin kendi içerisinde barındırdığı yukarıda sayılan unsurlarlada ilgilidir. Mevcut potansiyel gözardı edilmeden bu çalışma çerçevesinde ABD'nin bölgeye yönelik olarak yürüttüğü dış politikasına odaklanılmıştır.

Günümüzde gelişen olgulara yönelik yapılan incelemeler neticesinde “radikalizm” ifadesinin oldukça ön plana çıktığı görülmektedir. Buna ek olarak küresel ölçekte İslam bir tehdit unsuru ya da Dünya barışını olumsuz olarak etkilemekte olan bir din olarak Batı tarafından lanse edilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından demokrasi ve terörle mücadele söylemleri üzerinden Ortadoğu'ya

yönelik müdahaleler düzenlenmektedir. Süreç içerisinde modernleşme kavramı üzerinden ekonomik, ideolojik ya da demokratik olarak gerçekleştirilen müdahalelerin arka planında Batı tarafından yürütülen algı operasyonları yer almaktadır. Yaratılmak istenen algının odak noktasında ise İslam adına hareket ettiğini iddia eden radikal grupların faaliyetlerinin İslama mal edilme çalışılması yer almaktadır. Böylesine bir algının ortaya çıkarılmaya çalışılmasının temel nedeni ise İslama yönelik olarak gerçekleşen yorum farklılıkları ile söz konusu farklılıkların anlaşılmasındadır. Bir başka ifade ile sömürgeleştirebilme adına ortaya çıkan “yeni emperyalizm” ifadesinden yararlanılabilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş sonrasında dağılması ile birlikte küresel ölçekte mutlak hâkim güç olarak öne çıkan ABD, mevcut gücünün hâkimiyet alanını genişletmek adına aradığı yeni düşmanını da bulmuş olmaktadır. “Yeşil Kuşak” şeklinde de aktarılmakta olan bu strateji ile Ortadoğu ya da Orta Asya’da bulunan Müslüman ülkelerin üzerinde durulmakta ve mevcut petrol kaynakları ele geçirilmeye çalışılmaktadır. Ancak 11 Eylül saldırıları ile birlikte gelişen terör kavramlarının başında Post Modern Terör kavramı yer almaktadır. Bu durumun arka planında ABD ve Batı Dünyası tarafından tanımlanan İslami Radikalizmin küresel bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmesi yer almaktadır.

Ortadoğu, tarihsel süreç içerisinde birçok devlet ya da medeniyetin etkisi altında kalmış ve yine tarihsel süreç içerisinde paylaşılması mümkün olmamıştır. Kaynakları, jeopolitik özellikleri, stratejik açıdan önemli bir konumda olması nedeni ile uluslararası arenada en çok ilgilenilmekte olan bölgelerin başında gelmektedir. Öyle ki, bölgenin kontrolünü ele geçiren enerji kaynaklarının kontrolünü de eline geçirecek ve küresel olarak mutlak güç haline gelecektir.

Geçmiş dönemlere benzer bir şekilde bugünün koşullarında da Ortadoğu oldukça önemli olan bir konuma sahiptir ve birçok devletin menfaatlerine paralel olarak müdahalelere maruz kalmaktadır. Öyle ki AB ülkeleri ve ABD başta olmak üzere birçok ülke bölgede mevcut olan menfaatlerine uygun politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Bu durumda menfaat ve güç kavramlarının bölgede mevcut olan politikalar üzerinde belirleyici olmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu sisteminde mutlak hâkim olan ABD tarafından Ortadoğu’daki etkinliğinin tam anlamıyla sağlanması amacı ile çok daha güçlü stratejiler geliştirilmiş ve bölgede çok daha müdahaleci bir ABD varlığı ortaya çıkmıştır.

ABD Irak'tan Suriye'ye Filistin'den Mısır'a pek çok meseleye gizli ya da açık müdahil olmaktadır. Irak işgali fiili olarak ABD tarafında yapılmış bölgeye yabancı askerlerin girişi büyük tepkiye sebep olmuştur. Suriye meselesinde ABD bölge halkını desteklemek yerine kendine partner olarak seküler gördüğü yapıları seçmiş ve pek çok askeri üs kurmuştur. Ortadoğu'da ki ABD varlığı çok büyük tepki çekmekte ve radikalleşme açısından çok önemli bir eşiği oluşturmaktadır.

ABD tarafından izlenmekte olan kirli politikaların bir sonucu olarak gelişmekte olan grupların çıkış noktasını meydana getirmekte olan aşırı İslam Radikal hareketi, aslına bakılacak olursa İslam coğrafyasının yeniden doğuşu isteği ile gelişen İslam Radikalizm Hareketi üzerinden doğmuştur. Oysaki radikal İslam yaklaşımı ile birlikte İslam'ın odak noktasında yer alan adil, yüksek değerlere sahip, insan odaklı haline dönüş niyeti aktarılmaktadır. Buna karşılık yaklaşımın içeriğinde yer alan tüm Dünyaya yayılma, ilk islam dönemlerine dönüş sağlama gibi sloganlar idealist ve politik özellikler olarak öne sürülmektedir.

Bununla beraber İslam grupları içerisinde terör niteliklerini doğurmakta olan değişkenler ise ABD sömürgeciliğinin sonucunda gelişen etnik kimlikler, medeniyetler arasında meydana gelen çatışmalar, yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, politik ve idealist olarak İslam Fundamentalizmi'nin gelişimi ile birlikte radikal örgütlerde görülen silahlanmalar, terör örgütleri ile etkileşim içerisinde olunması, başta ABD olmak üzere Batı'ya yönelik son derece olumsuz duyguların gelişmesi ve Ortadoğu coğrafyasının tepkisi olarak ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Ortadoğu bölgesi kendi içerisinde yoğun bir çatışma potansiyeli bulundursada, mevcut potansiyel özellikle ABD ve ortakları tarafından uygulanan politikalar neticesinde harekete geçmiştir. Bölgede devam eden kaosu ve huzursuzluğun temel nedeni halen devam eden işgaller ve yapılan müdahaleler sonucu oluşan kaotik ortamdır. Ortadoğu halkları adeta radikalleşmeye itilmiş, bu radikalleşme bölgenin işgali, kaynaklarının talan edilmesi ve ötekileştirilmesi için kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Birol, ABD'nin Suriye Politikası, Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler, ed. Birol Akgün, Haziran 2012.
- AKINER, N. Uluslararası Medya Emperyalizmi. *İstanbul: Hükümdar Yayınları*, 2014.
- ALBAYRAK, Hafize Şule. Hristiyan Fundamentalizmi, Din ve Toplum Yayınları, İstanbul, 2007
- ALKAN, Necati. Gençlik ve Radikalizm, Kara Kutu Yayınları, Bursa, 2013.
- ALMOND, G. A. SIVAN, Emmanuel and APPLEBY, R. Scott. Fundamentalism: Genus and Species Fundamentalisms Comprehended. Martin E. Marty and R. Scott Appleby (ed.). Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- ALTINBAŞ, Deniz. TÜRKİYE-AB ORTADOĞU ÜÇGENİ. *Akademik Orta Dogu*, 2010, 4.2.
- ALTINKAŞ, Evren. Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri, 2016.
- ALTIOK, Metin, Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları ve Türkiye. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2005, 3,12, 151-173.
- AMMERMAN, Nancy T. North American Protestan Fundamentalism Fundamentalisms Observed. Martin E. Marty and R. Scott Appleby (ed.). Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- ARAS, Bülent; İran'da Beklenmeyen Sonuç, Bilinmeyen Gelecek. Ahmedinecat Dönemi ve Türkiye. *Stratejik Analiz, Cilt*, 2005, 6: 58-70.
- ARI, Tayyar. 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.

- ARI, Tayyar. İran, Irak, ABD ve Petrol, 2. Baskı, İstanbul, Alfa, 2007.
- ARMAOĞLU, Fahir. Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, 1948-1988, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989
- ATACAN, Fulya. Küçük Ülke Büyük Sorunlar: Lübnan. İçinde Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu. Editör Fulya Atacan. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2014.
- ATAÇ, Kaan Kutlu. ABD'nin Ortadoğu Politikası: Son Gelişmeler Işığında Suriye Örneği, Ankara, 2006.
- ATAMAN, Muhittin. Büyük Ortadoğu Projesi, Avrupa Birliği, Kıbrıs, Ankara, Hizmet – İş Sendikası Eğitim Yayınları, 2004, 42, 44 – 45
- ATIKKAN, Zeynep. 11 Eylül Amerika'yı nasıl değiştirdi?: Amerikan cinneti. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- AYDIN, Mustafa; ÖZCAN, Nihat Ali; KAPTANOĞLU, Neslihan. *Riskler ve fırsatlar kavşağında Irak'ın geleceği ve Türkiye*. Tepav, 2007.
- AYDINALP, Halil, Globalized İslam: The Search for a New Ummah, İslam Araştırmaları Dergisi, 2007, 18, 131-174
- AYDINALP, Halil. İntihar eylemleri Ekseninde Din ve Terör, Birleşik Yayınları, Ankara, 2011
- AYDINALP, Halil. İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör, Birleşik, Ankara, 2011.
- AYDIN, Mustafa. Siyasetin Sosyolojisi. *Baskı, İstanbul: Açılım Kitap*, 2006.
- AYHAN, Veysel. İmparatorluk Yolu, Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu. Ankara, Nobel Yayınevi, 2006.

BATIR, Kerem; ARAS, İlhan. Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Bağlamında Filistin Sorunu. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 2012, 1.1: 146-164.

BBC. 11 Eylül saldırısı ve 5 komplo teorisi, <http://www.bbc.co.uk/>, 2011.

BBC. ABD: Katar'ın Talepleri Karşılması Zor, <http://www.bbc.com/>, 2017.

BBC. Körfez Krizi: Katar Ekonomisini Desteklemek İçin 38 Milyar Dolar Harcadı. <http://www.bbc.com/>, 2017:

BEKTAŞ, Buket. 11 Eylül Terörist Saldırısı Neticesinde ABD'nin Güvenlik Algulamalarındaki Değişiklik, Ankara, 2007.

BİLBİLİK, Erol. Bush İran'a Saldıracak mı?, Türkeli, Sayı, 2005, 110, 10

BOSTANOĞLU, Burcu. Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası. Ankara, 2018

BRYSAK, Shareen Blair; MEYER, Karl E. Tournament of shadows: the great game and the race for empire in Central Asia. Counterpoint, 1999.

BRZEZINSKI, Zbigniew. Second chance: Three presidents and the crisis of American superpower. Basic Books, 2008.

BRZEZINSKI, Zbigniew. Power and Principle, Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981, New York, Farrar, Straus and Giroux, 1983.

CEBECİ, Münevver. European foreign policy research reconsidered: constructing an 'Ideal Power Europe' through theory?. Millennium, 2012, 40.3: 563-583.

CEYLAN, İlhan. Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığa dayanan rejimi: Apartheid, Gaiadergi, 2 Ocak, <https://gaiadergi.com/>, 2018.

- COHEN, Roger. Iran Sees Wide Cracks in USA-Europa, International Herald Tribune, 29 Eylül 2004.
- CROWE, Anthony. İmparatorluktan Başkanlığa Trump. Ankara: Tutku Yayınları. 2016.
- ÇONGAR, Yasemin. Şam, Tahran ve Dünya, Milliyet, 14 Mart 2005.
- ÇUBUKÇU, Mete. *Ortadoğu'nun yeniden işgali*. Kalkedon, 2006.
- DEMİR, İdris. OPEC: Güçlü Bir Kartel?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, 2008.18: 231-246.
- DEMİR, H. Yabancı Savaşçılar ve Homegrown Teröristler. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. 2015.
- DEMİRCAN, Adnan. Çağdaş İslami Hareketler ve Şiddet Sorunu, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- DEMİREL, Emin. Türkiye’de Radikal İslami Hareketler, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2005.
- DENİZ, Taşkın. Suriye’nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye’nin Tutumu. Marmara Coğrafya Dergisi, 2013, 27: 314-332.
- DERVİŞ, Kemal, GROS, Daniel, EMERSON, Mechael, ÜLGEN, Sinan. Çağdaş Türkiye’nin Avrupa Dönüşümü, Çev. Entra Dil Hizmetleri, İstanbul: Doğan Kitapları, 2004.
- DODGE, Toby. Coming face to face with bloody reality: Liberal common sense and the ideological failure of the Bush doctrine in Iraq. *International Politics*, 2009, 46.2-3: 253-275.
- DURAL, A. Baran. Antonio Gramsci ve hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 11.39: 309-321.

- DURSUN, Davut. Ortadoğu Neresi, İnsan Yayınları, İstanbul, .2015.
- EAGLETON, Terry. Eleştiri ve İdeoloji (1 b.). (E. Tarım, & S. Öztopbaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları, 1985
- ERDEM, Yasir Adil. Küresel Terörizm ve Irak Savaşı, Ankara, 2007.
- ERDOĞAN, Tamer; TOPRAK, Bedirhan; AKAŞ, Cem; CANPOLAT, Fatma; ECE, Ali. 11 Eylül Bir Saldırının Yankıları, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- ERGİL, Doğu. İdeoloji Üzerine Düşünceler. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2015, 38,1, 69-95.
- ERKİLET, Alev. 1990’larda Türkiye’de Radikal İslamcılık, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık, Cilt:6, (ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 682–715
- ERKİLET, Alev. Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler, Hece Yayınları, Ankara, 2010
- EROL, Hikmet. Geçmişten Günümüze ABD’nin Ortadoğu Politikası, TÜİCAKADEMİ, 2014.
- EROL, Hikmet. Geçmişten Günümüze ABD’nin Ortadoğu Politikası, TÜİCAKADEMİ, 2014
- ERSOY ÖZTÜRK, Tuğçe. Yeni Dönem Türkiye - ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler, TASAM, 2014.
- EVCİOĞLU, Kemal. Amerika Birleşik Devletleri’nin Büyük Ortadoğu Projesi, İzmir, 2007, Umay Yayınları.
- FIRAT, Melek; KÜRKÇÜOĞLU, Ömer. Ortadoğu’yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası*, 2002, 2: 1980-2001.

- FREEDMAN, Robert Owen. Putin Döneminde Rusya ve Ortadoğu, Ortadoğu Etütleri, Moskova: IQ Kültür Yayınları, 2018.
- FURSETH, İnger, REPSTAD, Pal. Din Sosyolojisine Giriş, İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp (çev.), Birleşik Yayınları, Ankara, 2011
- GADDİS, John L. The United States and the End of Cold War Implications Reconsiderations Provokations, New York, Oxford University Press, 1992.
- GERGES, Fawaz. Amerika ve Siyasal İslam, İstanbul, Anka Yayınları, 2001
- GESSIER, Vincent. İslamofobi. İstanbul: Mavi Ufuklar Yayınları, 2011.
- GHATAK, Sambuddha; GOLD, Aaron. Development, discrimination, and domestic terrorism: Looking beyond a linear relationship. *Conflict management and peace science*, 2017, 34.6: 618-639.
- GÖKÇE, Orhan. Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü, Çizgi Kitapları, Konya, 2004.
- GURR, Ted. R. Why Men Rebel. Princeton NJ: Princeton University Press, 1970.
- GÜNAL, Altuğ. Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2015, 4.1: 156-164.
- GÜNDÜZ, Şinasi. Küresel Sorunlar ve Din. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- HADAR, Leon T. The Pctura and The Spin, *Journal of Palestine Studies*, 2005, 23, 84-94.
- HALEY, P. Edvard. Britain and The Middle East, The Middle East in World Politics, A Study in Conteporary International Relations, Tareq Y. Ismael, Syracuse and New York, Syracuse University Press, 1974

HALLİDAY, Fred. Reagan Administration and the Middle East, Morris H. Morley, Crisis and Confrontation Ronald Reagan's Foreign Policy, Rowman & Littlefield, 2008.

HINNEBUSCH, Raymond. American invasion of Iraq: causes and consequences. *Perceptions*, 2007.

HİPPLER, Jochen. Şiddetli Anlaşmazlıklar, Anlaşmazlıklardan Kaçınma ve Ulus İnşası: Terminoloji ve Politik Konseptler, Ulus İnşası, (ed: Jochen Hippler), (çev: Algan Sezgintüredi, Burhan Şayli), Versus Kitap, İstanbul 2017, 7–19

HOOK, Steven W.; SPANIER, John W. *Amerikan dış politikası: ikinci dünya savaşından günümüze*. İnkılap Yayınevi, 2014.

HORGAN, John. The Psychology of terrorism. New York: Routledge, 2005.

<https://www.harita.gov.tr/urun-245-ortadogu-siyasi-haritasi.html>

HUDSON, Michael C. To play the hegemon: Fifty years of US policy toward the middle east. *The Middle East Journal*, 1996, 50.3: 329.

İDRİSOĞLU, Railya Elif. Rusyanın ve ABD'nin SSCB sonrası Ortadoğu politikaları. 2010. PhD Thesis. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İPEK, Pınar. Enerji Güvenliğinde Ortadoğu Bölgesi'nin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında “Muğlak” Bir Devrimin Yansımaları. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 2013, 5.50.

İPEKYOLU KALKINMA AJANSI (İKA). Ortadoğu durum raporu. Gaziantep: İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2011.

İŞCAN, İsmail Hakkı, 2008 Küresel Sistemik Finansal Krizinde FED ve ECB'nin Para Politikaları. In: EY International Congress on Economics II (EYC2015), November 5-6, 2015, Ankara, Turkey. Ekonomik Yaklaşım Association, 2015.

- İŞCAN, İsmail Hakkı. Uluslararası ilişkilerde klasik jeopolitik teoriler ve çağdaş yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2004, 1.2.
- İZZETİ, İzzetullah. İran ve Bölge Jeopolitiği (Çev: Hakkı Uygur) 2. Baskı, İstanbul, Küre, 2016.
- KAHRAMAN, Sevilay. Avrupa Birliği ve Irak Krizi: Bölünmeden Yeniden Birleşmeye Uzun İnce Bir Yol. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2003, 2.4: 151-161.
- KARADAĞ, R. İsrail Ortadoğu ve Amerika, İstanbul: Emre Yay. 2004.
- KAYNAK, Mahir ve GÜRSES, Emin. Yeni Ortadoğu Haritası, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2008.
- KESİCİ, Mehmet Rauf. Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 2007, 2: 121-158.
- KHANAT, Arman. 11 Eylül 2001 Saldırıları Sonrası ABD'nin Terörle Mücadele Politikası Ve insan Hakları Açısından Değerlendirilmesi, Ankara, 2008.
- KIYICI, Hakan. Şiddete Varan Aşırıçılıkla Mücadele ve Eğitim, Polis Akademisi Başkanlığı, 2019
- KİM, Jung Wi. İslam Fundamentalizmi, Kore İslam Bilimler Derneği 3 Bölüm, Seul, 1993.
- KONA, Gamze Güngörmüş, Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Hakemli Dergisi, Antalya, 2004, 113-138.
- KONA, Gamze Güngörmüş. Yeni Ortadoğu, *Görüş Dergisi*, 2003, 55(54), 16-25.

KUNDAKÇI, Deniz. Pragmatizm Versus Post-Marksizm: Rorty ve Laclau-Mouffe örneğinde iki farklı demokratik siyaset anlayışı. Hiperlink eğit. ilet. yay. san. tic. ve ltd. sti., 2015.

KUTLU, Sönmez. Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları, Fecr Yayınları, Ankara, 2008

KÜÇÜKCAN, Talip. Terörün sosyolojisi: Toplumsal kökenleri anlama imkânı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2010, 6.24: 32-54.

LECHNER, Frank J. Fundamentalism and sociocultural revitalization: On the logic of dedifferentiation. *Differentiation theory and social change: Comparative and historical perspectives*, 1990, 88-118.

LEWIS, Bernard. Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 2000

LONG, David E. The Land and Peoples of the Middle East, The Government And Politics of The Middle East and North Africa, ed. David E. Long and Bernard Reich, Westview Press, 1986

LUGO, Luis. Mapping the global muslim population. *Pew Research Center, Ekim*, 2009, 8.

MAGNARELLA, Paul J. *Anatolia's loom: studies in Turkish culture, society, politics and law*. Isis Press, 1998.

MANDEL, David R. Radicalization: What does it mean. *Home-grown terrorism*, 2009, 101-113.

MCCAULEY, Clark R.; MOSKALENKO, Sophia. *Friction: How conflict radicalizes them and us*. Oxford University Press, 2016.

MCCAULEY, Clark; MOSKALENKO, Sophia. Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and political violence*, 2008, 20.3: 415-433.

- MUTLU, M. Kayhan; TAŞ, Ramazan; AKPINAR, Mahmut. Ortadoğu'daki Gelişmelerin Ekonomik Anlamı ve Küresel, Bölgesel ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Potansiyel Etkileri. *Turgut Özal Üniversitesi ESSAM Ortadoğu Raporu*, 2012.
- NTV. İsrail-Filistin çatışmasında 20 yıllık Bilanço. NTV. <https://www.ntv.com.tr/>, 2009
- NYE, Joseph S. Understanding International Conflict An Introduction to International Theory and History, 6. Baskı, Pearson, 2007.
- NYE, Joseph. S. Jr. Amerikan Gücünün Paradoksu, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.
- OKUR, M. Akif. Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk. *Birinci Baskı, A Kitap, Ankara*, 2010.
- OMAR, M. Is Sheldon Adelson Behind Trump's Decision on Jerusalem? (M. S. OMAR, Producer), 2017.
- ÖDÜN, M. Reşat. Geleceğin Güvenlik Anlayışında Ortadoğu ve Kafkasya. *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar, KSÜ Yayınları, Kahramanmaraş*, 2007.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi. Dünden Bugüne Ortadoğu'da Milliyetçilik Hareketleri, Su Sorunu -Türkiye ve Ortadoğu, (haz: Sabahaddin Şen), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993, 101–120
- ÖZBEK, Osman. 11 Eylül 2001'in Düşündürdükleri, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık, 2002.
- ÖZCAN, Nihat Ali. İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz ama Etkili Bir Manivela. *Avrasya Dosyası Sonbahar*, 1999.
- ÖZDAĞ, Ümit. Kerkük, Irak, Ortadoğu Ve Ötesi, İstanbul, Bayrak Matbaacılık, 2007.

- ÖZDAĞ, Ümit. Yeniden Yapılanan Ortadoğu, Irak Krizi (2002–2003), Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.
- ÖZDEMİR, Gürbüz. Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi, Yönetim ve Ekonomi, 2013, 20,1.
- ÖZER, Ahmet. 11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2007, 4(2).
- ÖZEY, Ramazan. Jeopolitik Açından Akdeniz'i İkiye Ayıran Ülke: Tunus, Altınoluk Dergisi, İstanbul, 1997, 137.
- ÖZKAN, İ. DEAŞ'i Anlamak. Birikim Dergisi. 2014.
- ÖZTÜRK, M. Ortadoğu: Toplumsal ve Siyasal Yapıya Bakış. Asya Çalışmaları Merkezi., 2015.
- PALMER, David Scott (ed.). *The shining path of Peru*. New York: St. Martin's Press, 2017.
- PAPPE, Ilan. Modern Filistin Tarihi, (çev: Nuri Plümer), Phoenix Yayınları, Ankara 2007
- PARLAK, İsmet. *Kemalist ideoloji'de eğitim: Erken Cumhuriyet dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitapları üzerine bir inceleme*. Turhan Kitabevi, 2005.
- PARLAR, Suat. Ortadoğu Vaat edilmiş Topraklar, Mephisto yayınları, İstanbul, 1997.
- PATMAN, Robert G. Out of sync: Bush's expanded national security state and the war on terror. *International Politics*, 2010, 46.2-3: 210-233.
- PATRICK, Stewart. Weak states and global threats: Fact or fiction?. *Washington Quarterly*, 2006, 29.2: 27-53.

- PIRİNÇÇİ, Ferhat; ORHAN, Oytun; DUMAN, Bilgay. ABD'nin DEAŞ stratejisi ve Irak ile Suriye'ye olası yansımaları. *ORSAM Rapor*, 2014, 191.
- PİRİNÇÇİ, Ferhat. Amerikan Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama, Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik, (ed.) Cenap Çakmak, Cengiz Dinç ve Ahmet Öztürk, Ankara, Nobel, 2011, 79-115.
- REAGAN, Ronald. An American Life: The Autobiography, New York, Pocket Books, 1990.
- SAGEMAN, Mark. Radicalization Of global İslamist terrorists. Testimony presented to U.S. Senate Committee on Homeland Security and Governmental Affairs, 2007.
- SAID, Edward W. Haberlerin Ağında İslam, çev. *Alev Alathı, İstanbul, Babil Yayınları*, 2000.
- SAKIN, Serdar; DEVECI, Can. Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme. *History Studies*, 2011, 3: 281-293.
- SALUR, Hüseyin. Küresel Çağda Din ve Terör, Çizgi Kitapevi, Mayıs 2009.
- SANDER, Oral. Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e), İmge Kitapevi Ankara, 1992.
- SAYIN, Ümit. Gizli Örgütler, 11 Eylül ve Büyük Ortadoğu Projesi. İstanbul: IQ, 2006.
- SEVER, Murat, CİNOĞLU, Hüseyin ve BAŞIBÜYÜK, Oğuzhan. Terörün Sosyal Psikolojisi, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010.
- SILBER, Mitchell D.; BHATT, Arvin; ANALYSTS, Senior Intelligence. *Radicalization in the West: The homegrown threat*. New York: Police Department, 2007.
- SILINIR, Murat. Stratejik Bir İnşa Planı Olarak Medeniyetler Çatışması. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2016, 6.1: 54-83.

SIM, Stuart. Derrida ve Tarihin Sonu, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul, Everest Yayınları, 2000.

SÖKMEN, Aşkın İnci. Terörizmin İdeolojik Boyutuyla Mücadele, (ed: Sait Yılmaz), II. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, 244–255

SÖKMEN, Aşkın. İdeolojik Boyutu ile PKK Terör Örgütü". T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

SÖNMEZ, Vecihi. Selef düşüncesinin tarihi arka planı ve Selefilik. *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergi*, 2010, 9.10: 172-184.

SPRINZAK, Ehud. *Three models of religious violence: the case of Jewish fundamentalism in Israel*. na, 1993.

ŞAFAK, Hasan. Büyük Ortadoğu Projesi, İsrail'in İmparatorluk Planı, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2006.

ŞAHİN, Mehmet. Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller. Akademik Ortadoğu, 2006, 1(1).

ŞANLI, Ceyda Ceren. Arap baharı ve ABD'nin dış politikası. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TAŞ, H. Yunus; ÖZCAN, Selami. Türkiye'de ve Dünya'da yoksulluk üzerine bir araştırma. In: International Conference on Eurasian Economies. 2012. p. 423-430.

TAŞDEMİR, Fatma. Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, USAK Yayınları, Ankara 2006

TRUMP, Donald. Twitter. <https://twitter.com/realdonaldtrump/>, 2016.

- TURAN, Ömer. Tarih'in Başladığı Nokta Ortadoğu. İstanbul, 2002.
- TURAN, Ömer. *Medeniyetlerin çakıştığı nokta: Ortadoğu*. Yeni Şafak Gazetesi, 2003.
- ULLAQ, A. The Rise of Islamophobia and Anti-Muslim Experiences in the US. 2016.
- USLU, Emrullah. From Local Hizbollah To Global Terror: Militant Islam In Turkey, Middle East Policy, vol.VIV., N:1, Spring 2007
- VIZDIK, Çisem. 1990'larda ABD dış politikasında Balkanlar. 2019.
- WOOLLEY, O. B. Donald J. Trump: "Remarks at the AIPAC Policy Conference in Washington, DC," March 21,. The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu>, 2016.
- YAKIŞ, Yaşar. AB'nin Bir Çerçeve Kararında Soykırımı İnkâr Suçu, Ermeni Araştırmaları, 2011, 37-38, 275-292,
- YAVUZ, Celalettin. Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri. *ATO Yayınları*, Ankara, 2005.
- YILDIZOĞLU, Ergin. ABD Sağında Irak Tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya-İmparatorluk. Stratejik Analiz, 2002, 3.30: 17-23.
- YILMAZ, HALİL. Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. TESAM Akademi, 2016, 3.1.
- YILMAZ, Hüseyin Raşit. Türkiye'nin Türkmen Politikası ve Suriye Türkmenleri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2012.
- YILMAZ, Sait. Ortadoğu'ya demokrasiyi getirmek. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2010, 5, 63-82.

ÖZGEÇMİŞ

Murat Kaplan, 01 Şubat 1977 tarihinde Malatya'da doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. Üniversite eğitimini 2015 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler alanında tamamlamıştır.